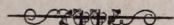

A BÉKÉSVÁRMEGYEI RÉGÉSZETI
ÉS
MIVELŐDÉSTÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

18⁸¹/₈₂.

Szerkesztő:
Zsilinszky Mihály,
társulati főttház.

NYOLCZADIK KÖTET.

B.-GYULÁN, 1882.
A TÁRSULAT KIADÁSA.

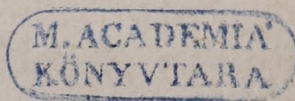

L. J. Wentheim Joseph Satalo

300808

BÉKÉS-GYULÁN,

NYOMATOTT DOBAY JÁNOS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1882.

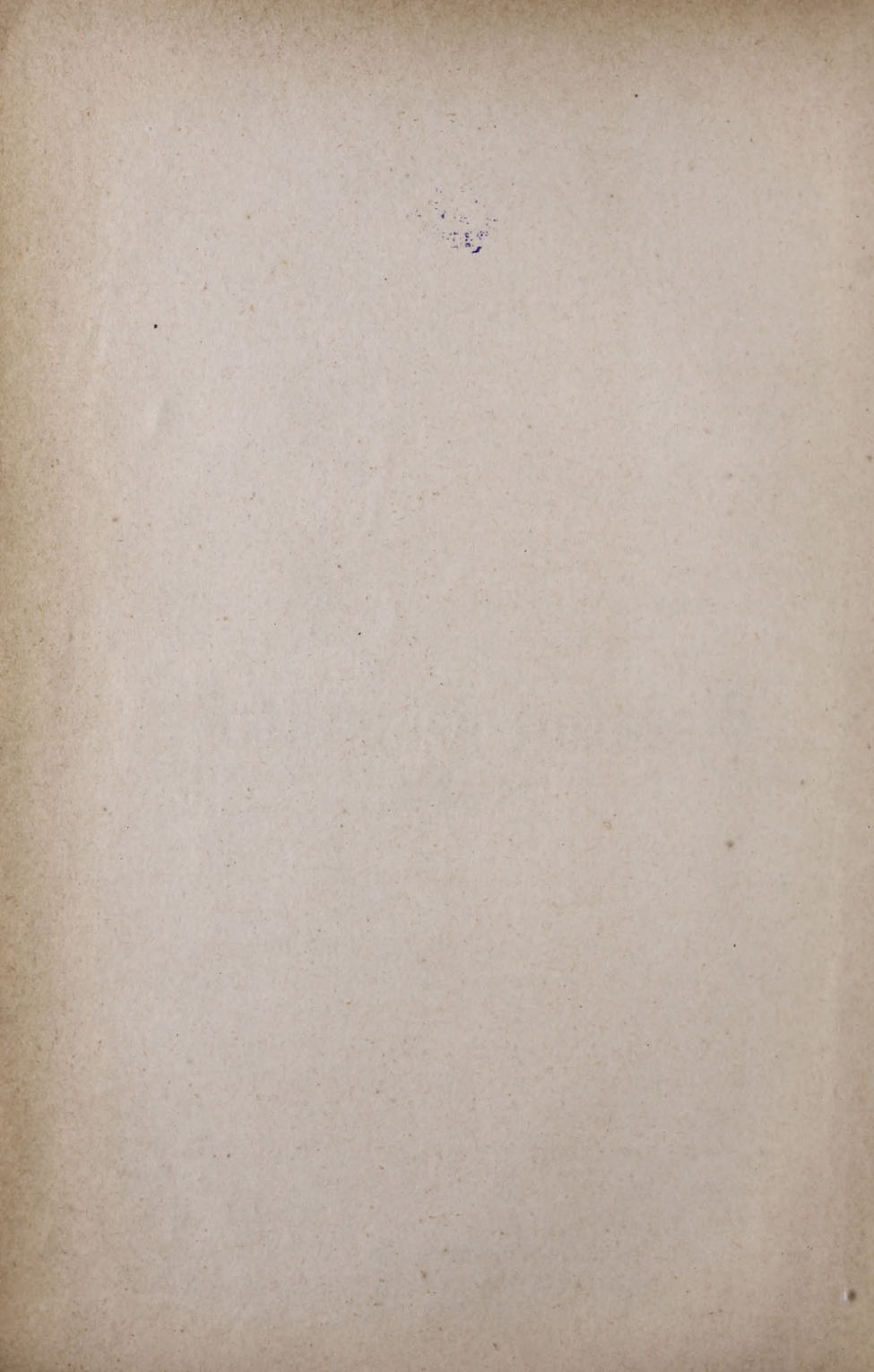

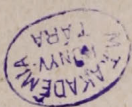
I.

Árvalmi dolozatok.

1881—1882.

Néhai Gróf Wenckheim József-Antal emlékezete.

— Felolvastatott Orosházán aug. 6. 1882. —

A német-római birodalom legrégibb és legnevezetesebb családainak egyike a *Hunt-Wenckheim* familia, melynek ősi fészke Thüringiának *Wenck* nevű helysége volt, honnan nevét is nyerte.

A család egyik ága Gézza fejedelem alatt költözött hazánkba, s itt letelepedve, idővel több jeles magyar családnak lőn ősevé.

A grófi címet 1802-ben, I. Ferencz magyar királytól nyerte a családnak egyik ága, a Wenckheim József-Ágoston és báró Haruckern Czecciliától származott *Wenckheim József* tábornok személyében, Szabács és Belgrád ostromainál kitüntetett hősi vitézségeért.

Ezen Wenckheim Józsefnek báró Gruber Terézia nejétől született a mi gróf *Wenckheim József-Antalunk* 1780-ban. Korán árvaságra jutván, előbb Somogyi János referendárius, később Révay Pál gyámsága alatt nyert gondos nevelést.

Tanulmányait bevégezve, kezdetben — mint Arad-megye aljegyzője — a nyilvános pályán szerepelt; fölötte nagy zenekedvelő lévén, saját kitünő zenekart tartott s az aradi idősebb emberek máig is dicsőítőleg emlegetik e zenekart, melynek tagjai közül többen később mint conservatoriumi tanárok nyertek alkalmazást. Később testvérével, Ferenczcel megosztotva a báró Harucker család férfiágának kihalása folytán nagyanyjok: báró

Haruckern Czecciliára szállott és ettől örökölt roppant nagyterjedelmű családi birtokon, ő nemesszívűségének ekkor is ritka szép példáját adva: *a birtok elosztásánál — első szülöttségi joga daczára — testvérére bízta a választást*, aki a családi székhelyt: a gyulai pompás kastélyt és uradalmat választá, ő pedig visszavonult a magánéletbe, az ó-kígyósi pusztát választva állandó lakásául.

Gróf Wenckheim József-Antal főjellemvonása a nemesszívűség és jótékonyság volt; *legnagyobb örömét és boldogságát a mások örömeiben és boldogításában találta.*

Ő — az ország egyik legrégibb arisztokrata családjának ivadéka, s hetvenezer hold legjobb minőségű föld dúsgazdag birtokosa: *valódi demokrata volt*, a szó legnemesebb, legteljesebb értelmében. Róla méltán el lehet mondani, hogy *korát megelőzte*, mert demokrata volt már akkor, midőn főrangú kortársai közül a legtöbben ezt még csaknem bűnül tekinték.

Szinte bámulatos az a jellemkülönbség és ellentét, mely az ugyanazon szülőktől származott grófi testvéreket egymástól megkülönbözteté. Wenckheim Ferencz gróf büszke, kimért viseletű főúr, s igazi „*méltóságos*“ arisztokrata volt, — Wenckheim József-Antal gróf ellenben valódi patriarchalis nemes jellem vala, szívélyes és leereszkedő mindenkivel szemben, egyszerű beszédében, viseletében, szokásaiban s egész életmódjában, de annál kimagaslóbb és magasztosabb elveiben, gondolkozásában és érzületében. Egész élete nyílt és fényes bizonyága annak, hogy ő a társadalmi előítéleteken felülemelkedve, mint a demokratizmus nemes híve, a népnek igazi barátja és jóltevője volt.

Háromszor nősült életében, s *mindhárom neje a polgári osztályhoz tartozott*, mert ezek választásában nem a magas születést, fényes nevet és nagy vagyont kereste, hanem egyedül szívének vonzalmára hallgatott és igazi

szeretetből nősült. Első neje: *Klempay Regina* özvegy *Törökné*, második: *Feicht Anna* s a harmadik: *Schercz Krisztina* volt.

Ó-kigyósi földszintes grófi háza — melyet ő kedélyesen csak „*tanyá*“-nak, s benne magát „*tanyás*“-nak szokta mondani — nem emelkedett ki magasan a környék felett, de az egyszerű fedél alatt édes otthona volt az a boldog elégyütség, életkedv és derült kedélynek, szentélye a barátságnek, s nyílt tanyája a magyar vendégszeretnek.

Sok fényes ünnepélyt, sok boldog napot látott ez az egyszerű kis grófi lak; az arisztokratia, a nemesség, a papság, a polgárság, s a közelben állomásozott katonatiszti kar igen gyakran megfordultak itt; egy ízben egy egész uhlánus ezred tartá Kigyóson nagy hadgyakorlatát, s a gróf az egész ezredet megvendégelte; a megyei választások, főispáni instellációk és nagygyűlések után egész testületileg vonult ki a megyei tisztikar és nemesség Ó-Kigyósra, víg kedélylyel fűszerezett, izletes magyar lakomákra, — de a gróf azért ilyenkor is mindig hű maradt étel-italbau az ő egyszerű szokásához, s a legnagyobb vendégségek alkalmával épen úgy mint közönségesen mindennap, ott ült a grófi asztalnál egész környezete, az utolsó irtokig, sőt kedvelt ügyes kőműves mestere: a becsületes jó öreg Czigler Antal is, s a gróf maga mindig legutoljára vett az ételekből, annyira megbecsülte vendégeit; és midőn egy ízben kérdém tőle: miért teszi magát a legutolsóvá? „azért — válaszolá — mert ha én szedek utoljára az ételekből, akkor tudom, lesznek annyi figyelemmel a konyhán, hogy minden vendég jól el legyen látva.“

A vendégszeretetet különben a legnagyobb mértékben gyakorolta, házánál — rangkülönbség nélkül — szívesen látott mindig minden becsületes embert, s asztalánál

mindig volt hat-nyolcz vendégre terítve, a kinek jövetelére előre nem számíthatott.

Vasárnaponként cigány zenekar játszott az ebéd ideje alatt, s ebéd után — ha az idő engedte — a befásított udvar-térre gyültek jobbágysai, a mindkét nemű fiatalság fesztelen jókedvvel járta a tüzes csárdásokat, s a jó gróf kedvtelve nézte vendégeivel a nép mulatságát.

Lakószobája a legegyszerűbben volt berendezve, természetesszínű tölgyfa-asztal, székek és egyszerű pamlag képezték minden bútorait, s ez utóbbi egyszersmind fekhelyéül is szolgált.

Pénzt sohasem tartott magánál, s ha valakinek valamire pénzt kellett adni: az összeget felírta egy darab papírra, s ezt inasával a tisztartóhoz küldé, a ki aztán az így utalványozott összeget kifizette. Ami aranyja és értékpapirja volt, a másik szobában egy asztal fiókjába szokta zárni, de a szoba ajtaja, ablaka nyitva állt, s midőn én gyakran figyelmeztetém, hogy jó lenne óvatosabbnak lenni, azt felelte rá: „nem kell félni! mert ahol nincs minden erősen elzárva, ott nem is gyanít senki semmi elvihetőt.“

S ezen elméletének nem is vallotta kárát, mert soha meg nem lopták. Pedig abban az időben még jó világuk volt a „szegény legények“-nek, s a hires pusztai betyárok: Becskereki, Palatinszki, Sobri, Rózsa Sándor, nem egyszer ellátogattak Kigyósra, ha már végső szükségben voltak, — a gróf aztán ilyenkor is a szokott módon írt a tisztartónak, s kiutalványozta a mit a rablók kívántak, csak hogy a nagyobb kár és bajtól megszabaduljon, mert pusztán lakva, nem tehetette ki magát a betyárok boszujának, de ezek sem bántottak soha semmit, tudva, hogy végső szükségökben a gróf — habár kénytelenül is — mindig segít rajtuk.

Tisztán, de nagyon egyszerűen öltözködött; s meg-

szokott viselt ruháitól nem egykönnyen vált meg; úgy, hogy midőn második neje egyizben már restelte, hogy a gróf oly ócska, kopott köpenyt használ, s egy nagyon szép és drága uj köpenynyel lepte meg, a gróf szépen megköszönte, s aztán — a drága ujdonatuj felsőt egyik gazdatisztjének ajándékozta, mert az uj ruhát egyáltalán nem szerette.

Mindennap éjjélíig olvasott, szép könyvtára volt, hírlapokra és könyvekre sokat költött, s mindig szívesen pártolta az irodalmat; általában magas műveltséggel, nagy olvasottsággal bírt, a magyaron kívül folyékonyan beszélt németül, francziául, s egész classikus volt a latin nyelvben. Vitatkozni is nagyon szeretett, s meg volt benne az a ritka nemes vonás, hogy ha olykor tévesen állított és vitatott valamit, később jobban utána gondolva, belátta és beismerte tévedéseit, s maga állt pártjára annak, a mi ellen előbb a leghevesebben vitatkozott.

Mint hazafi: szabadelvű meggyőződését és igaz magyar érzelmeit tettekkel is fényesen tanúsítá. Az 1848/49-ki szabadságharcz idején együtt érzett, együtt lelkesült nemzetével, s a dicsőség és megpróbáltatások napjaiban egyformán kivette a maga részét. 1849-ben a debreczeni országgyűlésen is résztvett s ő is aláírta az ápril 14-ki függetlenségi nyilatkozatot. A Kigyóson átvonult székely honvédeket gazdagon megvendégelte, később a bujdosókat segélyezte, ő maga is csak nagy áldozattal menekülhetett az üldöztetéstől, s az értékvesztett magyar bankjegyekben kétszázhuszezer forintig károsult.

Életének, tevékenységének legtöbb tere azonban a gazdálkodás volt, és e tekintetben uradalmi az egész Alföldön példányképül és irányadóul szolgálhattak.

A művelt külföld viszonyainak tanulmányozása és

tapasztalati ismeretei folytán a gazdálkodásról a leghe-lyesebb fogalommal birt. Tudta, hogy hazánknak mire van szüksége, hogy anyagi jólétének legfőbb forrása: a földművelés emelkedjék; belátta — már ezelőtt hét év-tizeddel — a minek részben való foganatosítását az újabb kor csak nem rég kezdte meg, hogy mennyire szüksé-ges az Alföldnek befásítása, s e végből — még 1810-ben — minden uradalmában, de különösen Kigyóson, az utak szélét fákkal ültettette be, egyenesen Amerikából hoza-tott ákác-magot, s több kis erdőt és ákácfa-sorokat alkotott, úgy hogy *az ákác-fának az Alföldön való meg-honosítása egyenesen az ő érdeme*. Példája nemcsak — mint legelőbb már említém — itt a közvetlen szomszédságban hanem messze vidéken áldásosan hatott.

Az állattenyésztésre szintén nagy gondot fordított, a legnemesebb telivér arabs lovakból álló ménese, a leg-szebb gulyája, gazdag juhászata és sertészete volt: *ő kezdé meg 1816-ban az Alföldön a dohánytermelést*, mely ma oly dús jövedelemforrása az országnak: birtokain méhészet, selyem-, komló- és bortermelése is volt berendezve; szó-val: a gazdászat minden ágával szenvedélyes örömmel és szakértelemmel foglalkozott.

Mindennap kikocsizott, s érdeklél és figyelemmel tekinté meg egyik vagy másik gazdaságát, mert azt szokta mondani: hogy a jó gazdának magának kell utána nézni, hogy megy a dolog. Ezenkívül az ó-kigyósi pusztán — mely legkedvesebb tartózkodási helye volt, sokszor el-mondva róla a népdal szavaival: „Télen, nyáron pusztán az én lakásom“ — naponként egy-két óra hosszat sétált.

Egyszer, egy ily séta alkalmával, kutyái elmaradtak tőle, s egy fa alatt erősen csaholni kezdtek, a gróf figyel-messé lett, visszafordul, felnéz a fára, s ott látja egyik gazdatisztjének pajkos kis fiát, a mint ugyancsak szedi a tiltott gyümölcsöt; a gróf — a ki közbevetőleg meg-

jegyezve, soha nem szokott káromkodni — mérges hangon rárivalg: „Hát téged az apád ide küldött gyümölcsöt lopni?!... Gyere le csak!... Hadd megyek egy botért!...” s azzal elsietett, szökni hagyva a fiút, kinek csinyját és ijedtségét aztán jól nevetve beszélte el atyjának.

Gazdatisztjainak, cselédjeinek, jobbágyainak valódi atyja és kegyesszívű jóltevője volt, s ezek a mély tisztelet mellett a legőszintébb szeretet és ragaszkodást is tanusíták iránta.

A ma már több mint három ezernyi lelket számláló *Uj-Kigyós dohánytermelő községét ő alapította meg*, a többnyire Hevesmegyéből ide származott dohány-kertészekkel, s e virágzó kis falu, a míg csak egyetlen lakója lesz, mindig kegyelettel fogja áldani, megőrizni és hirdetni az ő emlékét, mint aki róluk minden tekintetben atyailag gondoskodott.

Egyébiránt Uj-Kigyós községe a rend, jólét és felvirágzás áldásait, a grófon kívül, főleg első lelkésze: boldog emlékű *Léhner Mihály*, híveit igazán szerető nemes lelke és üdvös tevékenységének is köszönheti; a minthogy egy jó lelkész mindig és mindenütt sokat tehet a község javára, ha a nép hallgat jóakarató tanácsára.

Az erkölcsök és életmód egyszerűsége mellett azonban semmi áldozattól vissza nem rettenő bőkezűségének számtalan fényes bizonyítékát adá a gróf, ha a közjó és a közügyek előmozdításáról, vagy a szerencsétlenek felsegélyezéséről, nyomorral küzdők gyámolításáról volt szó.

Soha nem távozott el tőle szegény, vigasz és segély nélkül. S jól tudva azt, hogy egyedül a nevelés az, a mi az embert emberré teszi: a népnevelés és iskolák ügye kiváló gondoskodása és kifogyhatlan bőkezűsége tárgyát képezé.

Kigyóson, Békésen, Arad-Szent-Mártonban és Székudvaron — vallásfelekezeti különbség nélkül — iskolákat

építtetett, s ezek és a tanítók javadalmazására nagy mennyiségű földeket adományozott, úgy hogy máig is ezen földek-jövedelméből szaporodnak az iskolák, s Békés városa, (hol a legelő elkülönítési egyesség a város és az uradalom közt már 1845-ben létre jött), az iskolák részére tett ritka bőkezűségű adományaiért, hálás elismerése jeléül, kegyes földesurának és nejének arczképét, Kiss Bálint hírneves akadémiai festőművész által elkészítteté, s ez arczképek máig is a főiskolai gyűléstermet díszítik.

Fenkölt vallásos buzgalmának mindmegannyi örök emlékei az általa bő kegyúri javadalmakkal ellátott egyházak, ujonan épített díszes templomok, paplakok, gazdag egyházi szerek, stb.

De mivel a legnemesebb léleknek is csak itt kell hagyni végre e mulandóság honát, az áldott jó öreg grót is bevégzé életét, s szeliden elhunyt az Úrban, 1852. december 28-án, életének 72-ik évében.

Hamvai az ó-kigyósi kápolna alatti sírboltban nyugszanak, korán elhunyt harmadik neje: *Schercz Krisztina* mellett; de az áldás, mit élte terjesztett, él eltörölni nem lehetetlenül!

Még végrendelkezése is ékesen szóló bizonyága az ő nemes jószívűségének, mert minden uradalmi tisztjéről és cselédjeiről atyailag gondoskodott, s úgy hagyta végrendeletében, hogy a ki nála 20 évig szolgált: fizetésének egyharmadát; a ki 25 évig szolgált: fizetésének kétharmadát; s a ki 30 évig szolgált: egész fizetését nyerte nyugdíjul, ha saját hibáján kívül a további szolgálatra képtelenné vált.

Nevét, javait, s lelkének oly sok ritka nemes tulajdonait, forrón szeretett egyetlen leánya: *Krisztinára* hagyta örökségül, kinek gyámjaiúl: Keller József, Schercz József és Farkas Józsefet, uradalmainak főtisztjeit, és en-

gemet — mint akkoron kigyósi udvari lelkészt — rendelt, engem bízva meg egyszersmind a grófi árva leányka nevelésének vezetése és felügyeletével; és hogy a gróf atyai szíve bizalmának a gyámság mindenekben híven megfelelni igyekezett, azt bizonyítja nemcsak a grófi vagyonnak, a gyámság kezelése alatt, kilencz ezer holdnyi földbirtokkal, gőzmalom és nagyértékű beruházásokkal lett gyarapodása, de ennél még sokkalta inkább az, hogy — ha mai napság magas szellemi műveltség, nagylelkű jótékonyság, és magyar honleányi erényekről van szó: az ország közvéleménye a legelső közt ismeri, magasztalja és áldja a gróf *Wenckheim Krisztina* nevét, a ki 1872. június 18-án gróf *Wenckheim Frigyes* — a nemeslelkű, kiváló tehetségű jeles hazafi, s országszerte köztisztelőben álló minta-gazdász — boldog neje lőn.

És adja Isten, hogy a jeles főrangú szülőknek nemes lelki tulajdonai, a minden földi javaknál becsesebb örökségül szálljanak majdan gyermekeikre — a most még kedves kicsinyek: *Friderika, Krisztina, József, László és Pál*, — kikben megvalósulva láthassák éltök minden reményét, minden örömét, minden boldogságát!

Gróf *Wenckheim József-Antal* — a legnemesebb jellemű ember és hazafi egyikének — élete és tettei pedig szolgáljanak méltó példányképül nemcsak a ma élő, de a késő utókornak is; és emléke legyen olyan áldott, mint minő volt élete!!

Göndöcs Benedek.

A békésvármegyei hódoltság történetéből.

— Felolvastatott Orosházán aug. 6-án 1882. —

„Két kard nem fér el egy hüvelyben“, tartja a példabeszéd. De hogy megfért, arra világos példát szolgáltatott a Hódoltság története — s még csodálatosabb: hogy három kard is elfért, azt Békésvármegye sorsa igazolja, a hódoltság idejében.

E három kard: a magyar király, az erdélyi fejedelem s a szultán fennhatósága volt — mind három közjogi actusok és törvény által igazolva, törvényes erőre emelve.

Kétségtelenül hálás tárgy volna e hármás uralkodás történetét megírni: megjutalmazná annak fáradságát, ki arra vállalkozik. Történetünknek egy egészen elfeledett lapját elevenítné fel, egy egészen elhanyagolt kérdését tisztázná az.

Mert valóban úgy áll a dolog, hogy a magyar nép, ezer éves múltjának jó és rossz napjai közül, akármelyik behatóbb, fontosabb és nagyobb horderővel bíró eseményre tisztábban emlékszik mint hódoltsági életére. Még mint egy rossz álmra vagy lidércz nyomásra sem emlékszik — s midőn Salamon Ferencz két évtized előtt megírta „Magyarország történetét a török hódítás korában“ annyira új volt, mit könyve adott, mintha az nem is földünkről népünkről, hanem egy egészen ismeretlen világról szólna.

Csakugyan az volt, ismeretlen világ volt az. S ha az egyetemes kép, mit e könyv nyújt, igaz és kimerítő,

nem ölelhetett fel minden részletet. Azóta bár gyéren jöttek új adatok napfényre. Két érdemes tudósunk, előbb Haan Lajos magában, azután Zsilinszkyvel egyesülve, nagy szorgalommal összegyűjtve két kötetet adtak ki Békésvármegye okmánytárából, melyekben Békésvármegye hódoltságának történetéhez is van néhány okirat közzétéve.

De fájdalom mind ez sokkal kevesebb, hogysem össze lehetne azokból állítani a „hármasszázados uralkodás“ történetét. Nem egyebek sporadikus adatoknál, melyek igaz hogy érthetők beillesztve a Salamon által tiszta világításba helyezett képbe, de nem elegendők arra, hogy még így is egy 130 éves kornak egész rajzát adják. Én sem fogom megkísérteni. Erdély történeteivel tüzesebben foglalkozván, rá voltam szorítva, hogy egy s más kérdés felett elmélkedjem, gondolkodjam --- s nem is szoritkozkozhatom többre mint arra, hogy elmélkedéseim eredményért, hypothesisimeket papírra vessem. Talán fognak annyira szolgálni, jók lesznek arra, hogy másban, illetékes erőkben, kik hely és tárgy ismerettel bírnak, eszméket ébresztszenek, kutatásokra ösztönözzenek, s tévedéseim kimutatására bírjanak.

„Et haec meminisce juvabunt.“

I.

Békésvármegye Gyula eleste óta lett hódoltsággá. A török, mint más helyütt, itt is bevonult a várakba, a várúr menekült, a kisebb, az egyházhelyi nemesség ősi jószágán a jobbágyság telkén maradt, s kapott új földesúrt egy-egy spahit vagy zaimot. A terület egy része vakuffá, azaz musitbirtokká lett-e? nem tartom lehetetlennek, de adatok hiányában állítani nem merem. Hanem a régi jobbágyság még sem szakadtak el egészen a régi földesuraktól, évi adóval vagy tiszteletdíjjal ismerték el azok jogát. De hol volt az a földesúr? Egy részök a magyar

király birtokába, más részök az erdélyi fejedelemségbe menekült. Amaz a királynak, ez a fejedelemnek volt allattvalója. Innen van az, hogy király fejedelem folytonosan és ugyanazon időben adományoznak békésmegyei birtokokat, s az új adományt nyerő az illető uralkodó területén fekvő hiteles helyen igttatattja be magát — Bajomi Sófiát (1572) az esztergomi káptalan, Szász Györgyöt az egri káptalan (1590) Rhédei Pál fiait a leleszi konvent előtt: míg az Abrahámffy család tagjai Várad mellett osztják meg békési birtokaikat — mely akkor az erdélyi fejedelem tulajdona volt, s a Báthoryak, Bethlenek, Rákóczyak uralkodói joggal osztanak adományokat.

Ezekből a meg lehetséges láncolatban következő beiggatató és adomány levelekből világosan következik az a tény, hogy a szultán fennhatósága, katonái birtoklása mellett egy másik nemcsak megtúrt, de tényleg elismert fennhatóság és földesúri birtoklás állott fenn Békésvármegyében. Lényeges átalakulást szenvedett ugyan mind a kettő: de a jog, melyen alapult mégis az volt, a mi régen — t. i. a jog, melyet az országos törvény adott.

Ezt egyik érdekelt fél sem vonta kétségbe: hanem mindenik máskint vette hasznát.

Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy *Békésvármegye erdélyi hódoltság volt*. A Compiláta V-ik részének XXXV-ik articulusa világosan mondja: „Békésvármegye eleitől fogván a Partiumhoz (tehát Erdélyhez) lévén incorporálva“, ezzel adózik, s törvénykezési tekintetben is ez alatt áll. Valóban úgy van. Midőn János király és Ferdinánd megosztottak az országon, Békés az előbbi lett. Nem birta ugyan háborítatlanul, mert a megye hűsége a gyulai kapitány hűségétől függött, de mégis csaknem állandóul birta. Így volt Izabella idejében is — de aztán 1551-ben Erdélylyel együtt vissza szállt Ferdinándra, s alatta maradt Gyula elestéig.

Ez esemény nagy hatással volt az egész terület viszonyainak megváltoztatására. A magyar király végleg kiszorult onnan, Gyulával Szarvas s a többi erőd és palánk is elesett. Hanem az, ki e várakba befészkelte magát, a török nem keritette úgy végleg hatalmába, mint Magyarország alsó részeit: a mi várakon és várdákon kívül esett, az az erdélyi Partium kiegészítő részévé lett, tehát olyan területté, mely felett az erdélyi fejedelem gyakorolja a felségi jogokat. Csakhogy ezek a jogok megvoltak osztva a szultánnal, úgy mint a magyarországi hódoltságon megteremté a gyakorlat.

Hanem csak a főbb vonásokban — mert a kettő között még is voltak eltérések, melyek a különböző birtoklási czim természetéből folytak.

Abból a tényből tehát, hogy Békésmegye erdélyi hódoltság volt, világosan következik, hogy az erdélyi fejedelem donatiója más értelemmel birt, mint a magyar király statutionalis rendelete. Ez semmi egyéb nem volt, mint jogfentartás a jövőre, míg amaz practicus értelemmel birt, mert a legtöbb esetben végre is hajtattott.

Már fennebb említettük, hogy a behódolás idejében nem az egész nemesség vonult ki Békésmegyéből. Csak a kisebb rész, valószínűleg az előkelők, a főurak. A kisebb birtokosok az egyházhelyi nemesek helyökön maradtak. Az 1620-iki békés-dobozi rendkívül érdekes hátravallatásban pl. egy egész sereg nemes ember hallgatattik ki, s egy csomó jobbágynak meg van nevezve a földesura. Ezek a földjükön maradt nemesek utódai voltak, vagy olyanok, kik az erdélyi fejedelem adománya alapján birták földjüket. S bizonynyal egy sincs köztük, ki a magyar király alattvalójának vallotta volna magát — daczára, hogy a magyar király nemcsak abban az időben, hanem előbb s utóbb is él adományozási jogával. Azok, kik a magyar királytól nyertek adományt, vagy

birtokain kötöttek egyességeket a magyar király alattvalói voltak, kívül az „erdélyi hódoltságon“ s mintegy állandó és élő tiltakozásul szolgáltak a török bitorlás ellen.

S hogy ez így volt, azt a Corpus Juris igazolja. A hol kivetik az adót, a hol megszabják, hogy melyik terület vagy megye, melyik várhoz szolgáltatja a gratuitus labort, ott névleg fel vannak sorolva a magyarországi hódoltsági helyek. De sem Békésmegyére, sem valamilyik helyére nem akadunk e névsorban a hódoltsági kor egész tartama alatt, világos jeléül annak, hogy a magyar király nem rendelkezett e terület pénze, munkája és vére felett — s mégis adományozta földjét, azt azon jogok alapján tette, melyeket nem tartott elévülteknek.

Igaz, hogy névleg az erdélyi törvények sem nevezik meg, midőn adó vagy gratuitus labor adásáról, vár építéséről van szó. De ezek hoznak külön törvényeket a békésmegyei hódoltságról s ha adó és közmunka ügyben nem nevezik meg, annak más oka van. A Partium az erdélyi országgyűlésen külön eljárásban részesült. Csak az erdélyi megyékre és városokra vetnek külön-külön adót s rónak terhet. A Partiumnak épen úgy, mint a szászságnak s székelységnek egész területét össze foglalják. Amannál annyit szabnak meg, hogy egy porta ennyit, meg ennyit fizet — hogyan vetik ki maguk közt, hogyan szedik be, az az ő dolguk volt. A Partiumnak mintegy fővárosa volt Várad, s ennek kapitánya az egész terület főparancsnoka, ki bizonyos autonomiával kormányzott. Adózási és törvénykezési tekintetben ez alatt állt Békésvármegye, s ez annak a területnek kiegészítő részét képezte. Némi tekintetben hasonlított ahhoz a viszonyhoz, melyben Pestmegye állt Nógrádhoz — csak hogy a váradi kapitány jóval több hatalommal rendelkezett Békés — mint a nógrádi főispán Pestmegye felett.

II.

Közjogilag tehát a magyar király, az erdélyi fejedelem s a szultán egyszerre birták Békésmegyét. Egyiket sem háborgatta a másik birtoklása. Békésmegye három ura kevés kivétellel békésen megfért egymás mellett. S maga a megye lakossága is békésen tűrte és érvényesnek ismerte a három különböző hatalom jogcizimeit, mert a nép a kérdés közjogi oldalával nem törődött tényleg, pedig az nem érinté a magán jog viszonyait — sőt még a birtoklási fenhatóság tekintetében is meghódolt a tényleges helyzetnek: mert bár a három uralkodó alattvalóiból teltek ki földes urai, de nincs adatunk s nem is tartjuk valószínűnek, hogy tényleg akár melyik területnek egyszerre három földesura lett volna. Kettő — egy török és egy magyar — a dolog természetéből kifolyólag mindenkinek volt. Mondom, csak *tényleg* nem volt egyszerre három földesura — de az nem zárja ki, hogy egyik másik nemesi birtoknak a törökön kívül ne lett volna egy magyarországi s egy erdélyi földesura. Épen Haan hoz fel monographiájában erre egy esetet, mely itt Orosházán történt. 1644-ben Rákóczy György fejedelem a harmincz éves háború mozgalmaiba, mint a svédek és francziák szövetségese fegyveres kézzel beléegyegett. Diadallal nyomult elé, egész Felső-Magyarországot meghódítá, s egy részét a linczi béke után is megtartá. Egyik generalisa a harcban Osgyáni Bakos Gábor volt. Ennek két csapat vezérét Keresszegi Kis Pétert és Andrást vitézségeért Orosháza egy részével 1646-ban megajándékozá. Ugyanazon birtokrészt Ferdinánd még ugyanazon évben Kovács Jánosnak, Szél Mihálynak, Zólyomi Györgynek és Török Bálintnak adományozá. Ezek aztán a szokott módon be is igtatták magokat Szendrőn, — de Rákóczy donatariusi ellentmondottak. Ez ellenmondásnak épen úgy, mint Ferdinánd

adományozásának csak elméleti értelme volt — nem egyéb az jogfenntartásnál jövőre — de arra sincs adatunk, hogy Rákóczy adományozásának sikere lett volna. Hogy volt, azt csak gyaníthatjuk azon körülményből, hogy Orosháza akkor az erdélyi hódoltság része volt. Ilyen anomaliák akkor a viszonyokból eredtek.

A régi földesurak s azoknak jogutódai régi birtokaik egy részének legalább névleg birtokában maradtak — még ha a magyar király területére menekültek is. Ezek voltak a puszták: ezeket valamely község birta haszonbérben s azokból a földesuraknak némi csekély díjt fizettek, mint pl. a Dobóczy testvéreknek az ölvédiek Szent-János és Kerekegyházért 30 tallért (1666). A faluk vagy lakott helyek a megyében vagy részeken lakó nemesek kezén voltak: s ezek a birtokok estek az erdélyi fejedelem adományozási jogkörébe. Adózási tekintetben az itt lakó jobbágyok a földesur s az erdélyi törvények alatt állottak — csakhogy „égett“ számban jártak t. i. felét fizették a portalis adónak s a földesuri tartozásból annyit teljesítettek, mennyire tényleg rá lehetett őket kényszeríteni.

Általán a hódoltsági viszonyok megalakulása gyakorlaton alapult, módozatait, részleteit a megszokás, az élet fejtette ki. A magyarországi török hódítással semmi más, keresztyén uralkodók közt folytatott háború következménye nem tehető párhuzamba. Szolimán egyik hadjárata után sem lehetne pontosan, direct irányban megvonni a határt. Ezek sporadicus foglalások voltak, a vár és környéke lett a töröké, a többi maradt a réginél. Nem szorulván ki a földesúr végkép s a kisebb nemeség fenmaradván, a török hatóság mellett fenmaradt a magyar is, s mire a jobbágy első ijedelméből magához tért, azt látta, hogy török úr és magyar úr megférnek egymás mellett. A régi traditiokat nem ölte el az új

erőszak, csak módosította. A viszony, mely ebből fejlődött lassanként consolidálódott, átment az életbe, s vég-eredményében megalakult a kétfelé való adózás, még pedig annyira törvényes színezettel, hogy annak módzatait és összevét a két földesúr a jobbágygyal együtt állapítá meg, azok megnemtartása felett tárgyalásokat folytatnak, mint pl. a köröstarcsai Weerek a gyulai beg-rádéval (1667) egy csomó hódoltsági falu felett. Egy 1668-ban „az eleitől fogván török magyar végházak közt megtartott igazságos törvényre“ hivatkozással kéri a török hatóságot, hogy a békésvármegyeiek behódolását ne akadályozza s az adózni nem akarókat kényszerítse kötelességük teljesítésére. Egy 1633-iki török levél megfordítva a töröknek adózók számára kér oltalmat — ne kérjenek dézmát a magyar várkapitányok a törökök jobbágyaitól.

Mindamellettt török és magyar ur egyaránt tartózkodott tulságosan megterhelni a jobbágyot. Az összeg, melyet ez fizetett koronként változott s vidékek szerint is különböző volt. Hogy mekkora volt időnként az összeg nem tudjuk, mert defter s várnak egy terkere is, Békésre vonatkozólag még nem került elő: de Weer Mihály 1667-iki levele mutatja, hogy az alkudozás tárgya volt. Mennél inkább török torkában volt a falu, annál többet fizetett a töröknek és kevesebbet a keresztyénnek — s ez áll megfordítva is. De a nem fizető ellen mindenik fél alkalmazott executiot, s ez bizonyos tekintetben hatósági oltalom alatt ment véghez. Csakhogy ennek is megvoltak a maga határai. A hajduság nem messze volt Békésmegyétől, s a ki nem birta a terhet, közzéjek ment, felcsapott katonának, vagy beállt szegény legénynek. Igaz, hogy a szokott jobbágyok kiadása iránt csaknem évről-évre megújíták a törvényeket — de épen ez a gyakori megújítás mutatja, hogy kevés volt azok gyakorlati értelme.

S épen ezek a hajdúk voltak a távolabb eső helyekre küldött executorok, felfogadva és megbizva a földesúr által. Ha aztán az ilyen expeditiók útjokban török hadra bukkantak — abból összecsapás s olykor egész kis háborúzás lett, mely a jegyzék váltások egész sorozatát vonta maga után. Egy ily expeditió (1661) a Tisza István fiaié, sok fejtörést és költséget okozott a fejedelemnek.

Talán épen ezek a zavarok és kellemetlenségek indították az erdélyi törvényhozást, hogy Békésvármegyének egészen a török torkában levő helyeire nézve más-ként intézkedjék. Az Approbata III. r. LXXXI. t. elrendeli, hogy ha a tisztek a töröktől való félelem miatt adminitiora, executiora, vagy tanuvallatásra nem mehetnek „az olyan helyekről ad loca tutiora az embereket a tisztek felhivathassák és törvénybeli processust peragalhassanak.“ S ha a hely lakatlan volna, az adminitio a földesúr előtt tartassék meg. Azok a tisztek pedig, kik a megyei törvényhatóság intézkedéseit Békésvármegyében a hódoltság idejében végrehajták: a biharmegyei tiszttikar tagjai voltak. Mert ha Békés vármegye megszűnt is önálló törvényhatóság lenni s nem volt saját tiszttikara, — de névleg létezett (mint ezt az Approbata és Compilata bizonyítják) csak hogy Biharvármegyéhez volt csatolva s törvénykezési tekintetben ez alatt állott — csakúgy mint Pestmegye ebben az időben Nógrádvármegyébe volt kebelezve.

A török (e tekintetben) türelmes volt. Megtúrte a magyar törvénykezési formákat — ha jövedelmét nem csonkítá. Ott van az 1620-iki határigazítási eset, mely bizonyára nem volt elszigetelve. Nem sokkal azután, hogy Békésmegye hódoltsággá lett, egy ember a békési határban a Körösbe fuladt. Ilyen esetben vérdíjat kellett fizetni, s a török ki is vetette azt a békésiekre. Ezek

aztán rá esküdtek, hogy az a terület, hol a szerencsétlenség történt dobozi határ — s a vérdíjat a doboziak fizették meg, de ezek aztán meg is tarták a kérdéses területet. Évtizedek múlva, mikor már a dolog feledékenységbe ment, a békésiek visszakövetelték a határt, s a pert nem a török hatóság, hanem Biharmegye széke előtt folytatták. A perben nemes embereket is hallgattak ki — s azt, hogy Békésvármegyében magyar törvények szerint ítélték, ez a körülmény még világosabbá teszi. Mert magyar nemesség, mint ilyen csak ott lehetett, hol magyar törvények voltak érvényben.

De még más bizonyítékunk is van erre.

Az Approbata III. R. XVIII. A. elrendeli, hogy az erdélyi hódoltságban lakó nemes emberek, tartoznak nemességük elvesztésének terhe alatt a véghelyeken szolgálni, fejenként felülni s rendjek és állapotjuk szerint katonáskodni. Ez *csak* az erdélyi hódoltságban volt, a magyarországiban nem, s hogy Békésmegyére is szólt, azt a Compilatának egyik törvénczikke igazolja.

II. Rákóczy György 1657-ben a porta engedélye nélkül, sőt tilalma ellenére megtámadta Lengyelországot. Megveretett, a török megfosztá székétől s Erdélyt kirabolta, felégette. Azután Barcsait tette fejedelemmé s ötszázezer tallér sarczot vetett az országra. 1659-ben (marosvásárhelyi nov. 6-iki gyűlés) e roppant terhet reparálták egyesekre — a nemesség sem volt kivéve alóla. De a békési nemesek nem akarták a rájuk eső részt fizetni. A Compilata V. R. XXXV. art. elrendeli, hogy azok a „békésvármegyei nemesek“, kik az ilyen rendkívüli contributiohoz akár mely szín és praetextus alatt nem járulnak, megválnak nemességüktől s annak adatnak jobbágyul, ki őket ilyenekül kéri meg.

Alig hogy e törvény meghozatott, Békésvármegye megszűnt a váradi kapitányság alá tartozni. Várad 1661-ben

elesett, egész területe defterbe iratott — s ezzel az erdélyi hódoltság, mely eddig csak Békés, Zaránd és Arad vármegyék részeire szorítkozott, Szabolcs, Bihar, Kolos, Doboka megyék részeivel tekintélyes területté növekedett. Ennek az egész hódoltságnak pedig székhelyévé — honnan a magyarok, vagy magyarok és törökök közt fennforgó viszályos ügyeket intézték — az eddig nem nagy jelentőségű Somlyó lett, mely ily módon Várad szerepét vevén át, az országnak egyszerre a legtekintélyesebb és legfontosabb vég helyévé vált.

Kétségtelen azonban, hogy mind Váradnak s még inkább Somlyónak igen korlátolt volt a hatásköre, melyet Békésmegye felett gyakorolt. Valószínűleg csak az egyes községek vagy ezek és a nemesek közt fennforgó ügyekre, az adó kivetésére s beszedésére, a nemesek hadkötelezettségére szorítkozott.

Annál nagyobb volt az egyes községek autonómiája, mely szabadon fejlődött. Az előljáróság, a bíró, és a tanács, tág hatáskörrel bírt. Ha a török s a magyar hatóságok rendeleteit végrehajtotta, ha az adókat beszolgáltatatta, egyik sem sokat háborgatta. Különben is mindenik távol lakott — emez egészen kívül a vármegyén, az benn a várakban, honnan a portyázóktól való félelem miatt is csak ritkán s akkor is kísérettel jött ki. Ezek a portyázók pedig minduntalan czirkáltak részint zsákmánylás végett, részint hogy foglyokat ejtsenek, s bizonynal nagyobb rémei voltak a községeknek mindenik hatóságnál: a békésmegyei levelek és okiratok egy nagyon tekintélyes része az általuk okozott sérelmek orvoslására vonatkozik. S még nagyobb réme a lakosságnak az ide betelepedett ráctság, mely aztán hogy Erdélyből kitiltatott, jött ide tömegesebben, s rabolt és égetett. Nem tekintvén magát állandónak mint a török, és nem tartván jogot a földhöz mint a magyar, a kirabolt helyet földig leégette.

Ugy látszik, hogy vad ösztönei kielégítésében azért járt el könnyebben e helyen mint az Alföldön, mert a békésmegyei községek közt nem volt meg az a solidaritás, mely az alföldi helyeken. Itt ugyanis mindjárt a hódoltság keletkezése után a kisebb faluk nagyobb helységekbe tömörültek össze, melyek még különösen támogatták egymást — míg Békésmegye kisebb községei fennmaradtak, nem olvadtak nagyobb városokba, s sem önmagok, sem a megye, sem a török által nem védetvén, egyenként, külön-külön estek áldozatul.

De Békésvármegyének ez az elpusztulása a Várad bukását követett időkre esik. Akkor volt a nemességnek második tömegesebb kivándorlása (az első Gyula eleste után ment véghez) Erdélybe, hol új hazára talált, s azal kezdődik a vármegyének nagyobb hanyatlása. Még azután is, a Rákóczy korban is, folytonosan pusztult s annyira hanyatlott, hogy alább is csaknem egészen újra kellett betelepíteni.

Csoda-e hát ha a vármegyének mindenével együtt, levéltárai is elpusztultak?

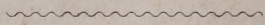
* * *

Ennyi az tisztelt társaság, mit a békésvármegyei hódoltság történetéről elmondhattam. Senki nálamnál jobban nem tudja, hogy az még törédéknek is kevés. S nem is akartam többet tenni, minthogy erre az igen érdekes történeti problémára felhívjam önök figyelmét. Haan és Zsilinszky megmutatták, hogy Békésvármegye elpusztult levéltárait lehet valamivel pótolni. A mit ők megkezdték, azt a munkát folytatni kell. Szerte szét az országban még sok egyetmás lehet. Ennek a társaságnak buzgalma és tekintélye bizonynyal össze fogja azt gyűjteni: azok közt talán fog egy s más a hódoltsági viszonyokra vonatkozó is találkozni.

Talán, mert tüzetesen áttanulmányozván a meglevő

anyagot, minden lépten nyomon azok hézagosságával kellett küzdenem — azokra kiváló súlyt fektetek. A legkisebb adat is egy téglá lehet az épülethez, melyre e felolvasásom csak rá mutatott s melyet ezután kell felépíteni. És mennél sajátosabbnak, különösebbnek, szokatlanabbnak látom annak constructioját, annál óhajtandóbbnak tartom az anyag összehozását. Ezt a hézagos töredéket akkor teljes és pontos rajzzal fogják önök pótolhatni, mely ha egészben el is fogja feledtetni ennek gyarlóságait, de egyik másik tételének talán igazat fog szolgáltatni.

Szilágyi Sándor.

Regesták

a bécsi cs. kir. állami levéltárból.

(Folyt. s vége.) *)

Hung.

XIII.

1565. aug. 6.

A király Kerechényinek.

Tudja ki Báthory Kristóttól: vajjon jő-e bizonyosan valami követ János Zsigmondtól hozzá (Miksához) a béke miatt. Mert bizonytalan dolog által nem akarja magát zavartatni.

„Quoad successorem tibi designandum in praefectura Julensi, primo quoque tempore eade re deliberabimus.“

(Fogalm.)

Hung.

XIV.

1565. okt. 19.

Miksa király Kerechényihez.

Azt a tanácsot, melyet K. október 7-diki levelében (*nincs meg*) a tiszai részeken járó moldvai bojárok Moldvába való küldése tárgyában adott, megfontolta a király s dicséri K. buzgalmát; azonban mivel a törökkel folytatott békealkudozások természetével nem fér össze, nem követheti.

Egyébként Svendinek is bőven irt erről a király.

(Fogalm. lat.)

(NB. Miután K. levele nincs meg, ez ügyet nem lehet jól érteni.)

---

*) Lásd mult évi Évkönyv, 48—55. lap.

Hung.

XV.

1565. decz. 17. Bécs.

Kerechényi a királyhoz.

Ő flge parancsára Gyulát oly jól ellátva hagyta el, hogy baj nem történhetik. Utját Kassának vette, de a nagy hó miatt a mai napnál hamarabb nem érkezett Bécsbe s így nem találhatta itt ő flgét, pedig a két utolsó nap és éjjel 30 mértföldnyi utat tett. Kéri ő flgét, tudassa vele : vajjon tüstént utána utazzék-e ? vagy „an... liceat mihi ad domum meam Nykylspurgh divertare“ a hol uj lovakat fogna be. Gyuláról való késői indulásának okát előszóval fogja elmondani.

(Ered. lat.)

E levélre Sz.-Pöltenből a követk. kelet nélküli válasz ment : „Úgy intézze utját K. hogy aprószentek napjára Linczben ő flgéhez jöhessen.“

(Fog. lat.)

Hung.

XVI.

1566. jan. 11.

Miksa Kerechényihez.

Irja meg azon főtörök fogolynak, ki hatalmában van, a váltságdíját hogy Laubenberg Kristóf kapitánynak családja azt megvehesse K.-tól s kicserélhesse Laubenberggel, ki török rabságban van. Szabjon méltányos árt, ezzel a királynak fog kedves dolgot cselekedni.

(Fog. lat.)

Turcica.

XVII.

Gyula, 1566. jan. 20.

„Ex litteris Francisci Horvath ad magn. d. generalem capitaneum.“

Bethleni Gergely a temesvári pasánál járt János Zsigm. részéről segélyért, de nem kapott, Sebessy Gáspár ép oly eredménytelenül járt a budai pasánál.

A Buda és Temesvár felé küldött kémek azt a hirt hozzák, hogy a török nagy apparatussal készül Gyula ellen, szeretné fölhasználni a vizek befagyását „Sed his suis fraudulentis nequaquam possunt nobis nocere, nam nos quoque dies ac noctes vigiliis satis incumbimus, simul cum precacionibus nostris. Habemus tandem ad quaslibet partes exploratores, qui nos quanto citius poterit, de omnibus conatibus illorum certiores facient. Ex pagis etiam nobilium iuvenes pixidarios lancearios quasi trecentos iussi inferri, quos sparsim et mixtim cum nostris stipendiariis incircuitum civitatis distribui. Habemus enim in deo nostro optimo maximo tantam fiduciam quod etiamsi venerint, nihil nobis, deo non permittente, possunt noceri.

Kémek jelentik, hogy Belgrádra 2000, Szendrődre 1200, más helyek 2—300, összesen mintegy 5000 új török jött, a kik talán az erdélyi fejedelmet fogják megsejtni.

(Egyk. más. lat.)

Turcica.

XVIII.

1566. jan. 23. Gyula.

Horváth Ferencz szolgája hozta a hirt Beregszászra,

hogy János Zsigmond még eddig nem tudta rábirni sem a temesvári pasát, sem az alatta levő bégeket arra, hogy őt megsejtsék, azt adván okul, hogy télben nem hadakozhatnak s kevés a sergők. Ha hát ő flge serege békében marad, a töröktől sincs e részben tartani. Másrészt azonban a temesvári törökök azon fondorkodnak, hogy Gyulavárallyát (suburbium oppidi Gyulensis) mig a jég tart, megvegyék.

(Egykoru más. lat.)

Turcica.

XIX.

1566. febr. 2. Eger.

Mágocsy Gáspár egri főkapitány Svendihez.

„ . . . Demetrius Olcharowyth ex Gyula, qui nunc hic Agriae est, narrat mihi Turcas Transilvanos in subsidium delegatus ante occiduum iter versus Transilvaniam arripuisse. Proindent antea rogaveram magn. Dnem Vram provideat Gyulae, nunc quoque aliud scribere non possum, quam quod certo intelligo, multos ex praecipuis viris militaribus discessisse. Stephanus quoque Abrahamffy una cum uxore et rebus omnibus Gyula discessit et timendum ne factiosis adhaereat. Iste quoque Olcharowyth misit hominem eius ad dominum Comitem Eckium a Salmis veniam et licentiam petendo; interim tamen res et suppellectilia omnia inde abduci facit, videt enim manifestum periculum. Haec ego propter dominum et amicum meum Ladislaum Kerecheny reticerem, nisi fides mea erga sacram Maiestatem palam facere cogeret.

Quare magn. Dnem Vram obnixe peto, velit suam Maiestatem citius requirere ut tempestive Sua Mtas rebus suis et nostris consulat; vereor enim ego, ne ea perfidia nobiscum agatur uti anno elapso, etiam si et numera a Sua Mte acceperint et pactum constituerint. Gyula vero si in eo statu esset cum pertinentiis, uti meo tempore, paucissimo auxilio et solutione a Sua Mte accepto conservari potuisset; ego enim eius praefecturam per sexennium habui et toto tanto tempore ultra decem millia florenorum Sua Mtas eo non misit. Sed ut ingenue fatear, nec dominus Kerecheny nec Franciscus Marynith (-Horváth) qui nunc eius vicem gerit, amator, propter eorum immoderatam provisionem, qua et plebem exhauserunt et militum animos abalienarunt. Amisso igitur oppido Gyula (quod deus avertat) et arx

amittetur ; unde quanta incommoda, mutationes et pericula ac diminutiones ditioni Suae Mtis subsequantur, non quivis iudicare scit. Datum stb.“

Egykoru, Svendi által beküldött másolat, mellékelve Károly főhg. febr. 21-ki leveléhez.

Hung.

XX.

1566. febr. 3. Augsburg.

Miksa Károly főhghez.

„Quia vero Dilectio Vestra putat Ladislao Kereczeny exprobandum esse, quod milites praesidiarii Julenses ad Transsilvanum transfugiant, cum id haud dubie fiat propter defectum solutionis, cui rei ille juxta pacta conventa providere debebat, operae praetium erit, ex quo fortassis iam intererit conventui hungarico, puod Dilectio Vestra id nomine nostro fieri curet.“

(Fogalmazvány.)

Turc.

XXI.

1566. febr. 4. Bécs.

Károly főhg a királyhoz.

Kerechényi azon kéreessel fordult hozzá, engedtessek meg neki fogoly — Bécsben levő — sógorát Báthory Istvánt fölkeresni. Tekintve azt, hogy k. ő flge hü, megbizható szolgája „auch ein wol angesessener Landtman“ e kérését teljesíté a főhg, de mellé adta ő flge hadi titkárát Tueringer Jánost, a kinek jelenlétében panaszolkodott Báthory I. hosszas letartóztatásáról, kérvén Kerechényi közbenjárását. Ezután a mult nyári hadviselésről s arról beszélgettek, hogy János Zsigmond beteges s ha meg találna halni, mily nagy baj lehetne Erdélyre a török miatt.

(Ered. német.)

Turc.

XXII.

1566. febr. 4. Bécs.

Károly főhg Svendinek.

Miután Izsákai András kastélya Izsáka és Bocskay György kastélya — Svendi jelentése szerint — nagyon fontosak ő flge ditiója biztosítására: adjon beléjük ór-seget Svendi s mind a két várkastélyt a gyulai vár fő-parancsnokának Kerecsényinek főparancsnoksága alá helyezze.

(Egykoru más. német.)

Turc.

XXIII.

1566. febr. 4. Gyula.

„Ex litteris Francisci Horvath Marynith“

(Svendihez.)

A Temesvárnál összegyűlt törökség, melyet János Zsigmond segélyül akart hívni, eloszlott. Most már nem is kell J. Zs-nak török segély, mert már nem fél Svenditől, de meg Erdély rendei is ellenzik a török-segély kérését.

„Ubique rumor est in turcicis confiniis de futuro bello, et praeeparantur commeatus et alia necessaria.“

(Egyk. más.)

Hung.

XXIV.

1566. febr. 8. Augsburg.

Miksa, Károly főhghez.

„... Allatae sunt litterae oratoris nostri Constantinopoli residentis, quas rumores proximis diebus de immensis apparatibus Turcarum ... valde confirmarunt; ita ut iam summa necessitas postulat nos maximam curam suscipere earum, quae ad sustinendam immensam istam impendentis turcici belli molem ac defendendam ditionem spectant, neque etiam ea negligere, quibus servens principis illius ira quadantenus restingui posit. Ad quam se-

dandam cum aliquid etiam momenti habitura videatur matura expeditio oratoris seu nuncii nostri Gerrgii Hoszutoti, Dilectionem Vestram magnopere adhortamur ut eam omnibus modis promovere studeat, iubeatque illum allatis a passa Budensi litteris salviconductus statim iter ingredi.

Deinde velit Dilectio Vestra exempla ista litterarum supremo quoque germanicarum copiarum nostrarum capitaneo Lazaro de Schwendy communicare, eumque monere, ne vel Turcis vel Transsilvano ullam hostilitatis suscipiendae causam seu materiam praebeat, sed rebus suis ac custodiae et conservationi confiniorum nostrorum diligenter invigilet atque prospiciat et *praesertim Julae contra quam arbitratur orator noster primum inpetum conversum iri*, quin etiam maiorem quam poterit sollicitudinem adlubeat ut munitiones locorum . . . quae in partibus illis muniri debent, in tempore perficientur . . .

Et quoniam Ladislaus Kerecheny consultum existimat Jelam germanico praesidio firmari, cupimus Dilectionem Vestram super eo cognoscere opinionem et sententiam praefati supremi capitanei nostri, quo magis et tempestivius conservationi et defensionis illius loci consulatur . . .“

(Impurum.)

Turc.

XXV.

1566. febr. 21. Pozsony.

Károly főhg a királyhoz.

„Was von Julia wegen fürkhombt, ursacht wol allerlei Gedenken. Ich erwart allein des Kerechini hieher und will, so bald er khumbt, mit ihm darüber die Notturft handeln und verordnen.“

„Das Beschwärlichste ist der Mangl an Geld, so bey des von Schwendi untergebenen Kriegswesen erscheint ;

da nun Ew. Maj. solches Wesen in die Zerrüthlichkait, von welcher er meld, nit khummen lassen wollen, so ist unvermeidlich von Nöten ain stattliche Summa Gelts herab richtig zu machen . . .“

(Ered. német.)

Hung.

XXVI.

1566. febr. 22. Augsburg.

A király Károly főhgnek.

„ . . . Existimanus . . . postulatis de dimittendo illo (scil. Stephano Báthory, ki fogoly volt Bécsben) vel concedenda illi facultate proficiscendi ad nuptias ipsius Kerecseny pro illo spondentis et fidem suam obstingentis non esse annuendum“ : de azt, hogy Báthory börtönéből a szabad levegőre jöhessen sétálni, megengedi a király s azt is, hogy Báthorynak egy hozzá Erdélyből jött szolgája együtt lehessen vele fogságban.

(Fogalm.)

Ugyanezt ugyane napon tudatja Miksa Kerechényivel is.

Turcica.

XXVII.

1566. márc. 4. Ungvár.

Svendi, Károly főhgnek.

Keservesen panaszkodik a nagy pénzszükségről melyben serege szenved. Bizonyos, hogy ő flge elveszti tekintélyét a hadi nép előtt, mely föl fogja mondani az engedelmességet. Majd minden véghelyről követek vannak nála a zsoldosok pénzét szorgalmazni. Ha Ungvárról arrább vonul Sv. ilyen körülmények közt, so . . . würden die Ungern erst gar verzweifeln und noch mehr hinüber zum Weyda fallen.“ Nincs egy vár sem kellően megerősítve s „und ich bin ausser der Ungern mit dem

übrigen Volk nit über zwey Tausend stark.“ — Tehát pénz kell gyorsan s aztán új hadi nép.

(Egyk. más.)

Turc.

XXVIII.

Gyula, 1566. marc. 25.

Marinith Horváth Ferencz tudósítása

(Svendihez.)

Kémei jelentik, hogy a barjam-ünnepkor azaz ápr. 19-kén fog a temesvári basa Gyula felé megindulni, 12 szandsákbég fog hozzájönni s ezekkel ostromolja meg Gyulát. Sokan azt hiszik, hogy a szultán a meghódítandó részeket János Zsigmondnak adományozza „sed ego magis credo ut imperator Turcarum dabit Transylvano aliquam partem Asiae trans mare.“

(Egyk. más.)

Turc.

XXIX.

1566. marc. 27. Bécs.

Károly főhg a királyhoz.

„ . . . Wie es mit des Keretschini Fertigung ein Gestalt und was bisher von wegen Ienen gehandelt und worauf es verplieben, haben Ew. Mt. aus sondern Schreiben zu vernehmen. (ez nincs meg). Was er von der Artallerey Notturften anmeldet, will ich im Kriegsrath zu Erledigung fürnehmen, und was den Proviandmeister betrifft, lass ich in der Hofkammer berathschlagen; die beeden Puncten wollen auch alsbaldt Geld und desselben nit wenig haben. Auf die Gepäu werden ihm die zehentausent Gulden nunmehr zuckommen; so kann ich auch wol abnemen, dass er das Gelt, so von Pressburg gefertigt worden, dazumal als er diese Schreiben gethan, noch nicht empfangen; aber desz unangesehen, dieweil er beraidt in die sechzigtausent Gulden aufgeporgt, will gleichbaldt einer neuen Verord-

nung zum höchsten von Nöthen sein, so wohl auf das alt Kriegsvolk und auf die neuen Ringenpferd und Fuessknecht, so er deren aufnehmen solle. Darauf wollen nun Ew. Mt. mit Gnaden bedacht sein . . .“

(Ered.)

Hung.

XXX.

1566. márcz. 28. Augsburg.

A király Kerechényinek.

Eddig is ismerte K. vitézi erényeit, lelki fényes tulajdonságait s hűségét, s tudja, hogy mindig derék hazafi módjára szolgált K.; most azonban oly nehéz idők vannak, hogy erényét, tehetségeit K.-nek a haza, a keresztyénség érdekében okvetlen ki kell fejteni: „negotium proinde dederamus serenissimo principi Carolo, archiduci Austriae fratri nostro charissimo, ut tecum nomine nostro benigne ageret, quo hoc tempore tam necessario atque difficili Julam redires eiusque loci custodiae et conservationi incumberes. Ad quam curam suscipiendam ostendit praefatus charissimus frater noster archidux Carolus te satis inclinatum esse, dum tamen tibi mos geratur circa postulata et conditiones quasdam Dilectioni eius a te propositas. Cum igitur scias, cuius momenti sit Julia, ut qui locum, eius situm et omnes qualitates prae ceteris bene nosti, ac ibidem nobis et afflicto isti regno nostro Hungariae meliorem quam ullo alio loco operam praestare possis: ipsi quoque per praesentes gratioras litteras nostras te clementer hortari volumus, ut optimum integerrimumque animum tuum atque indefessum nos demerendi studium hoc quoque in parte ostendas, atque iuxta benignam petitionem nostram citra moram Julam redeas eiusque loci pro commodo et beneficio regni nostri Hungariae ac universae reipublicae defensionem contra christiani nominis hostes . . . alacriter suscipias.“

Károly főhg utasítást kapott a föltételekre nézve K.-vel megegyezni.

Svendi parancsot vett mindenben segíteni K.-it.

A mi azt illeti, hogy Báthory Kristóf azt izente volna K.-nek, hogy János Zsigmond, a török roppant készülleteitől megrettenve, békét óhajtana Miksával: a király ennek nem hisz; de mert a békének ő is pártolója, megbizta K.-t felelően sógorának így: hogy ha J. Zs. a tavalyi szathmári föltételeket teljesíti: akkor ő, Kerechényi, kész a haza érdekében s sógora kedvéért a királynál mindent elkövetni a béke ügyében.

(Fogalm.)

Hung.

XXXI.

Augsburg 1566. márcz. 29.

A király, Károly főhghez.

„ — Dilectionem Vestram ob id benevole hortamur, ut in negotio magnifici fidelis nobis dilecti Ladislai Kerezéni omnem operam et diligentiam adhibere velit, quo is, facta cum ipso transactione meliore quam fieri poterit super postulatis et conditionibus eius, omni mora postposita Julam redeat, ne forte locus ille propter diuturniorem capitanei absentiam in periculum adducatur.“

(Fogalm.)

Hung.

XXXII.

1566. april 6. Augsburg.

A király Kerechényinek.

Magnifice, fidelis nobis dilecte. Etsi sperabamus quod iam dudum te Giwlam versus itineri commisisse ut custodiae et conservationi loci illius, quem non ignoras quanti sit momenti, contra perpetuos christiani nominis hostes solita tua fide et vigilantia praeesses atque incumberes; tamen praeter omnem expectationem nostram intelleximus te istiusmodi expeditioni tuae tot et tam

graves difficultates et conditiones adiciere ut nullo modo omnes pro voto et voluntate tua explanari seu adimpleri possint. Quinetiam te nuper in conventu Posoniensi publice coram ordinibus ac statibus regni protestationem interposuisse, te Giwlam non rediturum nisi tibi in omnibus illis conditionibus, quas proposuisti, omnino satisfiat. Quam quidem ob causam videris locum illum, qui diutius certe supremi praefecti praesentia carere non potest, in magnum periculum canicere. Ideoque eius modi tergiversationem et protestationem tuam abs te, hoc praesertim tempore difficili atquo adeo iuxtrema regni necessitate, cui te nequaquam decet deesse, minime expectabamus, quemadmodum ne nunc quidem nobis persuadere possumus te ulterius in urgendis tantopere praegravibus illis conditionibus tam obfirmato animo perseveraturum, ut illas suavissimae patriae tuae, cui nunc maior quam unquam antea inserviendi et bonam ac utilem operam novandi occasio tibi est oblata, sis antepositurus. "Parancsolja és kéri azért a király K.-t, hogy tüstént menjen Gyulára.

(Fogalm.)

Hung.

XXXIII.

1566. apr. 12. Augsburg.

A király Kerechényinek.

„ . . . . Iniunximus supremo copiarum nostrarum germanicarum capitaneo Lazaro de Schwendi negotium quoddam valde arduum quod personam Johannis Sigismundi quondam regis Johannis filii concernit, de quo arbitramur illum etiam antehac familiariter tecum contulisse ; in quo cum non modo pro tua eximia industria et quem habes, rerum Transilvanicarum usu possis, verum etiam pro fide qua nobis et regno nostro Hungariae patriae tuae suavissimae, cuius quies et pacatio ex

eiusmodi nostro instituto pro magna parte pendet, de-beas bonam et praeclaram operam navare . . .“ : azért annak, a mit Schwendi mondani fog, hitelt adjon K. s Swendit ez ügyben segélylyel és tanácscsal „absque ex-cusatione aliqua“ támogassa.

(Fogalm.)

Hung.

XXXIV.

1566. ápr. 12. Gyula.

Marinith Horváth Ferencz gyulai vicekapitány Kerechényihez.

A törökök Temesvár körül gyűlnek Gyula ellen indulandók. Nagy szükség volna már K. jelenlétére ; könyörög siessen éjjel-nappal ; hozza s küldje hamar-sággal a szükséges dolgokat, különösen magyar és né-met puskásokat, ágyumestereket és építő mestereket. Intézkedni kell a város lakóinak biztosítása felől is, a sok nő és a sok gyermek jelenléte az ostrom alatt csak káros lészen.

(Egyk. más. lat.)

Mellékletben egy szolnoki kém jelentése, mely sze-rint „commissum esse Hazan bego, passas Temesensi et Transilvano quod arcem Gyulensem obsideant.“

Hung.

XXXV.

1566. apr. 12. Augsburg.

A király Kerechényinek.

Mivel a hadban jártas s háboruhoz értő jeles fér-fiak azt tanácsolják, hogy a török roppant készülétével szemben csak védelmi háborura lehet szoritkozni s erre nézve legcélszerűbb a török ditióját tüzzel-vassal pusztítani, hogy az ellenség onnét semmi erőt, élelmet stb. ne szerezhessen : azért — (bármint sajnálja is a nyomorult köznépet s bármily jól tudja, hogy egyes mágnások s nemesek jóvedelmei is e pusztítás által kárt szen-

vednek ; mert a két rossz közül a kisebbik választandó) elhatározta e tanács után indulni s meghagyja K.-nek, hogy Svendit — a ki parancsot kapott a pusztítást tüstént elkezdni, a mint az ellenség a király ditiójára lép — e pusztításban Gyulából támogassa.

(Fogalm.)

Hasonló parancs az egri kapitányhoz, Mágochy Gáspárhoz.

Hung.

XXXVI.

1566. (apr. ?) 1. d.

Kerechényi opiniója a török alatt levő magyar föld elpusztításáról.

Mikor a török Budát elfoglalta : akkor sokan tanácsolták ezt s akkor tán lett volna is értelme, de most mikor már a török annyira megveté lábát Magyarországon, nem tanácsos. Nem tanácsos pedig azért, mert a jobbágyság nagy része magyar földesurainak is adózik ; mert ha a török ditiója elpusztíttatik, szerfölött meg fog nehezülni a magyar végvárok élelmezése is ; továbbá mert célját sem érhetné el a terv a miatt, hogy a török seregnek élelme a táborban mindig meg van s különösen most ha a falvak folygyujtatnának is, a vetés mégis sértetlen maradna. Végre meggondolandó, hogy a pusztítás által kiüzött lakosság befogadására — a minek hogy meg kellene történnie, kétséget sem szenved — nem tudna helyet sem mutatni ő flge ; elég baj van azokkal a szerencsétlenekkel, kik a török s tatár pusztítása elől menekülnek ő flge ditiójára.

(Egyk. más. lat.)

Turc.

XXXVII.

1566. (apr. ?) 1. d.

„Bay Ferentzen, der Julia zu besichtigen geschickt worden, Bericht“ :

Pulver, Geschütz, Kugeln, Feuerwerk sei ein ziemlicher Vorrath vorhanden.

Item bis in zwei oder drei tausend Kuebel Mehl und Korn, man fuer doch immer ettwas zu.

Gar wenig Futter sey darinnen.

Item nit mehr bis in zwanzig fass wein und essick.

Speck, Schmalz, Vuzlicht, Linsen, Erbs gar Einzl (kevés.)

Itzo fuer man etwas Vorrath von Holoz zum Kochen und Bauen.

Kein Vorrath von Schanz zeug sei vorhanden.

Item Kein Vorrath von Eisen.

Item wenig Doppelhacken.

Es sei noch Kein Prustwehr oder Schanzkorb gemacht.

Das Kriegsvolk sey übel zufrieden, seyen übel bezahlt, haben kein Lust mehr zu dienen, das Land sei erschöpft und erösst.

Es sey Jedermann erschrocken, rürte sich niemand, flöhe ein jeder des seine weg, und lass sich in summa übel ansehen.

Sie begehren des Keretschini hinein, und das sie bezahlt werden. Wo das nicht geschehe und andere Ordnung und Fürschung erfolge, so sey sich bei diesem Volk nicht gross Widerstand und langhalten vor dem Feindt zu versehen.

(Nota.)

Sie sollen mit etlich Doppelhacken auch mit Eisen und Blei von Caschau aus allermügligst versehen werden.

(Egykoru irat.)

Hung.

XXXVIII.

1566. ápril 17. Gyula.

Marinith Horváth Ferencz

(Svendihez ?)

Azután, hogy gyulai harcosok Csanád mellett egy török csapatot szétverték, ezelőtt 7 nappal újból kis háborújuk volt a gyulaiaknak, kiket Horváth a Tisza felé Szeged alá küldött, a törökkel ismét győztek. Azonkívül ápril 14-dikén 300 lovast és gyalogot küldött ki Horváth a világosvári új várnagyok instálására; ekkor valami 600 törökre bukkantak, kik Lippáról Temesvárnak tartottak. A két csapat közt összeütközés történt: 100 török elesett, 11-et elfogtak; míg a magyar harczosok közül csak egyetlen egy öletett meg, egy pedig rabul esett.

(Egyk. más. lat.)

Hung.

XXXIX.

1566. ápril 18. Ungvár.

Svendi, Károly főhghez.

Kerechényire nagy szükség van, nem kell föltartóztatni. — Ő (Svendi) a mult napokban Henyeit kevés számú lovasával Gyulába küldi s küldeni fog két fähnlein német gyalogot, mintegy 400-at összesen; de pénz kellene nekik, mert télő ha elkezdik a lázongást, nem lehet velök majd birni.

Huszárt s magyar gyalogot Kerechényi számára nem tud szerezni, mert részint Szendrőben, Szatmárban s Tokajban kell, a mi van, részint nincs pénz újak toborzására. Pedig az bizonyos, hogy a parasztságra nem hagyhatja el magát Kerechényi, mert ostrom esetén ezekből keveset használhat, lovasokat pedig mind el kell eresztienie, — ugy a várost nem védheti meg. Ha összejö vele, tanácskozni fognak s tán mégis ki lehet elégíteni K-it. Juni (?) Jánost küldi majd Gyulára, szerezzen ez a mennyi trabantot csak tud. (Gyóni János?)

Baj az is, hogy a német kapitányok Svendi körül, az egy kivételével, ki éppen betegen fekszik, mint fiatalok, tapasztalatlanok. Már pedig Gyulára nem olyanok kellenek. Kéri a főhget, segítsen e tekintetben.

Ágyút nem küldhet Gyulára. — Bor van Gyula körül elég; aztán sörfőzőt lehet a várban állítani, e felől irt is Horváth Ferencznek.

A mit megtehet Gyuláért, mindent megtesz; bár valóban sok baja van mindenütt.

(Ered. Svendi kezeirása, német.)

Ápr. 25-kén írja: hogy az említett 2 zászlóaljnál teljes lehetetlen többet bocsátnia Kerechényi rendelkezése alá. Huszárt sem tud toborzani, a rossz fizetés miatt senki nem siet a zászlók alá; sőt ellenséges indulattal viseltetnek a toborzók iránt.

(Ered. német.)

Hung.

XXXIX.

-Ad apr. 18. 1566.

Munition so in Jula begehret würdet.

(Melléklet Svendi 1566. apr. 18-diki leveléhez.)

Auf die fünf grosse Pasteien auf ein ietliche 1 gross Stuck (-ágýú.)

Mehr 5 Haufnitz und feuermörser 5.

Mehr 4 Falkaunen.

Mehr 10 Falkomtre.

Mehr zu der „Singerin“ kugel 400.

Mehr zweihundert geschiffte doppel Hacken.

Mehr 400 halb Höclhen (Häcklchen.)

Mehr 400 Centn. gut Pulfer.

Mehr 100 Centn. Blei.

Mehr 70 Centn. Schwefel.

Mehr 200 Cent. Eisen.

Mehr 100 Centn. Saliter.

Mehr 4 Zeugwarth.

Mehr 20 Pixenmaister.

Aztán sánchezszközök: ásó, kapa stb.

Mehr 50 Anhob-Sail zu den Stucken.

Mehr 1000 Puschen Zinststrich.

Mehr 2000 Schleth (?) zu dem Feuerwerk.

Mehr 6 Thunnen Leinöhl.

Mehr 4 Thunnen Baumöhl.

Mehr 100 Ledern-Emper (börveder.)

Mehr 1000 land Spiess.

Hung.

XL.

1566. april 20. Augsburg.

A király, Károly főhgynek.

Azon fölszólításra, hogy tüstént Gyulára siessen, választ kapott Kerechényitől: „Inquo quidem responso dictus Kerezeny satis prolixè commemoravit, quae hactenus secum imprimis per nos ipsos et postea etiam per consiliarios nostros bellicos tractata sunt, ostendendo quatenus sua fuerint postulata videlicet: ut sibi daretur is militum numerus, qui ad defensionem illius loci considerata amplitudine et capacitate sufficeret; secundo ut sibi subministrarentur bombardae, pulveres, bombardici globi et alia necessaria; tertio ut militibus Julensibus non solum debita stipendia solverentur, verum etiam in futurum quae nondum emeruissent, duorum vel trium mensium stipendia numerarentur; et quod tamen non obstantibus hisce postulatis consenserit acceptare oblatum sibi supplementum mille et quingentorum militum, dummodo sibi quoque suppeditentur tormenta et quae praeterea sunt necessaria cum solutione stipendii militibus pro praeterito saltem tempore debiti, pollicendo, ex quo sibi in futurum nihil detur, se propria sua bona

oppignaturum ut aliquid pecuniae colligat, unde habent quod militibus, quorum mores bene norit, posset futura stipendia suppeditare; dummodo a nobis per litteras elementer assecuretur, quod ipsum vel si ipse moriatur, haeredes suos de fīs quae ipsum in solutionem militum nostrorum expendisse probabilibus quietantiis comprobabitur, contentaturi simus.“ E föltétel alatt ígérkezett tüstént Gyulára menni. Mit felelt a király erre, azt a főhg a Kerechényihez intézett levél másából látni fogja (ápril 20.) De a főhgnek megjegyzi azt, hogy: videtur quidem oblatio illius de oppignorandis bonis suis non omnino esse aspernenda, verum tamen exempli causa, ne forte alii postea idem petant et talibus conditionibus servitia sua astringant, tum propter alias quoque causas non putamus memoratam illius oblationem acceptandam vel petitam assecurationem concedendam esse.“ Megbizza hát a király a főhg-et, hogy Kerechényit ettől a föltételől elállásra bírja „ostendendo etiam quod nobis futurum esset valde onerosum ipsi novi aliquid dare vel concedere, quod antea non fuerit in usu, cum alioquin nec ipsi nec haeredibus suis caesarea regiaque benignitas nostra ullo loco seu tempore defutura sit...”

(Fogalm.)

(NB. A levél oly kétértelmű, hogy nem lehet világosan eldönteni: az nem tetszett-e Miksának, hogy Kerechényi a zsoldosok előre való díjazását s javainak e czélból való elzálogosítását ajánlotta? — vagy az, hogy e szándéklott elzálogosításért (a minőt az időben nagyon sokan megtettek) biztosítást kér K. Miksától?)

Hung.

XLI.

1566. apr 20. Augsбург.

A király Kerechényihez.

Örömet engedett volna K. abbeli kérésének, hogy Gyula kapitányságától fölmentessék.“ Sed cum tu et

loci et universae illius regionis ac etiam militum ibi existentium meliorem quam quisque alius notitiam habeas et cum ob hanc causam, tum ob eximiam tuam in re militari scientiam prae ceteris nobis et regno nostro, suavissimae patriae tuae ibidem bonam et utilem operam navare possis“ : nem kételkedett a király hogy K. a kapitányi tisztet viselni fogja. „Qua in re quod benigno nostro desiderio et petitioni obsequenter satisfeceris et privata tua incommoda, quae in litteris tuis prolixè recensuisti, publicae utilitati postponeris, nos perquam benigno et grato animo abste acceperimus, nec aliud abs te ut viro forti et sapienti unquam expectavimus.“ Ne is kételkedjék K. a király kegye felől s higgye el, hogy isten segedelme fogja kísérni „ita quod aliquando perfunctus hac praefectura, summa tua cum laude totiusque regni congratulatione rebus bene gestis salvus ac sospes ad tuos rediturus sis.“

A föltételekre nézve : elégedjék meg a hadi tanácsnok által ajánlott 1500 katonával ; ágyukra nézve Károly főhg fog intézkedni. Pénzt Bécsben annyit fog kapni a mennyivel a zsoldosok legnagyobb részét — megszolgált zsoldjuk tekintetében — kielégitheti. Azon szép ajánlatára, hogy a zsold előrevaló fizetése céljából jószágait kész elzálogosítani, Károly főhg fog választ adni. „Filio tuo sicuti humiliter petiisti, ad te per dispositos equos excumendi potestatem fecimus.“

Azért siessen, repüljön most már Gyulára.

(Fogalm.)

Hung.

XLII.

1566. máj. 7. Augsburg.

A király Károly főhgnek.

„Cum nobis in hancusque horam non constet, utrum Ladislaus Kerezeny isthinc Julam abiverit nec ne, exis-

timamus equidem summam necessitatem postulare, ut Dilectio Vestra illum absque omni mora expediri iubeat, aut si diutius cunctabitur, Lazarum de Schwendi ea de re certiore faciat, ut praefectura illa mox alteri conferri queat, sicuti eidem Schwendi id nunc injungimus.“

(Fogalm.)

Hung.

XLIII.

1566. máj. 8. Bécs.

Károly főhg a császárnak.

„ . . . Ich hab den Keretscheny dahin bracht, dass er sich mit ainem Schreiben an Schwendi hat abfertigen lassen, dass namblich der von Schwendi ihm die acht hundert teutschen Knecht hinein ordnen und dann mit hungerischen Krigsvolk auch Geschütz und Munition helfen solle als viel meglich; desz sich Schwendi selbs guetwillig zu thun erboten.“

(Ered. német.)

Hung.

XLIV.

1566. máj. 11. Ungvár.

Schwendi, Károly főhgnek.

Elérkezettnek látja az időt, hogy az ellenség di-tiójának pusztítása megkezdessék, — s e végre Mágo-csyval és Kerechényivel egyetértésben napot fog meg-határozni a pusztítás elkezdésére s tervet állapítani meg, hogy összhang legyen a működésben. Már corres-pondentia folyik is közte s a nevezettek közt ez ügyben.

(Ered. német.)

A két zászlóalj német gyalogot utnak inditá Gyula felé; az ellenség (a török) akadályt fog ugyan utjókba gördíteni, de reméli, hogy szerencsésen oda fognak érkezni.

Hung.

XLV.

Relata in Ungvár 17.
máj. (1566.)*Relata servitoris Stephani Dobo ex Trannia reversi.*

.... Pertaw passa cum centum millibus equitum et 2000 janicharorum ad obsidendam Gyulam missurum (sic) ... Gyula expugnata. Agriam et Tokaj tentabit. Transilvanus autem similiter parat se cum maioribus quibus potest copiis ... antequam Turcae Gyulam venirent, ipse vult eam tentare ac pro se eandem petere; quae si ei non dabitur, tamen tam diu illic permanebit, donec Pertaw passam ad Temesvár venisse intellexerit et tum ipse suas copias una cum Valachis in Transilvaniam mittet, ut interim provinciam defendant.

(Egyk. más.)

Hung.

XLVI.

1566. máj. 17.

Károly főhg a királynak.

Hogy az ellenséges ditio pusztítása dolgában ő se parancsot nem adott Svendinek, se el nem tiltá attól. Itt ő flge határozzon: érdemes-e valóban a pusztitást elkövetni azért a haszonért, melyet belőle remélni lehet (hogy t. i. az ellenségnek a legeltetés, fuvarozás, élelmezés lehetetlenné tétetnék.)

(Ered. német.)

Hung.

XLVII.

1566. máj. 21. Ungvár.

Svendi, Károly főhgnek.

„.... Die zwei Fändlein sein wol gen Julia kommen, wiewol beide, Türken und die von Wardein, aufgewesen und sie gern angegriffen hetten. Ich will sie noch mit einer Anzahl Schützen so baldt die neuen ankommen, sterken, denn sie sind nit über 400 stark, maist Doppelsoldner; alsdan wird der Platz mit Volk

ziemblich versehen sein. Der Hauptman Jörger hat den Befelch, dem wird man nunmehr ihm nicht woll nehmen können. Ich hoffe auch, er werde nichts versäumen, ob er woll noch etwas jung ist. Er schreibt, das Schloss sei auf 2000 Personen Jahr und Tag profiandirt; so gehet der Bau auch wol fort, so lass ich ihm das, so ihm an der Munition abgehet und die Notturft erfordert, sovil immer möglich, erstatten. Keine ungrische Reutter und Trabanten weisz ich dem Keretsheuyi nit zu geben. Es seindt auch keine Pferd dieser Orther mehr aufzubringen, auch schier keine Trabanten; und zu Julia, wann man die gute Bezahlung hörte, wird man Leut genug bekommen mögen, wie ich den Keretschini wann er herkompt aller Gelegenheit und Notturft selbst berichten und verhoffentlich zufrieden halten will!

Ércz elég van Gyulán; azért fog küldeni puskaöntőket oda.

A tizezer forintot meg fogja osztani Kerechényivel, e pénzzel s a már kapott 4 ezerrel aztán kielégitheti a hadi népet Kerechényi, legalább egy időre.

Utóirat Sv. kezével. Zu der Devastation wellen der Magotschi und andre nit viel Lust haben, und meinen, es sei noch inzuhalten, weil die Feind noch also still sein, so hab sie noch wenig Vorteile. Ich will sehen wie die sachen am besten zuthun.

(Ered.)

Hung.

XLVIII.

1566. máj. 22. Augsburg.

A király Kerechényinek.

Miután az országgyűlés azt a kérelmet intézte hozzá, hogy azon egy forintot, melyet a Gyula alá tartozó hatvármegye a tavaly megszavazott dicán felül a király megkeresésére portánként fizetett, ő (a király) a jelen

évi dicába tudná be : fölszólítja Kerechényt, hogy adjon e felől véleményyt.

Továbbá mivel ugyancsak az országgyűlésen éles panaszok merültek föl Kerechényi ellen Derencsy Farkasnak turi és tiszta-varsányi javai s Kállay Farkas árváinak javai dolgában : adjon informatiót erről is K. az igazság úgy kívánván.

(Fogalm. lat.)

Hung.

XLIX.

26. maii 1566. Gyula.

Marinith Horváth Ferencz jelentése.

A temesvári basa megindult, hét faltörő ágyúval, pünköst után a Maros innenső partján lesz. Pertav basa rettentő nagy sereggel közelg.

A száz hordó bort Tokajról a váradiak lefoglalták.

(Egyk. más.)

Hung.

L.

1566. maj. 27.

Nova ex rebus Transilvanicis.

A többi közt :

„Praeterea etiam hoc dicunt certo intellexisse, quod Turca omnino statuit et determinavit ut Gyulam obsideat aquasque quibus ipsa arx circumsepta est, adimat et ad id passam suam primarium Pertal nuncupatum cum Temesvariensi delegisse. Istam vero obsidionem dicunt iam-iam parare et hac aut futura septimana velle inchoare . . .“

(Egyk. más.)

Hung.

LI.

1566. máj. 28. Ungvár.

Svendi Károly főhgnék.

„Seider meinem jüngsten Schreiben vom 21. dieses ist der Herr Keretschinyi hier ankommen ; dem hab ich

allen guten Bericht und Unterweisung der besorgten Belagerung halber gegeben, soviel in meinem Verstand und Erfahren gewest ist.“ Még két száz lövészt s két-száz cseh sáncz ásót fog K.-nek küldeni, kik ostrom esetére nagyon jók fognak lenni; munitióval is a mivel lehet segítni fogja; sok port és ágyut kért K., annyit a mennyit Sv. nem adhat; 30 mázsa puskaport fog küldeni, ágyupora elég van K.-nek. „So' verhoff ich die Haufnitzen auch hinein zu bringen, der bedarf er am meisten in die Streifwehren, und nimmt mich Wunder dass man den Platz so lang damit unversehen gelassen hat. — Henneyei Miklós 100 lovasa és trabantja másfél óra kivan fizetve. Juui (Gyóni?) Jánost is K. mellé rendelte „aber keine Trabanten hab ich ihn bisher nicht annehmen lassen, dann es ist nichts rechts zu bekommen und in (ihnen) nichts zu trauen. Er hat nunmehr Volk genug, oder wenn er noch hundert aufnehmen will, so kann er's dort am pesten thun, denn die waidischen werden wieder zu ihm laufen. Aber die übrigen hundert Pferdt hab ich im nicht können oder wollen geben, denn ich weisz schier selbs nit über zwei tausend stark ins Veld zu kommen; und wird solches schwer zugehen so hat er der auch von Nöten. Und nimpt mich Wunder dass man ihm die andern zweihundert weiter zugeordnet hat, dann da er nicht belebert wird, ist er mit seinen ordinari Pferden genugsam versehen und im Fall der Belagerung ist sein Vorhaben die Stadt zu verlassen und alle Reiterei zu zureissen und die besten Leut bei sich zu behalten, und das schlecht gesind mit den Pferden davon zu schicken, das ist als dann nit zu brauchen. Worumb soll man ihm dann auf ein solchen Fall und Vorhaben erst mehr Pferdt aufrichten oder zustellen, und ist nicht ein geringer Schad, dass man ein solche Anzahl, welche schier

der vierte oder fünfte Theil aller ungrischen Reiterei hier im Lande ist, dieser Zeit alles zertrennen und zerreißen soll.

Auf die Knecht hab ich alsbald von des Rothuts Geld bis in 1500 Thaler gen Julia und gen Jeneu verordnet und dem Keretschiny befohlen, die 4000 Gulden also auszutheilen, dass er wochentlich einem Knecht ein halben Gulden oder Thaler davon leihe, damit wird er fast ein Paar Monat mögen zu reichen. Als bald dann eine Bezahlung hereinkommt, so will ich ihrer weiter nicht vergessen.“ A pénzt Kerechényi a debreczeniek által akarja Gyulára vitetni, maga pedig Ecsednek s Izsákinak veszi utját.

Izsáki Andrással megalkudott Svendi, Izsáka kastélyának csász. őrséggel való megszállása iránt. „Da . . . wir jeczo kein andern Pass auf Julia haben, denn durch sein Schloss, welches an einem sehr festen und guten Ort gelegen: so hab ich per fortem (mert Izsákai először nem akart egyezkedni) eine andere Handlung neben dem Keretschiny mit ihm treffen muessen.“ Ez az egyezés hasznos lesz öflgére, mert „es haben die von Wardein alle andere Päss auf Julia gesperrt und sogar die Brucken an den Wässern abwerfen lassen.“

(Ered.)

Hung.

LII.

1566. máj. 29. Ungvár.

Svendi Károly főhgnek.

„ . . . Ich wart Bescheid von Hg Kertschiny wie ich ihm noch 300 Schützen ud 200 Schantzbauren zu schiecken mege. Das wird schwer zugehen, doch wollen wirs versuchen . . .“

(Ered.)

Ezért aztán Károly fhg jun. 3-ki levelében megdicséri.

Hung.

LIII.

1566. máj. 30. Bécs.

Károly fhg Svendinek.

Május 21-diki levelében irottakat Gyula felől „lassen wir uns gnädiglich voel gefallen Sein auch der gnädigen Zuversicht dass du werdest Personen haben können, welche dennoch sehen und erkundigen, ob der Keretschinyi die Jahr herumb seine Anzahl Volk völlig gehalten habe und noch halte, welche er mit ihm aufgerichter Transaction noch zu halten schuldig?“

(Egyk. más.)

Hung.

LIV.

1566. jun. 1. Bécs.

Károly főhg Svendinek.

„... Ist gleichwol nit ohne, dass ihm Keretschiny allhie eben viel ringe phärdt bewilligt worden; dieweil er aber anderergestalt sich fertigen zu lassen viel difficultiert, und derowegen sein reisen von hinnen lang genug angestanden, haben wir zuvorderist der Leuf halb lestlich ain übriges gethan.“

(Egyk. más.)

Hung.

LV.

1566. jun. 22. Bécs.

Miksa Kerechényinek.

Köszönetét fejezi ki, hogy a nehézségek daczára K. Gyulára visszatért. Igéri, hogy a vár védelmére min-dent meg fog tenni, K.-t mindenben segiteni fogja, hogy az ellenség ellen K. becsülettal megállhassa helyét.

(Fogalm. lat.)

Hung.

LVI.

1566. jul. 16 Bécs.

Miksa Kerechényinek.

„ . . . Cum enim nobis relatum sit locum istum (Gyula) nostrum iam ab hostibus obsessum esse, non dubitamus pro eo ac cognitum habemus praeclaram fidem, fortitudinem, prudentiam ac vigilantiam tuam, quin in defendendo et conservando illo omnem adhibiturus sis curam et studium; quod si facturus es, procul dubio tibi nec auxilium divinum deerit, quo vim hostium fortiter sustineas ac reprimas et tandem perpetuam laudem rei pro beneficio afflicti istius regni nostri bene gestae adipiscaris. Interim nos quoque nihil eorum praetermitteremus quae ad disturbanda hostium consilia et retrahendos illos ab oppugnandis istis partibus pertinere videbuntur. Tu vero eiusmodi operam tuam hand male collocabis, quoniam istos labores tuos gravissimos, cum occasio sese obtulerit, condigna remuneratione non defrustrabimus, sed omni caesarea ac regia gratia nostra recognoscemus. Datum Vienna. 16. Julii 1566.

(Fogalm.)

Turcica.

LVII.

1566. 25. Julii Bécs.

Ladislás Kerezeny.

Maximilianus secundus etc. Magnífice fidelis nobis dilecte. Redditae nobis fuerunt litterae tuae quas die decima quarta vertentis mensis ad nos dedisti. Unde intelleximus qualiter Pertaw passa cum passa Themensiense ac Tartaris et Valachis locum istum nostrum finitimum obsederunt et magna vi oppugnare ceperunt. Magnus quidem furor est hostium, sed nos confidimus in misericordia dei optimi maximi quod iustissimae causae nostrae sit patrocinator et eiusmodi hostiles

conatus cum hic tum isthic initos redditurus. Nos equidem non dubitamus te ac fideles istos milites nostros ultro sedulo facturos officium vestrum, nec quicquam eorum praetermissuros, quod a vigilantissimo capitaneo et viris fortibus expectandum est, cum noveritis vos pugnare pro gloria domini nostri Jesu Christi contra hostes crucis et pro salute et incolumitate suavissimae patriae ac quod dici solet, pro aris et focis; quod si spem et fiduciam vestram posueritis in deo optimo maximo, haud dubie vos divino auxilio suo proteget atque defendet, *ac defectus quibus te laborare scribis ope sua cumulatissime supplebit.* Quare bono sis animo et defensionem ac conservationem istius loci nostri alacriter capesse et confirma quoque fortes istos commilitones tuos ac estote certi non modo nos ipsos virtutem et operam vestram omni caesarea ac regia gratia nostra recognituros esse, sed perpetuam vos manere laudem ac gloriam in universo Christiano orbe, quin imo nec a deo ipso vobis defutura sunt tam pii laboris praemia. Quod si quid ad eripiendum vos ex ista obsidionis molestia humana ratione atque consilio praestari potest, id certe a nobis nequaquam negligetur. Ideoque nunc mandamus nostro consiliario et supremo in partibus istis germanicarum copiarum nostrarum capitaneo Lazaro de Schwendi *ut vel oppugnandis locis Turcarum seu Transilvani vel alio quocunque modo studeat hostes isthinc avertere et ad solvendam obsidionem adigere*

Non sumus etiam in his propinquioribus confiniis, posteaquam ex imperiali nostro conventu huc venimus, oriati; siquidem dei beneficio iam Vesprimum et Tatham recuperavimus et in futurum quoque nihil praetermitteremus quod ad propugnandam ac defendendam divini nominis gloria ac promovendam salutem fidelium populorum nostrorum spectare videbitur et quod felix

ac faustum sit in nomine dei altissimi his diebus personaliter contra hostem, qui usque adeo praeter omnem rationem et aequitatem opreta amicitia nostra bellum nobis intulit, progrediemur. Id quod tibi clamentem significandum duximus. Datum Viennae 25. Julii 1566.“

(Fogalm.)

NB. Az aláhúzottak titkos jegyekkel valának irandók.

Közli : Károlyi Arpád.

Hevesi Bornemisza Benedek gyulai kapitánysága.

A gyulai várkapitányok névsora nagyon rövid. Má-góchy Gáspárral kezdődik, kit — mint tudjuk — Bornemisza Benedek és Törteli Kun Balázs követnek, majd Kerecsényi László, eme szomorú véget ért férfiú, kivel aztán megszakad a gyulai várkapitányok sorozata. Leg-többet tudunk Kerecsényi kapitányságáról, kinek a török ellen vivott végső küzdelmét meggyénk tudós szülöttje: Szabó Károly tanár ur kimerítően tárgyalta e társulat mult évi egyik közgyűlésén, kevésbbé ismerjük már Má-gócsyt, még kevésbbé Bornemiszát és Kun Balázst, kik-ről *alig tudunk egyebet nevöknél* s annál, hogy csakugyan gyulai várparancsnokok valának.

Pedig az idő, a melyben éltek, rendkívül fontos nemcsak Békésmegye, hanem az egész haza történetére nézve. Gyula várát helyzete oly hatalmas ponttá tévé e korszakban hazánk közepén, hogy a mi itt történt, messze túl emelkedik a lokális jelentőségen s az országos histo-riának válik szerves részévé. Legyen szabad a bizonyít-gatást alábbra hagynom, s itt csak egyszerűen rámutat-nom e tényre, mint a mely, felhívja társulatunkat: Gyula vár e korszakbeli történetét lehetőleg megtisztítani a homálytól.

E szerény sorok is e czél elérésére irányulnak. Hőszünk Bornemisza Benedek ugyan meglehetősen aláren-delt helyet foglal el a gyulai kapitányok fent olvasott rövid sorozatában, mert tisztsége alatt nem történtek országra szóló nagy dolgok: de azért működése elég ne-

vezetes arra, hogy történetét minél alaposabban kikutassuk.

Adataink nem omlanak bőségben; a mi kevés van, szintén eléggé hézagos s inkább a vár belső történetére vonatkozik. De legalább megismerkedhetünk a vár bel-állapotával s a rövid béke idején alakult viszonyokkal, midőn a vár katonái, — ha már a törökben nem tehettek nagy kárt, az egymással való viszálykodásban ke-restek tért működésöknek.

I.

Bornemisza Benedek a messze elágazó Bornemisza család azon ágából származott, mely Hevesről nevezte magát. Rokonságáról többet nem tudunk;¹⁾ az a számos Bornemisza, ki ezen s a következő században szerepelt, egy sem „hevesi“ volt. Birtokai Som-ban feküdtek. Itt tartózkodik 1554-ben s ide tér vissza, midőn a gyulai kapitányságot elveszti. Más alkalommal Somkő-ről keltezi levelét. Som nevű és összetételű helység azonban több van ma is hazánkban s minthogy ő nem mondja meg, melyik volt az ő birtoka, mi el nem dönthetjük. Nagy vagyonnal azonban nem birt, mert Nádasdy Tamás előtt 1554-ben nagyon szegénynek vallja magát; — a mit természetesen nem kell szószerinti értelemben venni.

Hősünk neveltetése nem lehetett valami alapos. Latinul — úgy látszik — nem tudott s így azt a magasabb tudományos műveltséget sem szerezhette meg, mely ez időben a protestansoknál hazaszerte divatozott. E műveltség kutforrásai Németország, ennek egyetemei s kivált a wittembergai valának. Bornemisza félig gúny-nyal mondja Nádasdyhoz²⁾ írott egyik levelében: „Én Nagyságodnak bizván irok, ha *parasztul* vagyon, Nagyságod ne csudálja, én Wittembergában nem laktam, böl-

¹⁾ Nagy Iván nem ismeri a hevesi Bornemiszákat.

²⁾ 1559. junius 13. Nádasdy-levéltár az országos levéltárban.

csebben nem tudok Nagyságodnak írnom....“ Valóban más levelei és tettei is azt mutatják, hogy ha tudós iskolai nevelést nem kapott, egyszersmind az ezzel rendszeren járó simább modortól is ment maradt. Az az igazi — mint maga mondja — *parasztos* magaviselet egyik főjellemvonása, melylyel jó adag összeférni nem tudás is járt.

Ezek okozták bizonyára bukását is. — Katona volt ő, kijárta bőségesen azt a nehéz de tanulságos iskolát, mely abban az időben nemes ifjakat magasabb rangra, előhaladásra képesített. A várbeli szolgálatot értem. Várakban nevelkedtek fel e korszak ifjai, sanyaruság közt, folytonos harcban az ellenséggel. S bár a török elleni küzdelemben Bornemiszának nem volt annyi része, mint más, a török által éjjel-nappal háborgatott végbeli vitéznek, — de annál jobban kijutott neki azokból a küzdelmekből, melyek a Ferdinánd és a két Zápolya hivei között a Tiszán tuli vidéken szünet nélkül tartottak s a melyekbe maga a török is gyakorta beleszólt.

Emlékeink arra mutatnak, hogy Bornemisza állandó hive volt Ferdinándnak. Mint ilyen esedezik 1554-ben Nádasdy előtt valami szolgálatért.¹⁾ Csakugyan 1554. végén a nagybányai kapitányságra van kijelölve s az alkudozásokat meg is kezdette vele a király, azonban eredmény nélkül.²⁾ A dolog azon mult, hogy Bornemisza az ottani vár, város és bányakamara felett teljes katonai hatalmat kívánt, a mit nem szándékoztak neki megadni, legalább a kamara felett nem. A mi legjellemzőbb az, hogy Bornemiszát már mint kitűnő tapasztalt katonát emliti Francisci, az alkudozásokkal megbizott kamarai tanácsos. „Vitéz, hű és szorgalmas — mondja róla — s össze sem hasonlítható azokkal, a kik mellette kándálva vannak.“

¹⁾ Nádasdy-levéltár.

²⁾ Kamarai levelezés az orsz. levéltárban. Ez évhez.

1556-ban Kassán találjuk, mint lovas kapitányt.¹⁾ Itt volt még 1557-ben is, mely év tavaszán Bécsben járt, hogy a kassai katonák részére pénzt szorgalmazzon. Ugy látszik azonban, hogy ez állomásától ez év végével megvált.²⁾ — Hogy az 1558-ik évet, melyben a gyulai kapitányságra meghivatott, hol töltötte, adatok hiányában nem tudhatjuk.

Mint említők, e tisztszen előde Mágócsy Gáspár vala. E férfiú 1552-óta, mikor a király Gyula várát megszerzvé, egész 1558. végéig, tehát csaknem 7 egész esztendeig sok veszedelem között viselte e tisztszen. De nem a nélkül, hogy már előbb rá ne unt volna.³⁾ 1556. elején már szívesen itt hagyná, de mivel ő felsége még ugy akarja, megigéri, hogy e nyáron még maradni fog. S itt maradt a télen is; sőt sok kérésre, parancsra itt töltötte még az 1557. és 1558. évi nyarat is. Tovább azonban semmi szin alatt sem akar maradni. Távozásának okát könnyű megmagyarázni. Megunta az örökös biztatásokat, a melylyel pénz és hadiszerek helyett tartották, meg a katonák lázongását a fizetés elmaradása miatt 1557. május havában azt panaszolja⁴⁾, hogy katonái 15 hónapja nem kaptak zsoldot. Hogy az ilyen állapot mily következményekkel járt, alább meglátjuk, — távozását mindenestre indokolja. Sok küzdelme volt a vár ellenségeivel is, ugy hogy méltán óhajtott annyi év után némi nyugalmat.

1558. november havában Bécsben találjuk Mágócsit.⁵⁾ Ugy látszik azért jött fel személyesen, hogy annál nyo-

¹⁾ Kerecsényi László szigetvári kapitányhoz ír, kérve pártfogását ő felsége és az urak előtt. Emliti, hogy 200 lóra alkudott meg Werner György kam. tanácsossal. (O. L. Kincst. oszt. „Vegyes levelezések.“)

²⁾ Erre mutat Torda Zsigmond kamarai tanácsos egy megjegyzése. (A kam. levelez. közt.)

³⁾ Nádasdyhoz írott levelei az orsz. ltárban.

⁴⁾ Nádasdynak. U. o.

⁵⁾ Verancsics (kiadatlan) levele a nádorhoz. U. o.

matékosabban kérhesse elbocsáttatását, miután tapasztalá, hogy írásbeli kérései annak idejében semmi eredményre sem vezettek. Most meg azzal fogtak ki rajta, hogy el sem fogadták őt. November 8-án érkezett fel s 24-ig még nem tudta kivinni, hogy kihallgassa akár Ferdinánd, akár Miksa király.

Ezalatt pedig Gyulán veszedelmes módon alakultak a viszonyok. Mágócsy egyik hű emberét bizta meg a helyettes kapitányi tiszttel.¹⁾ E férfit Marinich Horváth Ferencz, egyik alkapitány, ki vetélytársat látott benne, többekkel összeesküdvén, orgyilkos módra megölte volna, hogy maga lehessen kapitánynya. Erre aztán nagy fejtelenség és pártoskodás ütött tanyát Gyulán.²⁾ Mágócsy eme veszedelmes zavarokra hivatkozva, sürgősen kívánta elfogadtatását s egyszersmind felmentetését. Az udvari tanácsosok pedig épen e zavargásokra való tekintetből látták jónak azt megtagadni. E közben telt az idő. Végre úgy látszik — mégis Mágócsy lett győztes a huzavonában, habár nem egészen érte is el, a mit akart. Annyit mégis kivitt, hogy új kapitány után néztek s a választás Bornemisza Benedekre esett, kit már december hó folyamán kinevezett a király. Utasítása³⁾ 1559. január 5-én kelt, miből következtetni lehet, hogy már január végén elfoglalta tisztét. Mágócsy Pozsonyba utazott, innen pedig a kamara által Bornemisza beigtatására kiküldött biztosokkal Gyulára. Faigel Péternek, ki e biztosság főnöke vala, adá át Mágócsy a várat, s viszont Faigel abba Bornemiszát azonnal bevezette, s tőle az esküt felvette. Ugyanekkor teszi le az esküt a várórség a Bornemisza iránti engedelmességre.⁴⁾

¹⁾ Nevét Verancis, kinek leveléből vesszük ez adatokat — nem írja meg.

²⁾ Az egész kis történet gyanus. A Mágócsy alatti alkapitányok neveit egytől-egyig ismerjük, ezek pedig később is mind élnek. Vagy idegent hagyott volna Mágócsy ideiglenesen kapitánynul?

³⁾ Lőer instructionum. Tom. IV. orsz. II. lt.

⁴⁾ Hogy Bornemisza egyuttal főispánja is volt Békésmegyének, több mint valószínű; ámbár ezt említve nem találjuk. Nem is csoda. A vár és a

Az új kapitányt a katonai tudományokban és erényekben nem kevésbé jártasnak mondja a király; dicséreti okosságát, állhatatosságát és nem kételkedik, hogy tisztének minden tekintetben meg fog felelni. Mint Mágócsynak, neki is hatalom adatik a vár és összes jövedelmei fölött való rendelkezésre s így szintén kapitány és tisztartó is egy személyben. Minthogy azonban a vár és város a kapitány jelenlétére a legnagyobb mértékben rászorul: Bornemisza és alkapitányai személy szerint állandóan a várban maradni kötelesek s magán ügyeik elintézése végett csak külön királyi engedéllyel távozhatnak onnan. Ha pedig Bornemisza megengedhető okok miatt nem akar a kapitányságban tovább megmaradni, ebbeli szándékát 3 hónappal előbb tartozik bejelenteni ő felségének, ki viszont igéri, hogy a 3 havi felmondási időt szintén megtartandja.¹⁾

S ezzel az új kapitány megkezdé a parancsnokságot. De a Bécsben teremtetett új állapot egy nagy anomáliát foglalt magában, a mely folytonos viszálykodás kútforrása lett. A király ugyanis, ámbár elfogadta Mágócsy lemondását, — de nem feltétlenül. Abban egyeznek meg, hogy Mágócsy még egy évig — bizonyára míg az új kapitány tisztébe beletanul — maradjon Gyulán: lovas kápitányi minőségben.²⁾ Fizetése legyen havonként 100 lóra. Mint ilyen, Mágócsy alárendeltje Bornemiszának, ki az összes lovas és gyalog kapitányok feje s ezenkívül saját személyére 150 lovast tarthat. Mágócsynak azonban kö-

várbeli élet annyira absorbeálta a megyét és megyei életet, hogy utóbbit alig látjuk másszor, mint mikor adózik. Különben is több megye tartozván Gyulához, a kapitányok *sem csupán* Békésmegye főispánjainak tekinték magukat. Általában a Maros Körös közén mintegy ostromállapot alatt levő vidéken katonai hatalommal parancsnokoskodtak. Más, kevésbbé veszélyeztetett vidéken ez nem így volt.

¹⁾ Lásd utasítását.

²⁾ Mágócsy Nádasdyhoz. I. h.

telessége Bornemiszát tanácsával és tapasztalataival támogatni.¹⁾

A helyzet igen kényes lehetett. Mágócsyra nézve e küldetés — ámbár a királyi bizalom jele, még sem egyéb hátramenésnél. Bornemiszára nézve csak akadék volt, a többi lovas kapitányok szívében pedig irigységet szült. Csakugyan az érintkezés mindjárt az első hónapban sür-lódásokra vezetett. Bornemisza, kiben a bárdolatlanságból és az avancirozott katona göggyéből is volt valami, — nem sokat adott Mágócsyra és tapasztalataira. Félvén, hogy Mágócsy az ő hatáskörébe talál avatkozni, nem hogy kikérte volna tanácsait, de sőt fitogtatva járt a maga feje után. Ez aztán Mágócsyt vérig sértette. Apró mellőztetések, szurások együtt véve mérgesebbek, mint egy-egy hatalmas csapás, melyet visszavághatunk. Ilyen apró sértések, szándékos mellőzések pedig mindennap fordulhattak elő. Sőt a várbeliek — kivált mig az új kapitányt jól meg nem ismerték — aligha meg nem mosolyogták egykori kapitányukat, kinek bizonyára volt mindeniknél valami rovása.²⁾

Mágócsy e helyzetet mind nehezebben viselhette el. Már márczius végén (1559.) keservesen panaszkodik a nádornak: „Lelkem fáj, ha látom utódom szemtelen-ségét (insolentia), ki új hivatala által a hetedik égbe ragadtatott s úgy viseli magát, mintha Elyzeus tüzes szekerén repülne a mennyekbe. Teljesen lehetetlen vele összeférnem. Hü szolgálataimról nem vesz tudomást, ezeket személyemmel együtt m're sem becsüli. Esedezem azért, méltóztassék a (hadi) tanácsban oda működni ő felségénél, hogy én mindentéle itteni szolgálat alól fel-mentessem. Ha azonban a nyár folyamán e várnak

¹⁾ U. o.

²⁾ Lásd ezekre Mágócsy leveleit Nádasdyhoz. 1559. márcz. 24. és 25-ről. Valamint az alábbiakra nézve is.

ostroma történnék, a mint meg is fogadtam ő felségének — bejövök ide.“

Ez alatt Bornemisza sem késett a panaszszal. Azzal vádolja Mágócsyt, hogy nagyon *árván* hagyta a várat s a jövedelmi forrásokat kimeríté.¹⁾ Holott Mágócsy a biztosokra hivatkozva bizvást állítá, hogy *nagyon is gazdagon* adta azt át. Egyszersmind kijelenti, hogy irigyeinek bármikor kész megfelelni.

Nádasdynak e czivódás természetesen nem tetszett, s úgy látszik Mágócsy pártjára állott, Bornemiszát felszólítván, hogy viselje magát a volt parancsnok iránt emberségesebben.²⁾ De a panaszok csak jöttek Gyuláról ezután is. Juniusban már a király is értesülve van azokról.³⁾ És szerencsére Miksa, ki — tanácsosai után — az egész ferde viszony szerzője vala, belátta, hogy a vár veszedelme nélkül e helyzet tovább el nem tűrhető.

Julius hó közepén tehát leír a pozsonyi kamarához, hogy — mivel a két kapitány közt Gyulán viszály tört ki, szólítsa fel Mágócsyt számadása benyújtására, hogy utóbbi aztán Gyuláról eltávozhassék. E felszólítást a kamara meg is tevé, sőt Miksa egy újabb parancsára biztosokat is küldött ki, Gyulavár és birodalma állapotának megvizsgálására és teljes összeírására.⁴⁾ Világosan látszik, hogy a király Bornemisza panaszaira rendelé el a vizsgálatot, mert különben beérte volna a számadás bekívánásával.

A győzelem tehát a Bornemiszáé lett, mert Mágócsy vizsgálat alá vetve távozik Gyuláról. De azért utóbbi sem hagyja magát. Bécsbe indul: hogy magát a vádak alól kitisztázza s Bornemiszát vádolja el a király előtt. S bár utóbbinak a követei is egymásután járnak az ud-

¹⁾ Szintén Nádasdyhoz. O. L. 1559. jun. 13.

²⁾ U. o

³⁾ Benignae resolutiones az Orsz. Lltárban. 1559. jun. 15-höz.

⁴⁾ U. o. 1559. jul. 14-hez.

varhoz, október második felében mégis épen nem kedve szerinti leveleket kap a királytól. Sőt ugyanez időtájban megidézik, hogy Pozsonyban Mágócsy vádjára álljon törvénybe.¹⁾ Mi lehetett a konkrét vád, nem tudjuk. „Oly dolgokért hivat engem Mágócsy Gáspár — írja Nádasdynak — hogy azokban én tiz pénz érő mennyi volna, bűnös nem vagyok ; hanem a mit mivel, mind csak bosszúból mivel.” Nem is jelent meg Pozsonyban. Azzal menté magát, hogy utasításában megvan hagyva ő felségétől, hogy egy esztendeig egy tapodtat se merjen menni Gyulából ; azért mig esztendeje ki nem telik, ha minden jószágát elveszti, sem fog menni sehova. Azután majd törvényt áll szívesen.

Esztendeje januárban telt ki 1560-ban . . . és ekkor csakugyan el is távozik Gyuláról. Talán Pozsonyba ment, helytállni Mágócsynak ? Ez azért nem valószínű, mert Mágócsyt január elején (6-án) Gyulán találjuk. Az bizonyos egy későbbi leveléből, hogy *királyi parancsra* és pedig *hirtelen* jön ki Gyuláról, oly szándékkal, hogy — ha ügyét rendbe hozza, oda ismét visszatérjen.²⁾ De nem tért vissza többé soha . . . Nem hogy a három havi felmondási időt megtartotta volna a király, még három napi időt sem engedett neki . . . 1560. február elsején már Törteli Kun Balázs a gyulai várkapitány.

S a következő márczius hó 8-áról keltezve fenmaradt egy levél,³⁾ mely Bornemiszát és Gyulán viselt dolgait, nemkülönben az ottani állapotokat a legrikítóbb színben tünteti föl.

Nevezett napon ugyanis Olcsároovics Demeter, Székely Márton és Földvály István, a többi kapitányok és az összes gyulai helyőrség nevében levelet irnak Nádasdy

¹⁾ Bornem. levelei Nádasdyhoz. I. h.

²⁾ Benignae resol. 1561. nov. 26.

³⁾ Nádasdyhoz. I. h. (1560.)

Tamás nádorhoz, körülbelül a következő tartalommal: „Azt halljuk, hogy Gál András, Bornemisza Menyhért s némely más egyének, kik innen Bornemisza Benedekkel együtt minap távoztak el, ő felségéhez és Nagyságodhoz igyekeznek, hogy a mi és ez egész tartomány lakossága nevében *Bornemisza Benedeknek* e végház kapitányi tisztébe való *visszaküldését* kérelmezzék. Mi tehát jelentjük, hogy nevezettek tőlünk e részben semmiféle megbízást *nem* kaptak, hanem az egész küldetést maguktól gondolták ki, valaminthogy mind Gál Andrásnak, mind Bornemisza Menyhértnak mindig szokásuk vala: igazsággal ellenkező dolgokat cselekedni. Ezért alázatosan esedezünk, hogy — ha nevezettek Ő Felségénél vagy Nagyságodnál e részben már valami előterjesztést tenni nem átalottak, vagy ha jövőben tennének — nekik hitelt adni *ne* méltóztassék. Mert nemcsak hogy Bornemisza Benedek visszaküldését nem óhajtjuk, de sőt ha ő felsége ez embert, ki e végház fentartására elégtelen, ki *mindenféle tilalmas utakon*¹⁾ *mindenha csak saját hasznát kereste* — ide visszaküldené, mindnyájan a hányan csak vagyunk ő felsége veterán katonái, ezennel kinyilatkoztatjuk, hogy elhagyva ősi javainkat és lakhelyeinket, ő felsége szárnyai alá más helyre költözünk s Bornemiszával egy helyen megmaradni nem fogunk. Annyira gyűlöletessé vált előttünk, különféle *bántalmazások, sérelmek, jogtalanságok és megkárosítások* által, melyeket rajtunk méltatlanul elkövetett. Lehetetlen is, hogy e vidék Bornemisza gondja és védelme alatt ő felsége számára megőriztessék, s a mennyire Nagyságod az ellenkezőt óhajtja, méltóztassék oda hatni ő felségénél, hogy Bornemisza ide vissza ne küldessék, mert különben e végház minden katonái és lakói által teljesen pusztán hagyatik . . .”

¹⁾ Per fas et nefas.

Valószínű, hogy e sorok létrejöttében idegen kéz is működött, talán a Mágócsy, talán a Kun Balázsé, vagy mindkettőé együttesen; meglehet, hogy a levelet aláírt urak csak a maguk fejöktől írnak a többi gyulai katonák és lakosok nevében: annyi azonban bizonyosnak vehető, hogy Bornemisza kapitányságának egy éve alatt nem úgy viselte magát, a mint kellett volna, s hogy erőszakos természete és kapzsisága által sokakban mély gyűlöletet ébresztett maga iránt.

II.

Bornemisza komolyabb küzdelme nem volt a törökkel. Ennek oka főképp az lehetett, hogy a török Ázsiában harczolt, részben pedig, hogy a lippai bég Kászon basa barátságos ember volt.

„Örülhet neki Bornemisza — mondja Mágócsy — mert én egy okos és nyugodalmas hadvezért és jó szomszédot ismertem benne.“¹⁾ Csak egy alkalommal látszik, mintha a török komolyabban akarna fellépni Bornemisza ellen, 1559. második felében.²⁾ A temesvári basa nagy sereggel táborba száll a Maroson túl s a kémek ebben Gyula elleni mozdulatot sejtenek. Szerencsére ez nem valósult meg.

Az apró bosszantások és összezcapások azonban ő alatta is napirenden vannak. Ismerjük a töröknek ama szokását, hogy ha egy-egy erősebb várat el akart foglalni, előbb környékének éveken át szakadatlanul folytatott pusztítása által készíté elő magát a várat a bukásra. Gyulánál Bornemisza idejében ezt a processust látjuk. A török égetett, zsarolt és kínzott is, de legkedvesebb foglalkozása a vár és jobbágyság lábassal jóságának elhajtása, a jobbágyságnak vármunkára kergetése vala.³⁾

¹⁾ Nádasdyhoz. 1559. márcz. 24.

²⁾ Bornem. Nádasdyhoz. 1559. nov. 24.

³⁾ U. ó.

Nem sokat gondolt ezek pusztulásával, elköltözésével, ez csak a várat gyengíté, s az ő számára maradt még mindig elég, legrosszabb esetben elhurczolta napijáromlodekről. A mi pedig a fogolyfogdosást illeti, — azt ebben a meg nem szűnő guerilla-harczban valóságos virtuozításra vitték: török és magyar egyaránt. Mindkettő jövedelmi forrást látott a váltságdíjakban. A lesvetések, hirteleni megrohanások tehát nagy mértékben divatoztak.

Ez apró küzdelmekben a török mind előbbre tolt a birodalma határait országunk közepe felé, s ezzel Gyula fontossága egyre növekedett. Már Mágócsynak igaza volt, még inkább pedig Bornemiszának, midőn mondák, hogy mindenfelől ellenséggel van körülvéve Gyula vára. A világtájak közül csupán észak felé volt annyira — mennyire szabad a mozgás, — nyugaton, délen és keleten azonban mindenütt résen állt az ellenség. Feladatnak ismerem: ezt részletesebben kifejteni, ebből ismerjük meg Gyula fontosságát.¹⁾

Nyugat felől a Tisza képezte volna a a török birodalom tulajdonképeni határvonalát. Fent még állott Eger, de Szolnok, Szeged, Nagy-Becskerek mind megannyi bégnek valának székhelyei, kik meg nem szűnő pusztítás közt haladtak a Tiszán át Gyula felé. *Szolnok Csongrád és Torontálmegyékben* már Mágócsy alatt megszűnik a megyei élet: sem fő-, sem alispánjai, sem szolgabirái nincsenek. Az e megyékből Gyulára néző jövedelmeknek behajtása tehát mind nehezebbé vált. Hód-Mező-Vásárhely, Szentés vagy Orosháza vidéke csak akkor szolgáltatotta be a jövedelmeket, a mikor a kapitány tisztjei — kiket már csak ezért is mind nagyobb számban kellett tartani — ráérték a behajtásra. Megyei

¹⁾ Felhasználtattak az orsz. ltár ide vonatkozó adatai a Nádasdy-gyűjteményből és a kam. levelezésekből. (O. Ltár.)

közeg, mely önkormányzatilag szedje be azokat, merőben hiányzott. Hogy ez oldalról mily nagy nyomás nehezedett Gyula várára, legvilágosabban az mutatja, hogy Mágócsyt a budai basa, a szolnoki és szegedi bégek szóliták fel 1557. elején a megadásra. A Duna-Tisza köze török szandzsák lévén, ez irányban Gyula közlekedése a peripherikus központtal Pozsonynyal végkép megakadt.

Délen a Maros folyó képezte a határt. Az ettől délre fekvő temesi ispánságot nem lehetett többé tényleg Magyarországhoz számítani. E vonalon — háttérben Temesvár főszékhelylyel — Csanád, Arad és főképp Lippa¹⁾ első rangu török erősségek adták meg a töröknek a működési alapot az északfelé terjeszkedésre. Aradon, a Maros-vonal közepén — már 1554-ben új erősséget épít Kászon basa. A következő évben pedig Halun bég magyar jobbágyok munkájával nagy terjedelmű palánkot rakat köréje s ebbe telepíti le seregét. Erre következett aztán a tervszerű pusztítás. — Halun bégre ez évben (1555.) feltűnően panaszkodik a váradi püspök,²⁾ hogy nem tartja meg a békét s egyre hódoltatja a Körös-Maros közti jobbágyokat. *Csanádmegyéről* ugyanő már 1554-ben mondja, hogy az itteni birtokok a török torkában vannak. Pár év kellett hozzá s el is nyelte őket teljesen. Bornemisza idejében megyei élet már Csanádban sincs. *Aradmegye* nyugoti fele szintén pusztán állott egész Gyuláig. Csakugyan a lippai szandzsák-bég már 1558. közepén komolyan gondolkozik Gyula ostromáról. Mert ekkor tűnik fel a török előtt várunk fontossága.³⁾ Egy észak felé, a szolnoki béggel egyetértőleg tervbe vett nagyobbyszerű portyázó-járatnak Gyula áll útjában. „Minket nem mernek hátra-

¹⁾ Mindenik egy-egy béggel.

²⁾ Zaberdin Mátyas.

³⁾ Mágócsy lev. Nádasdyhoz. 1558. febr. 2.

hagyni — írja Mágócsy — tehát először is ránk töreksznek.“ Csakhogy ez nem ment oly könnyen. A török ismerte ellenségét s vakon sohasem rohant a falnak. Azonkívül a béke idején ily első rangu *királyi* vár megostromlása, ágyukkal és nagy sereggel — nem volt szokásos. A török legalább ennyiben megtartotta rendszerint a fegyverszünetet, melyet a „bécsi király“ ugyis jól megfizetett Sztambulban. Folytatja tehát a pusztítást s egyszersmind *palánkot* emel Gyula és a többi Arad és Zarándmegyei várak ellen.

Mert Arad keleti része és Zarándmegye még magyar várakat uralt. Itt volt mindjárt a Marostól néhány mértföldre csaknem Lippa irányában *Világosvár*, a Báthoryak fészke; odább kelet felé 3 kisebb erősség: közepe *Boros-Jenő*, két oldalt *Pankota* és *Dézna*. Mindháromnak egy kapitánya van, ez időben: Szterzenkovics Mátyás. A török e várakat úgy tekinté, mint Gyula előbástyáit s csakugyan ezek sorsa Gyuláéval teljesen összefüggött. Ha e várak elesnek, Gyula bukása rövid idő kérdése, míg ha Gyula esik el hamarább, e kisebb erősségek mint szigetek omlanak össze a nagy török tengerben. Tudjuk, hogy 1566-ban az utóbbi történt. — Csakugyan a török nem is sokat gondol e várakkal, — egyenesen Gyula felé törekszik, hová a hegy, folyó sőt mocsár nélküli sikon nyitva volt az út, s ezt legfeljebb Világos zárta el. A másik három erősség már inkább oldalt feküdt: dombosabb, sőt Dézna hegyes vidéken.

1558. végén egyszerre indítja meg a török a békes háborút Világos és Gyula ellen. Világos alatt fél-mértföldre, — a nélkül, hogy ez képes lenne megakadályozni — erősen építi a palánkot, mely egyszersmind Pankota ellen is irányul.¹⁾ Ugyanekkor Gyulával szem-

¹⁾ Verancsics Nádasdyhoz. 1558. szept. 17. (Kiadatlan.) Szterzenkovics ugyanahoz. 1558. okt. 7.

közt nem kevesebb mint három palánk épül: *Erdőhegyen, Jánosházán és Varsányban*. S a gyulai őrség nem késlekedik, hogy munkájában a törököt megakadályozza. Mint Verancsics az egri püspök írja,¹⁾ körülbelül 4000 ember gyül össze Mágócsy alatt. Valóságos részleges felkelés, mert ott látjuk a gyulai katonákon kívül a körülfekvő megyék nemességét, sőt egy nagyobb contingens jobbgyságot (gyalogokat) is. Táborba szállnak a török ellen.

Hogy mire mentek vele, nem tudjuk, de következtetni lehet, hogy ha most meg tudták is akadályozni a palánkok felépítését, a török *lopva* mégis csak elkészítette azokat. E célra a küszöbön álló kapitány-változás nagyon alkalmas idő volt, s ugylátszik a török nem hagyta ezt felhasználatlanul, ha kihívólag nem járt is el. Ugyhogy Boreemisza, mindjárt tisztébe léptekor elmondhatta az ő szokott modorában: orrunk előtt az ellenség!

Kelet felől kettős veszedelem fonyezetett. A fő-ellenség ez oldalon az erdélyi párt vala, melynek a török támogatás adá meg a nyomatékot. Nagyvárad, emez első rangu erősség, mely csak harmadéve: 1557. tavaszán jutott kezükbe, — volt főfészkük, honnan folyvást fenyegető álláspontot foglaltak el Gyula ellenében.

Már Várad elfoglalásakor szóba jött az országgyűlésen Gyula ostromzárolása. Háromezer emberrel akarták megvenni. Egyelőre azonban megelégedtek Váraddal, hol Mágócsy s később Bornemisza idejében is, az át-pártolt Varkócs Tamás volt a várkapitány. 1558. elején vele gyülik meg a Mágócsy baja. Utóbbi Bélben²⁾ a váradiak Széplakon foglalnak állást s így néznek egymással farkasszemet.³⁾ Komolyabb verekedésre azonban

¹⁾ U. o.

²⁾ Biharmegye mai tenkei járásában.

³⁾ 1558. febr. 22. Mágócsy Nádasdyhoz.

ugy látszik nem is került a dolog. Általában a Váradba befészkelődött erdélyiek részéről a főveszedelem inkább abban mutatkozott, hogy leköték a gyulai várkapitány kezét a török elleni harcban s hogy a mikor csak tehették: kikérték vagy elfogadták a török segítő kezét. Utóbbi pedig szívesen nyújtá azt ha tehetette, mert minden ily egyesült erővel kezdett hadjárat a török terjeszkedését segíté elő a Tiszántul.

Bizonyára a János-pártiak segítségének ürügye alatt járt ki a török a Tiszántulra ez években is. Nem a Maros-menti várakból, hanem *Szolnokból*. A szolnoki bég pusztítja el 1554-ben Gyulától északra Derecske mezővárost, délre Bél nevű falut.¹⁾ A következő évben már Oláh-Szent-Miklóson van²⁾ s itt épített palánkjából a váradi püspök, a gyulai kapitány és az egriek egyesült serege sem bírja kivenni. 1558. elején egész nagy török sereg kél át Szolnoknál a Tiszán s Debreczen mellett Pallagon épít kastélyt (palánkot.)

Szóval a keleti vidék is ellenséges mozgalmak színhelye az ötvenes évek végén. Sőt az *északi* is némileg. Mert az erdélyiekkel kezét fogni siető török, mely Szolnok felől jött, a Gyulavártól északra fekvő vidéket, tehát Gyula hátát fenyegette s a többi királyi várakkal s a központtal való összeköttetését veszélyezteté. Itt a sikon, a mai Kunságban, Hajdu és Szabolcsmegyében, Bihar és Békés északi részében egyetlen első rangú várat sem talált utjában a török. Maga Debreczen csak alig volt megerősítve. Fent Eger vonalában állt a Báthoryak fő-erőssége: *Ecsed* vára, lápos, mocsáros vidéken, de egyszersmind messze kívül azon a körön, a melyre Gyula számithatott. Mert mig innen a segély a

¹⁾ 1554. szept. 20. Nád. lltár.

²⁾ Bihar megye mai ugrai járásában. 1558. szept. 8. Nád.-lltár.

délebbi vidékre, esetleg Gyulára sok baj közt megérkezik, már rég eldőlhetett a küzdelem.¹⁾

Ime ez Gyulavár *helyzete* Bornemisza idejében. Köröskörül első rendű ellenséges várak: szemközt délfelé, oldalt kétfelől, sőt még hátban is. A két fő vár, a honnan segítséget várhatok: Eger és Ecsed, egyaránt távol s annál messzebb, mert hozzájuk mind veszedelmesebb az út. De im ez egyszersmind Gyula *fontossága* is.

Védbástyája nemcsak a Körös-Maros közének, a melyre egyszersmind támaszkodik, hanem ama fentebb oly védtelennek mondott Tisza-Szamosközi vidéknek is. Csak egy pillantást kell vetnünk a fentebbiek után a térképre, hogy ez szemünkbe tűnjék. Érezték ezt az egykoruak is. Az egri püspök Verancsics 1558. végén, midőn Mágócsy a kapitányság alól való felmentése miatt Bécsben tartózkodik, s otthon Gyulán zavarok ütnek ki, — legnagyobb aggodalommal nyilatkozik a nádor előtt²⁾ Gyula sorsáról és rendkívüli fontosságáról. „Gyula Egernek legnagyobb és legszerencsésebb fekvésű külvára és védbástyája — ugymond. Mennyire emészt a nyugtalanság sorsa felett! Nincs szó, nincs ékesszólás, a melylyel kifejezhetném . . . Kérjük Istent, tekintsen le Gyulára. Mert ha ezt is elvesztjük, a Tisza partjáig minden veszve van; az a nagy kiterjedésű föld megrakatik (török) kastélyokkal, őrséggel s akkor hogyan nézünk mi egriek a török egy újabb hadjárata elé!“ . . . Valóban ha Gyula elvesz, a török lesz urrá a Tiszántul egész ama vonalig, a melyet a térképen Egertől Ecsedig vontunk, s Egernek nincs többé védbástyája . . . rajta a sor!

¹⁾ Hogy abban az időben így gondolkodtak a Ferdinánd hívei: adatok bizonyítják. (Verancsics levelei.)

²⁾ 1558. nov. 24.

III.

Ez vala Gyula külső helyzete. S most ismerkedjünk meg gazdasági, házi ügyeivel: hogyan és miből tartotta fenn magát s mire fordítá bevételeit Bornemisza idejében.¹⁾

A vár sok felől huzta a jövedelmet. S e részben a király felhatalmazza Bornemiszát, hogy a Mágócsy által használt jövedelmi forrásokat ő is használhassa.

Első helyen áll ezek között a Gyulavárhoz tartozó nagyterjedelmű u. n. *királyi birtok*, melyből földesuri jog czimén készpénzben, élelmi szerekben és szolgálmányokban szép nyereséget várhatott a kapitány. Körülbelül 34 kisebb-nagyobb falu tartozott e czimen — mint közvetlen vagy „hódolt“ birtok Gyulához. Ezek közt első helyen áll maga Gyula város, ide számítandó pl. Békés, Berény, Kondoros, Szénás, Doboz és Szanna, Alabián, Eperjes, Bánhegyes, Bánkuta, Lőkösháza, Simánd, Vári, Szer sat., nem is említve a kisebb s ma pusztákul ismert helységeket.

Készpénz jövedelmet ezekből az u. n. *census* szolgáltatott, mely minden portától rendszerint 50 denárt, azaz $\frac{1}{2}$ forintot tett. Ez természetesen ingadozott a szerint, a mint a jobbágyság száma apadt vagy növekedett. Szegényebb jobbágyoknak, nehogy tönkremenjenek, el is engedtetett. A vári-i jobbágyság pedig azért nem fizeték, mert ezek e helyett a várban őrségi szolgálatot teljesítettek. — Hogy Bornemisza idejében mennyi volt e révén a jövedelem, — a rendelkezésünkre álló adatokból nem mondhatjuk meg.²⁾

¹⁾ Lásd e fejezethez az Orsz. Lltárból: Urbaria et conscriptiones. 68-37. Benignae resolutiones: 1559. aug. 15. (Utasítás a gyulai biztosok számára. Regesta decimarum: 1554. ápril. szóló jelentése Armpruster kam. biztosnak. Bornemisza és Bélaváry utasítása. Kamarai levelezések. Bornemisza számadása a „regesta decimarum“-ban.

²⁾ Az 1553. évi census nagy összeget hozott: 1131 frtot. Ekkor azonban a jobbágy-birtokokat még nem pusztították úgy meg a törökök rablásai és a magyar katonák zsarolásai. 1559-ben már sokkal rosszabb volt a jobbágyság sorsa, s így legkevesebb bizonyára a census-jövedelem is.

Ugyancsak földesuri jog alapján folya be a *kilenczed* is. Ez többféle terményből járt, de nem mindenütt ugyanazon terményekből. Egy jegyzék, mely a Bornemisza-féle számadás egyik darabja volt, feltünteti, hogy egy év alatt, t. i. 1559-ben, mily jövedelmet hozott a kilenczed. Bizony az nem sok. Legtöbb a buza kilenczede, (413 gyulai köből), azután az árpáé ($235\frac{3}{4}$ gy. k.), legkevesebb a zabé ($3\frac{1}{2}$). Ezeken kívül még kásából, borból, szalmából és lenből huzott a vár 9-edet s végül a sertésekből, mely czimen Bornemisza 167 darabot szedetett össze.

A birtokok ezenkívül *szolgálmányokra* voltak kötelezve. E részben is azonban az idő folyamán, az illető község fekvéséhez képest, más-más volt a szolgáltatás csaknem falvankint. Gyula város, mely különben minden fizetés alól ki volt véve — fát és bort szállított; hasonlóképen Verebet, mely ezenkívül még a mocsárok kiszáritásával is terheltetett a vár körül és annak birtokain. Más talvak vetésre, mások aratásra, kaszálásra, gyűjtésre, széna-, szalma-, gabona behordásra voltak kötelezve. „Mezeh“ nevű birtokban a jobbágyok a király (azaz a vár) szőlőit művelték és hordóit javitgatták; Doboz és Szanna pedig szenet égettek — a mennyi a vár szükségére elég volt — s azt a várba be is kellett szállítaniok.

Malmok is voltak e birtokokon. Így pl. Gyulán a Körösön a 4 kőre járó u. n. nagy-malom s a 2 kövű „fok-malom“; Békésen egy 8 kövű nagy s egy 2 kövű kisebb: u. n. Szent-Pál-malom. Ezeken kívül még Alabiánban és Váriban találunk malmot, melyek jövedelme a várat illette, Bornemiszának e czimen 224 kőből gabonája és 158 (és $\frac{1}{2}$) kőb. lisztje volt; árpa, zab azonban semmi. Sajátságos, hogy e malmok még bizonyos számú sertést is jövedelmeztek e kapitánynak.

A váré volt e birtokokon némely helyen a *halászati jog*. Váriban 4 halász lakott, kik minden pénteken és szombaton bizonyos meghatározott mennyiségű halat tartoztak bevinni Gyula várába. Békésen két nagy halászó hely volt.¹⁾ Számos halászáttal birt ezenkívül a vár — a kamara állítása szerint — a Tiszán, a Körösökön, a Maroson, sőt a Szamoson is, melyekből — a mennyire a török közelléte s illetve e birtokok távolsága engedé — Bornemiszának is bizonyára meg volt a maga jövedelme; ha nem említi is.

Hasonlóképen áll a dolog a *vámokkal*. A Tiszán és Maroson, még inkább a Körösökön több vám és rév vala, melyek jövedelmét Bornemisza sem engedhette el, már csak azért sem, mert készpénzben folyt be.²⁾ Másutt, mint pl. Szigeten, a legszigorubb büntetést méri a kapitány a kereskedőre vagy jobbágyra, ki a törvény vagy királyi szabadalom-levél által meghatározott vámhelyet elkerülte; sőt e részben oly féle visszaéléseket is találunk, hogy a várkapitányok kerülő-utak megtételére kényszerítik a járó-kelő népet, csak azért, hogy a vámot rajtok megvehessék. S a nép engedelmeskedett, mert különben szállított marháját, sőt életét is veszélyeztette.

A várnak, illetve közvetlen a gyulai kapitánynak jártak az *ajándékok*, melyeket bizonyos meghatározott időben tartoztak bemutatni a jobbágyok. Ez ajándékok helységenként különbözők valának. Békés község karácsonkor, azaz birótételkor adott minden esztendőben — régi szokás szerint — egy hordó (vasa) bort, két ellős tehenet, továbbá borsot és sáfránt. E czikkeket a kapitánynak. E község az egyetlen, mely ezenkívül még a

¹⁾ Egyik: Bengesd nevű, a másik pedig az, mely a körösi malomtól egész Kerekiig terjedt.

²⁾ Abban az 1561-iki összeírásban, honnan utbaigazító adatainkat veszszük, csupán egy vámhely említettik, aradmegyei *Vadász* nevű helységben.

tisztartónak (provisor)¹⁾ egy vég gyócsot s a várnagynak hasonlóképp egyet adott. Más községek malaczban, bárányban, tojásban, sonkában, tyukban, kenyérben, borban rótták le az ajándékot és pedig nem a község mint testület, hanem a jobbágyok egyenkint, — rendesen husvétkor, de gyakran karácsonkor is, tehát kétszer egy esztendőben. Némely birtokokra nézve ez ajándék-adás bő kutforrása lehetett a folytonos zaklatásoknak. Mert pl. Piski, Veszé és Alabián helységekről azt olvassuk, hogy ezek mindannyiszor kötelesek ajándékkal „kedveskedni“, valahányszor ez tőlök követeltetik. S a várkapitánynak érdekében állott ugyan, hogy nagyon gyakran ne éljen e jogával, — de abban az időben, ha komolyabb volt a baj, nem igen néztek a jövőbe, örültek, ha a jelenben megélhettek, s a teher mindig a legalsót: a jobbágyot nyomta legjobban.

A vár gyakorolta nagyrészt a helységekben a *bor-kimérés* jogát is, mely szintén nem lehetett csekély jövedelmi forrás.²⁾

Meglehetősen jövedelmet adott a vár közvetlen birtokain folytatott gazdálkodás is, ámbár a török közelléte s a jobbágyok kicsiny száma és mindenféle megterheletésük miatt sokkal kevesebbet, mint a mennyit ama nagy kiterjedésű birtokokról várnánk. Pusztán maradt sok föld, vetetlen és feltöretlen sok kaszáló; mocsárnak hagytak ezer meg ezer holdat a mivélésre különben annyira alkalmas televény-földekből, legfeljebb azzal a vigasztalással, hogy ez is némi védelmet nyújt a török ellen. A mivélés alá fogott földeken azonban a várnak magának voltak majorosai, juhászai, tehénpásztorai, tanya-gazdái s általában mindazon cselédei, kikre a belső ud-

¹⁾ Jelen esetben a kapitánynak, mert a két hivatal egy kézben volt.

²⁾ 1553-ban 1551 forint jövedelem folyt be e czimen, sőt ha a tisztartó és a kapitány által a saját zsebökre befoglalt bevételt vesszük: néhány száz forinttal több. — 1558-ban pedig 2052 forint.

varon és a váron kívül fekvő majorságokban szükség volt. A munkaerőt természetesen a várhoz „hódolt” jobbágyságok szolgáltatták. Bornemisza alatt nagyobb birtokokat műveltek Kondoroson, Berényben, Eperjesen, Bánhegyesen, Bánkútán, Lőkösházán, Simándon, Pélen. E helyeken azonban együtt véve csupán 73 és $\frac{1}{2}$ hold vala buzával bevetve s rajtok 1559-ben összesen 100 gyulai köből buza termett. Árpát ugyanezen birtokokon (hármát kivéve) termeltek, 44 holdon 65 köbölt. Zabot nem vetettek, de el is fogyasztották a csekély zabkészletet a kapitány ur lovai. Kását szintén a fentebbi birtokokon termesztettek, összesen 194 köbölt. E gazdaságokból került ki természetesen a széna- és szalma-, nemkülönben az építő- és tűzifa-készlet is.

A várak egyik fő-jövedelmét a török világban a *tized* szolgáltatta. Ezt az illető egyházi hatóságoktól bérelték ki a király meghagyására a várkapitányok bizonyos átlag összegért, s aztán magok gondoskodtak annak behajtásáról. E szokás igen alkalmasnak bizonyult, mint-hogy ez által a püspökök, káptalanok sat., melyeknek jövedelme ugysis megkevesbedett, egyszerre nagyobb pénzösszeghez jutottak, holott különben a tizedet be sem igen hajtották volna sok helyen; más felől a várak élelmezése vált lehetővé. Gyula várához nagy tized területet jelölt ki a király. A váradi, csanádi, egri és váci püspökök, továbbá az aradi prépostság s más kisebb egyházi testületek és káptalanok birodalmának kisebb nagyobb része a Tisza-Maros-Körös közt¹⁾ — tartozott volna ide.²⁾ De a valóságban nem így állott a dolog, mert a török folytonos terjeszkedése miatt a délebbre fekvő vidékek tizede nehezen vagy épen nem volt beszedhető.³⁾

¹⁾ Békés, Bihar, Csanád, Csongrád, Közép-Szolnok és Arad megyékben.

²⁾ Bélavári utasítása.

³⁾ A váradi püspök: Zaberdin írja már 1554-ben, hogy a Maros-Körös közt fekvő vidék jövedelmét a magyar kapitányok megfizetik a törökkel. (Nádasdyhoz.)

Innen lehet aztán megmagyarázni azt az első tekintetre erőszaknak látszó eljárást, melyet a tized-ügyben később Kerecsényi követett, hogy inkább tul a Tiszán, az egri és a váczai püspöknek Heves- sőt Pestmegyében levő tizedét követelte Gyula számára. — Bornemisának sem volt kedve árendát fizetni az annyira fenyegetett Maros és Alsó-Tisza menti megyék tizedéért. Mert a beszéd is tetemes áldozattal járt, minthogy sok embert elfoglalt, — nem is említve a török, sőt maga a nép ellen is szükséges katonai fedezetet. Ebből magyarázhatjuk meg, hogy miért bérelte ki csupán Békésmegyét s miért szedett tizedet Csanádmegyéből, holott ezt ki sem bérelte. Gondolá, hogy az illető püspök úgy sem hajthatná be, a kockáztatott jövedelemért pedig csak haszon nélkül dobná ki az árendát.

Ez állapotnak természetes következése volt aztán a tized jövedelem megcsökkenése. De hogy mégis mily haszonnal járt, mutatja a fentebb, más jövedelmeknél kimutatott számadatokkal való összehasonlítás.¹⁾ Különösen a bárány és buza jövedelmezett szépen, kevésbbé az árpa, még kevesebbet a zab, melynek 6 köble messze áll a buza 464 köblétől. Bor-tized a délebbi vidékről: Pankotáról, Megyerről, Mestről s némely aradmegyei szőlőhegyről szedetett, összesen 10 hordóval, a mi szintén kevés²⁾, még inkább ha meggondoljuk, hogy a korcsmáltatásból a vár nagy nyereséget huzott volna. Nem csodálkozhatunk aztán, ha azt olvassuk Bornemisza számadásában, hogy pénzen kellett a bort vennie. Általában a legtöbb bor a jobbágyok ajándékából folyt be. (12 hor-

¹⁾ Békésmegyéből 977, Csanádból 344, összesen tehát 1321 db. bárányt kapott Bornemisza. A buza tizedet már Zarándmegyéből is kiszedte, honnan 104 $\frac{1}{2}$, a ki nem bérelt Csanádból 77 $\frac{3}{4}$, Békésből magából pedig — mely árendálva volt — 282 és $\frac{1}{2}$ köből. Árpa Békés és Csanád megyéből 119 köből, Zab az említett 3 megyéből csak 6 $\frac{1}{4}$ köből került. (Regesta decimarum.)

²⁾ Kerecsényi százakkal szedetett be! (U. o.)

dóval.) Hogy kisebb állatokból, vagy az említetteken kívül más terményekből szedetett volna tizedet Bornemisza, — nem találjuk nyomát. Így tehát még csak a szalmából lehetett némi nyeresége, mert a tizedet nem csévelt gabonában, hanem kévékben szedték be.

A legfőbb bevételt azonban még sem az elősorolt források szolgáltatták, hanem a királyi adó, az u. n. *subsidium* vagy *dica*. Abban a nehéz időben ugyanis nem tehettek úgy, mint manapság, kényelmes közlekedési eszközök mellett, midőn az adó-jövedelmet mind a központba szállítják s innen osztják szét az ország különböző vidékére. A török benlakta, a folytonos zavarok és háborúk, az uttalan utak és fejletlen közigazgatási állapotok miatt erre gondolni sem lehetett. Rendes szokás volt tehát, hogy a király, midőn egy-egy kapitányt kinevezett, a vár és a katonák szükségletére fizeteskép utalványozta bizonyos megye vagy megyék országos adóját. — Gyula úgy el volt látva adózó megyékkel, hogy első tekintetre azt hinnők: egyike lehetett a leggazdagabb váraknak. A mely megyéket ugyanis már Mágócsy birt, a király Bornemiszának is utalványozza. Ezek valának: Zaránd, Békés, Arad, Csanád, Csongrád, Torontál, Külső- és Belső-Szolnok megyék s Temes- és Biharmegye egy része. Összesen tehát csaknem 10 egész megye országos adója volt Gyulavár számára deputálva 1559-ben, — oly *szám*, melyet egy várnál sem találunk.¹⁾ Csakhogy tényleg másként állt a dolog. A déli megyékből ugyanis, mióta a török a Maros mentén lábát megvetette: Arad, Csanád, Csongrád és Belső-Szolnok megye adója csak nagy nehézségekkel, erős katonai fedezet

¹⁾ Egerhez tartoztak: Heves, Borsód, Gömör, Torna, Szepes, Zemplén egészen, Pest, Solt és Csanád egy része. Kassához: Sáros, Ung, Ugocsa, Máramaros, Kraszna. Perényi Gáboré volt: Abauj, Bereg; Báthori Andrásé (Ecsédhez): Szatmár és Szabolcs. Váradhoz: Bihar nagy része tartozott s az erdélyi határig elterülő vidék az említettek kivételével.

mellett volt behajtható s különben is a töröknek hódolt falvak törvény szerint csak felét fizették a megszavazott országos adónak.¹⁾ Nem is említve Torontál és Temes megyéket, melyek a Maroson is tul feküdtek, honnan az adót beszedni egyszerűen lehetetlenség volt. Így tehát csak a zarándi és bihari részek, a többi déli megyék északi része s maga Békésmegye²⁾ subsidiumára számíthatott Bornemisza biztosan.

1559-ben a rendek két forintot szavaznak meg országos adó gyanánt. Megjegyzik azonban, hogy a törökök és a lázadók (János-pártiak) folytonos zsákmányolásai s az elmúlt évekbeli rosz termések miatt oly nyomorult sorsra jutottak a szegény jobbágyok, hogy sok helyen kenyér helyett *makkal* táplálkoznak. Így aztán nem csoda, ha a kapuszám nagysága mellett is csekély volt a jövedelem. Annál is inkább, mert a 6 forint értékkel nem bíró jobbágyot nem volt szabad megrovással terhelni.³⁾ Ilyen jobbágy pedig nem kevés lehetett abban az időben, midőn ahhoz, hogy valamely porta végkép elpusztuljon, nem volt szükség évekre, hanem csak egy-két szerencsétlen órára.

Az 1559. évi összeírás szerint Földváry István rovó Zaránd-, Békés-, Csongrád-, Csanád-, Belső-Szolnok- és Aradmegyéből az egyik félévi adóra 7635, a másik félére pár százszal kevesebbet: 7438 portát számított össze. Az egész évi subsidiumnak tehát: 30,000 forintnál valamivel nagyobbnak kell vala lennie. E szám azonban oly nagy, a melyről Bornemisza kapitány — az elősorolt okokból — nem álmodhatott. Csakugyan a rovó 1 frt

¹⁾ Az 1559. évi (márcz. 10-én kelt) törvény is ismétli e rendszabályt.

²⁾ Biharmegye subsidiumából 1552-ben 1161 frt jutott Gyulának; Békésmegyéből pedig 489 frt. 1553-ban utóbbiból (29 frt (ennek fő-részét a vár tartozékaiból szedték, mintegy 480 frtot). Általában a subsidium-jövedelem évenként nagy különbözeteket mutat fel. (Orsz. ltár. Conscriptioes dicales.)

³⁾ Corpus Juris. 1559. évi törv. 12. czikk.

és 10 denárjával¹⁾ számít, mely alapon 15,000 forint körül jönne be. De az évszámban, mely ez összeírásnál (kiadás és bevételnél) közöltetik, — bizonyosan hiba van.²⁾ Mert az ez évi subsidiumról az mondatik, hogy Kerecsényi parancsára költötték el. Már pedig Kerecsényi 1561. évi február 1-én lépett be a gyulai tisztbe, a mint ezt ma már biztosan megállapíthatjuk,³⁾ s így bizonyára nem ő költötte el az 1559. évi, tehát *harmadévi* subsidiumot, ... gondoskodtak arról Bornemisza, Kun Balázs kapitányok és Péchy Gáspár kir. biztos, kik 1559. és 1560-ban (egész 1561. január végéig) Kerecsényi elődei voltak. Mindenesetre gyanút kelt az, hogy a fent elősorolt adatok — mint Zsilinszky ur megjegyzi — későbbben jegeztettek fel az összeírásba.

Következtetni lehet tehát, hogy ez adatok 1561-ből valók, mely évben csakugyan Földváry volt a dicator.⁴⁾ Erre mutat az adó nagy összege is, nemkülönben Bornemisza panasza a jövedelem csekélysége miatt. Ő ugyanis Nádasdyhoz 1559. deczember 3-ikán — tehát a kérdéses év végén, midőn az évi bevételről már biztosat mondhatott — azt írja, hogy az összes jövedelem mindenestől sem több 8—9,000 forintnál; a subsidiumot pedig „keves ravasocská“-nak nevezi.⁵⁾

Pedig az előszámláltakon kívül még más jövedelmi forrásokkal is rendelkezett. Ilyenek voltak a *birságok*, melyek ha egy forintot meg nem haladtak, a kapitány

¹⁾ E 10 denár félévre szolt s a Miksa feleségének volt (ez évre, összesen 20 denár minden portától) megszavazva. Bornemisza ezt is elköltötte. De zaklatták is aztán érte 1560-ban. (Corpus Juris 1559. 42. t.-cz. és Benigneae Resolutiones, 1560. nov. 22.)

²⁾ Haan-Zsilinszky: Békésmegyei Okm. tár. II. 142. A nemz. muzeum kézirata nyomán.

³⁾ Bélaváry számadása a kincst. levéltárban.

⁴⁾ Bornemisza egyik levele szerint az ő idejében Bornemisza Tamás volt a dicator. (Ben. res. 1561. jul. 18.)

⁵⁾ Nádasdy-lltár. 1559. jun. 13.

erszényébe folytak, az egy forintot túlhaladók pedig a vár és a katonák szükségletére voltak fordítandók.¹⁾ A *bitang-jószágok* is a vár jövedelmét szaporiták, valamint a *foglyok* is. Utóbbiak közül a szandzsák-basák és bégek, valamint a János-párti főemberek váltságdíja a királynak járt, a kisebb foglyoké pedig a katonáknak.²⁾

Bevételi alapnak tekinthető még egy szabályellenes szokás, melyet a török benlakta állandósított, s tett a hazai törvények előtt némileg menthetővé. Midőn t. i. vagy mag nélkül való elhalás, vagy pedig hűtlenség következtében egyik-másik jobbágyas birtok tulajdonos nélkül maradt, a helyett, hogy — törvény szerint — a királyra szállott volna, a várkapitány kezébe ment át s ő huzta belőle a jövedelmet. Ily eset gyakran fordult elő ez időben. Az 1554—5. évben hazánkban dult nagy pestisben sok család kihalt, nemkülönben a török pusztítások következtében.³⁾ A király iránti hűtlenség pedig soha sem virágzott nálunk annyira, mint eme kétfejű világban. Mindenik esetre számos a példa épen a mi vidékünkön, hol a török is közel volt, pestis is dult, s a pártütők is — élükön Petrovicscsal — csaknem megszűnés nélkül nyugtalankodtak.

A várkapitányok eme törvényellenes birtoklását mindenesetre mentette az, hogy az ily urafogyott vagyont alkapitányaikkal megosztották. Így tett Mágócsy⁴⁾ s bizonyára Bornemisza is, ámbár utasításában világosan meghagyta neki a király, hogy az ilyen birtokok a ko-

¹⁾ Bornemisza utasítása. Csak 1553-ból ismerjük a birság-jövedelem összegét. Meglehetősen csekély volt: 61 frt. („Regesta decimarum“ a kincst. ltárban.)

²⁾ Bornem. utas.

³⁾ Utasítás a Mágócsy-féle vizsgálat ügyében kiküldött kam. biztosok számára. Kincst. ltár. Benignae resolutiones. 1559. aug. 15.

⁴⁾ U. o. s egy 1554. évi biztosi jelentésben, hol az ilynemű birtokok bírlalóikkal részletesen felsoroltatnak. Ilyenek pl. a Varkocs, Petrovics, Jak-sics, Matsay, Pathócsy, Bethlen, Vas és Telegdy birtokok a Körös-Maros közben, s a csanádi püspök birtokai.

rona számára meghagyandók. Csakhogy ezt megtartani nagyon nehéz feladat volna, minthogy a jövedelem csekélyisége a fizetésnek hónapokon át kimaradása e jószágokra egyenesen ráutalta a szolgáló hadnagyokat. A tulajdonképeni visszaélés inkább az volt, — a mit aztán semmi sem menthetett — hogy ámbár a jövedelmet az ilyen birtokokból az illető kapitány és hadnagyai beszédtek, ugyanezt fizetésükbe sehogy sem szerették beszámítani. Ezt veszi tőlük zokon a király, s ezt akará Bornemisza alatt megszüntetni, bizonyára ép oly kevés eredménnyel, mint azelőtt.

A fentebbiekben előadtuk — a fenmaradt adatok nyomán — a vár jövedelmi forrásait és bevételeit, melyekre nézve maga Bornemisza mond egy kerek számot. Valószínű, hogy valamivel kevesebbre mondá a végösszeget, hogy ez által a vár és katonák helyzetét annál sötétebb színben tüntesse elő, s a kamarától pótlék gyanánt járó fizetést annál hamarább megkapja. De másfelől úgy látszik, hogy csakugyan nem haladta meg a bevétel — készpénzben és terményekben — a 10,000 forintot. Ennek bizonyára a körülmények nyomása volt a főoka, de részben Bornemisza is. Mert azt látjuk, hogy Kerecsényi idejében — ugyanazon, vagy még terhesebb viszonyok mellett — nagyobb jövedelem folyt be.

Holott a vár *élelmi szereinek* szaporításával sem dicsérhetjük őt. A mi ezt illeti, Bornemiszának a király komolyan lelkére köti, hogy mind a vár tartozékaiból, mind pedig másunnan, — ha azt az alattvalók kára nélkül teheti — gyűjtsön szorgalmasan mindennemű élelmiszert, és pedig nem csupán egy, hanem több évre valót; s e részben ne mulasszon el semmi alkalmat és ne halogassa az időt. Helyezze el a gyűjtött czikkeket alkalmas raktárakba, hogy így ostrom esetére ne legyen

e miatt koczkán a vár ; — hiszen tudja, mily csüggedt a katona, ha harczban, ostromkor nincs mit ennie.¹⁾

Hogy miként teljesítette e rendeletet Bornemisza, mutatja többször idézett számadása. A legtöbb élelmiszerből kevesebbet hagyott, mint a mit talált.²⁾ Átlag és számokban fejezve ki az eredményt, a hol Mágócsy 76-ot hagyott, ott Bornemisza után csak 52 maradt, a hiány : 24. Igaz, hogy Mágócsy több évig volt kapitány, Bornemisza pedig csak egyig, de ez nem szolgálhat mentségül, mert nem arról van szó, hogy Bornemisza *keveset gyűjtött*, hanem hogy *sokat fogyasztott*, a már meglevő készletből.

S ennélfogva nem épen helyén való Bornemisza panasza. hogy Mágócsy „szertelen“ hagyta a várat. Mert legalább élelmiszerekben eléggé bővölködött. Mágócsy némi joggal mondhatta el Nádasdy nádorhoz írott levelében,³⁾ hogy a várat gabonában és élelmiszerekben oly gazdagon adta át a biztosoknak, hogy ezek „nem győztek eleget csodálkozni“ a sonkák, a füstölt hus és hal s más czikkek hihetetlen (!) sokasága felett, ugyhogy egyhangu vallomásuk szerint soha sem láttak még együtt ennyi élelmiszert egy-egy várban. „S mindezt — kiált fel Mágócsy — a jobbagyok elnyomása s minden különös költség nélkül tettem !“

E dicsekvésben ha van is tulzás, a valóságtól nem

¹⁾ Bornem. utas.

²⁾ Így pl. Mágócsy távoztával a bárányok száma 559 volt, s Bornemisza ezt az 1559. év végével 484-re apasztotta le. Buza 1169 köből maradt Mágócsy után, s az év végével 593 köből (!) állt a magtárban, tehát egy év alatt több mint felével megfogyott. Sőt a Mágócsy-féle árpának csak $\frac{1}{4}$, a kásának $\frac{1}{5}$ része maradt meg, a zabból pedig egy szem sem. A 20 tehént, a mi bizony nem is sok — teljesen felemésztették ; a sertésállomány pedig felére apadt. Csupán a ludak, *pávák* és *darvak* száma maradt a régi. Feltűnő hogy főzelékeket, mint : paszulyt, lencsét, borsót sat. Mágócsy sem hagyott, Bornemisza sem említ ; csupán savanyított káposzta maradt Mágócsyról 3 hordóval s ugyanannyi Bornemisza után.

³⁾ 1559. márcz. 24. és 25.

jár távol; és habár bizonyos, hogy Mágócsy akárhányszor használt erőszakot a jobbágyokkal szemben, midőn saját vagy a vár érdekéről volt szó, s ámbár ő is mód nélkül szerette a saját zsebeit: még sem érdekelte meg azt a lenéző, vádaskodó bánásmódot, a melylyel Bornemisza lépten-nyomon illeté. Mert hogy a szalonnában meg a zsirban avas, a lisztben dohos is volt, s a többi élelmiszer állapota is kifogás alá eshetett, — mindenestre baj volt, de rajta csupán az elfogult harag csodálkozhat. Mert több év alatt gyűltek e czikkek össze. Azt meg nem hihetjük el, a mit Bornemisza mond, hogy semmi használható sem volt az élelmiszerek közt, mert maga is sokat elfogyasztott belőlök s mert ezt a biztosok is észrevették volna.

Áttérve a jövedelmek *beszedésére* és *kezelésére*, ezzel Bornemiszát mint egyuttal tiszttartót bizta meg a király. De nem ruházta fel teljhatalommal. Utasításában ugyanis kimondatik, hogy el kell fogadnia maga mellé egy, a király által kinevezendő számvevő-ellenőrt (rationista, contrascriba), kinek *előleges* tudomása nélkül semmit be nem vehet és ki nem adhat.

Hivataloskodásának első nagyobbik felében azonban nyugodtan lehetett; nem ellenőrizte senki, minthogy alkalmas számvevő csak nehezen akadt. Már július közepe felé járt az idő,¹⁾ midőn írja Miksa²⁾ király a pozsonyi kamarának, hogy sietve gondoskodjék számvevőről Bornemisza mellé, sajnálattal véén tudomásul, hogy ez ideig még mindig nem talált. Csakugyan már e hó végén alkudozik a kamara *Bélaváry Györggyel* ez állomás elfoglalása iránt.

Bélaváryt már 1550-ben a kamara szolgálatában

¹⁾ 14-én 1559. Ben. resolút.

²⁾ Hazánkban ez évek alatt Miksa a trónörökös, koronázott cseh király, valóságos alkirályi szerepet vitt, s kivált a magyar várak ügyét gondozá.

találjuk. 1552-ben élelmezési tiszt Guthán, 1557-ben Léva várában számvevő, a kérdéses 1559. évben pedig (április óta) ledniczei ellenőr. Az egyezkedés nem ment könnyen, mert Bélaváry oly követelésekkel állott elő, melyeket Miksa tulságosaknak talált. Ennélfogva aug. 21-én kelt levelében ő maga indítványoz salláriumot Bélaváry számára. Utóbbi csak keveset engedett, mi miatt az ügy ismét megakadt. Már szeptember vége volt, s a király a fizetés tárgyában még mindig nem határozott.¹⁾ Desewffy a kamarai praefectus azonban már elérkezettnek látta az időt, hogy a számvevő azonnal állomására induljon. Utasítása ugy is kész volt, a kivánt fizetést tehát — a király jóváhagyásának fentartásával — engedélyezi Bélaváry számára. Egyuttal meghagyja a kamarának, hogy a Mágócsy elleni vizsgálatra kinevezett kamarai biztosokkal együtt Bélaváryt azonnal indítsa utnak Gyulára, felkérvén az egri püspököt, hogy számukra a szükséges kíséretet szolgáltassa ki.

Ugy látszik a király utólag csakugyan beleegyezett Bélaváry követeléseibe, legalább az utasításban megállapított fizetés nagyobb, mint a mit Miksa augusztusban megajánlott. Bélaváry e szerint²⁾ egy évre 250 forintot kap a maga és egy irlóka számára, tarthat hat lovast, 3—3 forint hópénzzel és 3 szekeret. Élelme fiával és irlókával együtt a kapitány asztalánál lesz.

Kötelessége Gyulára érkezte után azonnal lajstromot készíteni a vár összes javairól, valamint a hadi és élelmiszerek állományáról, — az őt beigtató biztosok segítségével; hogy így ez ellenőrzésére bizottakkal teljesen megismerkedhessen. A további teendőkre nézve pedig megszabotott, hogy a jövedelmeket a tisztartó vagy megbizott helyettese szedje ugyan be, de legyen

¹⁾ Kamarai levelezés. Desewffy levele szept. 26-ról.

²⁾ Lásd utasítását. Lib. instruct. Tom. II.

ott oldalán minden bevételnél és kiadásnál az ellenőr is, s írja be mindkettő az illető eljárás engedményét számadó könyvébe.

Eltitkolni semmit sem szabad az ellenőr elől, sőt inkább a jövedelem kezelése körül minden dolog az ő tudtával történjék. Így, ha a tiszttartó a 9-ed, tized vagy adó kivetésére és beszédésére küldi embereit, adja ezek mellé Bélaváry is a magáét. Tartsa számon a katonákat: kik távoztak és kik haltak el és kiket fogadott a kapitány; vigyázzon, hogy a helyőrség létszáma mindig teljes legyen s kivált fizetés előtt tartson a katonák közt szigorú vizsgálatot; — hogy így az e részben más váraknál nem ritkán előforduló rendetlenségnek alaposan eleje vétessék. Ha pedig olyasmi adná elő magát, a miben egyáltalában nem tudna eligazodni: forduljon leveleivel a kamarához, avagy egyenesen a királyhoz.

Általában tartsanak oly rendet, hogy ha a király akár a tiszttartótól, akár az ellenőrtől bekérné a számadást, annak bemutatása minden késedelem nélkül megtörténhessék.

A mi már a *kiadásokat* illeti, ezeket Bornemisza utasítás szerint a vár jövedelméből kellett fedezni, és csak ha ez elégséges nem volt, folyamodhatott pótlékért a kamarához. Mint előre is gondolhatjuk, a Bornemisza idejében befolyt jövedelem a kiadásokat *nem* fedezé. Holott a kapitány élelmezni sem tartozott a katonákat, kivéve azon néhány egyént, kikkel közös asztalt kellett tartania. Ez asztalhoz tartozott maga a kapitány, továbbá az ellenőr fiával és irnokával együtt. A többi alsóbb-magasb rangú katona saját havi pénzéből élt, s ha ezt megkapta, a vár jövedelméhez semmi köze sem volt többé.

Ki kell tehát számítanunk e *hó-pénz* mennyiségét,

ebből az *évi kiadás* összegét is megállapíthatjuk. Számításunk alapjául vehetjük Bornemisza utasítását, melyben a főbb dolgokra nézve tiszta adatokat találunk. A mire nincs egyenes adat, arra nézve combinatiokat használhatunk.

	Havonkint	Évenkint
	forint	
1. Bornemisza pénzbeli sallariuma	100	1200
2. Bornemisza saját személyére 150, alkaptányok vezetése alatt pedig 250, összesen tehát 400 lovas, havonkint 3—3 forintjával	1200	14400
3. 200 gyalog, havonkint 2 forintjával	400	4800
4. A kapitány személyére rendelt 150 lovas számára asztalpénz, havonkint 50—50 denár	75	900
5. Az alkaptányoknak minden lovasra 50 denár pótlék havonkint; összesen 250 lovasra	125	1500
6. Bélaváry számvevőnek és irtokának (havonkint körülbelül számítva, minthogy az ő sallariuma egész évre értetett)	20	250

Az utasítás a fentebbi hat pontra nézve határozottan szól, a továbbiakra nézve pedig így folytatja: „a kapitány helyettesének, az alvárnagyoknak, hadnagyoknak (centurio) zászlótartóknak, tizedeseknek, kürtösöknek és hasonlóknak ugyanazon pótlékdíjak járnak, a melyeket Mágócsy idejében kaptak.” Ez egyének számát s e pótdíjakat azonban nem ismerjük. Kénytelenek vagyunk tehát más várhoz fordulni utbaigazító adatért. E végre a kassai várbeli katonák számára a kamara, illetve a király által 1554-

Havonkint Évenkint
forint

ben megszabott fizetést vehetjük némi reductiókkal, minthogy a kérdéses okmányban épen feljebb emeltetik a kassai katonák fizetése.

7. Egy kapitányi helyettes (vice-praefectus) fizetése	35	420
8. 2 alvárnagy (várnagy ugy látszik nem volt), havi 30—30 frttal	60	720
9. 3 hadnagy, havonkint 4—4 frt pótlékkal	12	144
10. 2 zászlótartó (egy a lovasok, egy a gyalogok számára) havonkint 2—2 forinttal	4	48
11. 2 kürtös, 2 dobos (1—1 a lovasoknak, 1—1 a gyalogoknak) 2 forintjával havonkint	8	96
12. 25 tizedes (15 lovas, 10 gyalog körülbelül) 1 frt havi pótlékkal	25	300
13. 3 pattantyusnak 4—4 frt havi pótlék	12	144

Összesen : 2076 24922

Jegyzet. Ha a havi kiadás összegét 12-vel (a hónapok számával) szorozzuk, 10 frttal kevesebbet kapunk. Ez összeg még a Bélaváry havi fizetéshez jár, mert ő nem 20 frtot, hanem (havonkint) mintegy 84 denárral többet kapott.

Ime mily nagy összegre: majdnem 25,000 forintra rug csak a rendes kiadás, az ingadozó évi bevételhez képest. Pedig a vár katonáinak állományai jóval nagyobb volt az utasításban engedélyezettnél.

„Nem lehet az, — írja Bornemisza Nádasdyhoz — hogy itt annyi népet tartsunk, a mennyit az instrucciónban irtanak; mert köröskörnyül vagyon az ellenség: mind török, mind magyar, ki minden órában ránk jöhet. Ilyen nagy helyen, nagy várban városban sok nép

kell, hiszen ilyen kastélyban mint Jánosháza, ki itt van az orrunk előtt, vagyon lovas, gyalog mindenkor háromszáz, itt pedig ahoz képest mennyi vagyon, ime a következő: az enyim 200 lovas, másfélszáza enyim, ötvene a porkolábé, Olcsárovics Demeteré 87 lovas, Horvát (Marinics) Ferenczé 80 lovas, Jász Lukácsé 50 lovas, Székely Mártoné 35 lovas, Gál Istváné 25 lovas, István Diáké 25 lovas, *Mágócsy Gáspáré* 100 lovas . . . Drabant, kinek fizetek 400 . . .“

Ime tehát a lovasok száma nem 400, hanem 602, a gyalogoké nem 200, hanem 400, vagy Bornemisznának egy másik, december 3-án írott¹⁾ levele szerint *negyed-félszáz*. Tehát a kiadás is²⁾ több mint 12,000 forinttal nagyobb; a mit ha a fentebb számított kiadási összeghez (24922) adunk, összesen több mint 37000 forintot³⁾ kapunk. Mily távol áll ettől a bevétel 10000 forintja! Majdnem $\frac{1}{4}$ része a kiadásnak.

Holott a kapitánynak még más kisebb kiadásai is voltak. Ilyenek az irnokok, továbbá a sütők, szakácsok és más mesteremberek, kulcsárok, sáfárok, majorosok, általában a kapitány közvetlen udvarához tartozó és a vár háztartásához szükséges személyzet bérei és élelmezése. Voltak u. n. vigilatorok: éjjeli őrök is, kik segítségül valának a kapuk és bástyák őrzésében, s szintén huztak valamicske bért a kapitánytól.

S végül, a mit felednünk nem szabad, itt volt maga a *vár*, betegségeivel, a miket gyógyíttgatni, számtalan hiányaival, a miket pótolgatni kellett. Valóban ezt Bornemisznának is kiváló figyelmébe ajánlja a király az utasításban.

¹⁾ A fentebbi levél jun. 13-án kelt.

²⁾ A lovasoknál a többlet havonként (az asztalpénzzel együtt: 636+101=) 737, évenként: 8844 forint; a gyalogoknál pedig havonta (csak 150-el számítva többlet) 300, évenként 3600 forint. Együtt a többlet; 12,444 frt.

³⁾ 37,366 forint.

„Szorgalmasan javitgassa — ugymond — a vár és város romjait, s erősítse folytonosan. Használja fel a jobbágyok és a polgárok munkáit; hogy e végház az ellenség támadásai ellen mind erősebbé váljék, Bornemisza pedig egy serény és jó kapitány nevével tűnjék ki, a mi által nemcsak magának és a vele levőknek, hanem egyszersmind a trónnak és a hazának is használ, önmagának pedig ezenkívül dícséretet és dicsőséget szerez . . Tartsa jó karban a hadi szereket, szerezzon több ágyut, golyót, port, puskát, sánczeszközöket, hogy a szükség idején mintegy kincstárból szedhesse elő azokat s vihesse a védelem helyére. Mert némely kapitányok mitsem gondolnak e szerszámokkal, elhagyogatják, elhánnyák szanaszét a várban, a hol aztán a rozsda emészti meg azokat. A mit Bornemisza tapasztalásból tud bizonyára s így e részben sem fogja elmulasztani mindazt, a mi egy jó kapitány tisztéhez tartozik.“

Hogy mily nagy teher nehezedett e tekintetben Bornemisza vállaira, keservesen panaszozja el Nádasdynak.¹⁾ „Nagyságodban van egyedüli bizodalمام, hogy nyilván megértse, a mint irtam is Gyula felől, ennek nagy szükségét, nagy pusztaságát, mint hagyá Mágócsy uram . . . Ha Nagyságod látná, mely igen semmivel vagyon ez ház, soha végház rozszabban nem lehet, mint ez vagyon. Isten ne adja, de ha szállása történnék, Isten tudja ezt, hogy harmadnapiglan való golyóbis sincsen ez várban, sem nagy sem kicsiny, sem ón sem vas; ugyan semmi sincsen, sem taraczk sem szakálos, ki jó volna . . .“ A mi ha igaz, nem nagy dícséret Mágócsyra s mutatja a vár szomorú állapotát. Pedig a mit Bornemissza mond, Kerecsényi későbbi tudósításai szerint körülbelül megfelelhetett a valóságnak. Panaszának csupán élet kell leszámítanunk, mely nála mindig Mágócsy

¹⁾ 1559. jun. 13.

ellen irányul. Ezért nem is volt meg aztán a kellő hittele. Mágócsyt úgy ismerték Bécsben és Pozsonyban, mint jó katonát, kire még szükségök vala, s kinek elvesztése kétszeres veszteség lesz, ha az ellenséghez pártol. Ezért nem jó szívvvel hallák Bornemisza panaszait, bármily jogosultak voltak is azok; nem jó szemmel nézték a czivakodást, mely csak rossz példát mutatott. S e bizalmatlanság nemcsak Bornemiszának ártott, hanem magának a várnak is kárával járt. Pedig a bizalmatlanság megvolt.

„Az hatalmas isten — írja Bornemisza — az ő országába soha az én lelkemet ne vigye, ha én te Nagyságodnak és urunknak (a királynak) és az uraknak hamisat irok; csak azt irom, a mi igaz. Nincsen már kegyelmes uram kihez szólanom... irtam... de az én írásomért engemet *megfenyítének*, nem merek írnom... (pedig baj) ha ő felségének és Nagyságodnak tudtára nem adom, *nekem csak bőrömben jár*, de urunknak nagy kárában.“¹⁾

Mint említém, bizonyára az igazat beszélte Bornemisza a hadiszerek hiányáról. Mágócsynak e részben az szolgálhat mentségül, hogy kapitánysága kezdetén a kamara vállalta magára a hadiszerekről való gondoskodást. De évről-évre késett a hadiszerek beküldésével, — mint Mágócsy folytonos panaszaiból látjuk.

Minden úgy ment ebben az időben: lassan, sok szóra-beszédre s akkor is örökös veszedelem közt. Az ágyúkat, port, golyót, puskát sat. a felvidéki városokból, Ausztriából hozták volna, de úgy látszik a gyártók nem mindig tudtak a megrendelésnek megfelelni; aztán meg magok a megrendelők rontották el hitelüket azzal, hogy nem voltak jó fizetők. Az ágyuk és golyókra nézve pedig az okozott nehézséget, hogy a hány annyiféle volt. A

¹⁾ U. o. (1559. jun. 13.)

várparancsnok, midőn golyókat rendelt meg, előbb a mértéket küldé el az illető gyártónak, hogy különféle nagyságu ágyúinak hasznát vehesse. Különben raktár számra lehettek ágyúi és golyói.¹⁾

Másik akadály a löszerek beszerzésének a pénz hiánya. A kamarai tanácsosok, biztosok és más tisztek, kik szerte jöttek-mentek, állomásoztak az országban, kivált a felvidéken, — magukra vállalták ugyan a hadiszerek beszerzését, de természetesen a várkapitányok költségén. Ezeknek pedig előbb való volt: *katonáik fizetése*. Lovas és gyalog egyaránt, de különösen az utóbbi, ha nem fizették, örökös lázongással, szökdöséssel segített magán, a mi a várkapitány tetterejét csak bénítá. Mert mit használt a hadiszerek sokasága, ha a fizetetlen katonára, mely a sok panasznak és fenyegetésnek nem látta hasznát, egy szép napon csak — odább állt. A várkapitányok alig tehettek ez ellen valamit. Hiába őriztették a kapukat, örökké a várban vesztegelni csak nem lehetett.

Pedig a török világban mi sem volt annyira mindennapi dolog, mint a „fizetetlenség.“ Az utalványozott jövedelem nem volt elég s a mi azonfelül a kamarától járt volna a katonák fizetésére, elmaradt hónapokig. Mert a kamara sem kapta meg pontosan a bevételeket. A jövedelem-források egy részét bizonyos czélokra előre kiutalványozták; egy-egy harminczad-helyen például két-három kapitány embere várakozott, míg rá kerül a sor a jövedelem szedésében. Ilyenkor aztán a kamarának csak akkor jutott, ha maradt, s legjobb esetben nem akkor, a midőn kellett volna.

A várkapitányok aztán felírnak a kincstárhoz, fel a királyhoz, hetenkint, csaknem naponkint sürgetve pénzt; majd követet küldenek, egyiket a másik után, ettől várva némi sikert, — mind hiába!

¹⁾ Kamarai levelezések.

Pozsonyban a kamaránál, Bécsben az udvarnál néha 10—20 volt a fizetést sürgető követek száma a végvárakból, s ott fen gondolkodhattak, hogy miből, s ha volt is, hogy kinek fizessenek először. S még azt látjuk, hogy a ki közelebb volt a kamarához, hamarabb kapott pénzt. Azonkívül, hogy könnyebben meghallották panaszát, jobban felfogták vára fontosságát, még egy másik természetes dolog is elősegíté ezt. A fizetés ugyanis nemcsak pénzben, hanem — rendesen fele, egyharmada — posztóban járt ki. Ezt pedig messze vidékre nem lehetett könnyen szállítani. Sőt magát a pénzt is aranyban, de inkább ezüstben szintén kocsikon kellett fuvarozni, kisebb-nagyobb számú kísérettel. E kíséretet a várak nyújtották, Gyula várára rendszerint Eger. Egyik vártól a másikig vonulnak a fizető mesterek, minden erősségnél újabb fedezetet kérve a visszatérők helyébe.

Gyulán már Mágócsy idejében is meg volt e tekintetben a nyomorúság. Mágócsy egész kapitánysága nem egyéb, mint folytonos rimánkodások sorozata — az elmaradt fizetésekért. Volt olyan idő, hogy 10—15 hónapig nem látott a gyulai katona csak egy denárt sem. Pedig itt a fizetlenség kétszeres veszedelem volt. Mert, ha Gyulán elmulaszták kiadni a katona bérét, odább állott Váradra vagy más helyre a János-pártiakhoz; mi által nemcsak a vár népe fogyott meg, hanem az ellenség is megszorodott. Igaz, hogy ez csak kölcsönbe ment, mert a János-pártiaknak is mindenük volt, csak pénzük nem, — de azért mégis kárral járt, mert az ellenség táborából őszinte szándékkal jövő katonát mindig szívesen fogadták.

Bornemisza kapitánysága kezdetén szintén nagy vala a fizetlenség Gyula várában. Hogy mennyire rugott hátralék — nem határozhatjuk meg, de hogy kevés nem volt, bizton lehet mondani. A Bornemiszát beigtató

biztosok úgy segítettek magukon, hogy *Mágócsytól* vettek fel — — *kölcsön* 3000 forintot.¹⁾ S ez egy érdekes faktum, mely azonnal visszatetszik. Tehát Mágócsynak oly sok pénze lehetett, hogy magának a kincstárnak tud hitelezni? Valóban ugyanakkor, midőn levelei és emberei hétről-hétre pénzt és csak pénzt sürgetnek a kamaránál, királynál, lefestve a katonák nyomoruságát, a vár veszedelmét a fizetetlenség miatt, — Mágócsynak tömve volt az erszénye körmöczi arannyal, ezüsttel. A későbbi évekből is látjuk, hogy Mágócsy gazdag, vagy hogy jobban mondjuk: *pénzes* ember hírében állott.

Feltűnt ez abban az időben is a döntő körök előtt, de azért eszükbe sem jutott elkobozni a Mágócsy kincseit, melyet bizonyára Gyula vára is szaporított.²⁾ Elnézték, mert félték, hogy elvesztik. A vizsgálatot csak később indítják meg. Az ezt elrendelő levél nyíltan kimondja a gyanút, hogy a Gyulához deputált hatalmas jövedelmi forrásokból nem a katonák és a vár szükségleteire költetett a pénz, hanem a kapitány saját czéljaira. S mi lett az eredmény? Az, hogy évekig tartó vizsgálatok, összehasonlítások és tanuzások után kiderült, hogy Mágócsy 47, mond: *negyvenhétezer forintról nem tud számolni*. Oly óriási összeg ez, melyen annak idején ötször meg lehetett volna venni Gyula várát.³⁾

De azért Mágócsyból rehabilitált ember lett, a mint azt későbbi tornamegyei főispánsága és egri várkapitánysága ékesen bizonyítja. Nem is vették az efélét akkor oly érzékenyen. Mágócsynál legfeljebb az a súlyosbító körülmény, hogy reá hosszas hivatalos vizsgálat után bizonyult a hűtlen kezelés.

¹⁾ A minek fejében később Mágócsynak Abauj és Szepes megyék subsidiumát utalványozza a király, a mig ez összeg ki nem telik.

²⁾ Mert Mágócsynak szép magánbirtokai voltak a felső megyékben.

³⁾ A király Gyulát 1552-ben Patócsytól Boldogkőváron és 6000 forinton, tehát pénzben mondva, mintegy 9—10,000 forinton szerezte meg.

Bornemisza azonban méltán volt elkeseredve. Mert a fizetés az ő idejében is folyton késett, holott a vár bevételi forrásai: különösen a jobbágyok, meglehetősen ki voltak használva. E miatt megszűnés nélkül mennek a nádorhoz és a királyhoz panaszai. „Kegyelmes uram — írja a nádornak — ember nélkül nem volnék szűkes, csak volna nekiek mit fizetnem. Én jól emlékszem, hogy Nagyságod erre ajánlá magát énnekem: haddal meg nem segíthetlek, de pénzzel nem hagylak, csak jelentsd meg énnekem, mindjárt szólok a királynak. Az istenért, kérem Nagyságos uram, ne hagyjon el!”

E levélnek¹⁾ azonban nem nagy sikere lehetett, mert alig egy hónap mulva²⁾ már ismét így ír: „Tudtára vagyon Nagyságodnak, mely igen nagy gyakorlatossággal írok ő felségének e ház nagy szükségéről és ez uraimnak nagy fizetetlenségökről, mely felől most is mind az uraimnak (a lovas kapitányoknak) mind énnekem embe-rünk ott fen vagyon, semmi válasz pedig ez ideig ő felségétől nem jött, sem jó, sem gonosz. Oka mi legyen, nem tudom. De esküszöm az nagy istennek, hogy ha ő felsége az emberek által, kiket oda bocsátánk fel az uraimmal, valami fizetést nem küld nekik, sokan eltávoznak innen . . . . Azért könyörgök Nagyságodnak, adja elébe ő felségének állapotunkat.”

Ha jött is e kérésekre fizetés, az bizonyára nem volt sok, elég semmi esetre sem. Az év vége felé már nagyon haragos arcczal írja Bornemisza levelét Nádasdyhoz.³⁾ Kérve kéri újra, adja elő ő felségének nyomoruságos, fizetetlen állapotukat. „Hiszen úgy vagyon a hire, és én magam is, mig meg nem kísértettem vala, azt hittem, hogy e háznak nagy jövedelme vagyon, de az ur isten

¹⁾ Jun. 13.

²⁾ Jul. 9.

³⁾ Dec. 3.

ugy tartson meg engemet, és miképen idvességem kívánom, oly igazán írom . . . bár ezután egy szómat se higgye Nagyságod . . . hogy mindenestől fogva sincsen több 8, avagy 9 ezer forint jövedelménél . . . . Ha ő felsége gondot nem visel rá, elvész e szegény országtól e ház . . . . Protestálok pedig Nagyságod előtt, hogy én oka ennek ne legyek . . . . én Isten látja, nem tudom hol szerét tennem (a fizetésnek), avagy küldjön ő felsége oly embert ide, a ki meg tudjon ennyi sok vitézlő népet elégiteni, mert bizony énnekem nincs annyi fejem, hogy ezt tudjam mivelní; maga tudja Nagyságod, hogy én sem vagyok azért mindenestől fogván *bolond* . . . .“

Ime az elkeseredés már gorombává teszi Bornemisztát. E merész kitételek jellemzik legjobban a gyulai katonák hangulatát.

S a ki ezt a fizetetlenséget legjobban megkeserülte, az a szegény jobbágy vala. A várőrség éhen nem halhatott, pénz nélkül élelmet szerezni pedig csak rablás által lehetett. A katona harcban-háboruban ugysis zsákmányra vágyik, a fizetetlen és éhező, tehát roszul fegyelmezett katonánál pedig nincs veszedelmesebb. S ez vala a török világ legpusztítóbb csapása. Az adót, kilenczedet, tizedet megfizetni, hódolt helyeken töröknek (és magyarnak) pénzzel, élelemmel, fuvarral szolgálni — nehéz feladat volt a nyomorult jobbágynak, s el is pusztult bele ezer meg ezer. S e rablások még fokozták helyzetük türhetetlenségét. Jól jegyzi meg Bornemisza egyik levelében¹⁾ Nádasdyhoz: „fizetés nélkül kegyelmes uram, midőn a fegy megbomol, lovas és gyalog csak lovasharamia és gyalogharamia, lovashajdu és gyaloghajdu.“ E fizetetlen katonák kiszökve a várból, a jobbágyra törtek, s erőszakkal vették el, a mi szemöknek tetszett. S nem helyes dolog csupán a német zsoldosok

¹⁾ Jun. 13.

pusztításáról beszélni. E részben magyar és német egyforma volt: ott vette mindenik a hol találta.

A baj annál nagyobb vala, mert *megrögött*. A katonák a rablást — ha szinte pénzük volt — sem hagyták abba. „Még ha 20 forint hópénzt kapnának is — írja az öreg Batthyányi Ferencz Nádasdyhoz — még akkor sem szünnének meg pusztítani és rabolni a szegény jobbagyokat. Megszokták, vérükben van már . . . a nélkül élni sem tudnának . . .“¹⁾

Ezt látjuk szerte az országban. A mire nagyon elszomorító példákat bővében lehetne felsorolni. Hogy Gyula körül sem volt máskép, számos egyenes és közvetett adat mutatja. Hiszen e távoli, elszigetelt házban a fizetlenség is nagyobb vala, — következményei hogyan maradhattak volna el? S a jobbagy, ha maga is be nem állott hajdunak — pusztult. Avval, hogy egyik helyről a másikra vándorolt, nem sokat nyert; minthogy a veszedelem csak kisebb volt egyik helyen, mint a másikon, de végkép soha sem mult el. Pedig a töröknek is voltak hasonló kóbor-katonái, kik szintén a föld népén éltek.

Mindemez állapot gyakori keserves panaszoknak vala tárgya csaknem minden országgyűlésen. 1559-ben is sokat beszélhettek volna, mert törvénycikkkel is kívánták orvosolni.

— Ő felsége katonái (szól az 5-ik articulus) azzal mentik magukat a jobbagyokon elkövetett sok rablásért, erőszakoskodásért és borzasztó büntettekért, hogy fizetésük nem jár ki a kellő időben és nem tudnak maguknak másként élelmet szerezni. De e fizetlenségnek nem okai sem az országlakók, sem a nyomorult nép (*misera plebs*), mert a mivel ők szolgálni tartoznak, mindig szolgálnak is. S ha e kifogás elfogadtatnék, soha sem lenne vége e kétségbeejtő állapotnak. Mivel azonban a legnagyobb mértékben szükséges, hogy a katonaság eme rab-

lásának vége vettessék s az elkövetett bűnök elvegyék büntetésüket: Ő felsége nevezzen ki az illető vidékekre bírákat, kik tartsanak vizsgálatot s a bűnösök ellen hozzanak ítéletet és azt *hajtsák végre*, vagy ha ezt nem tehetik, *irjanak ő felségéhez*, a ki godoskodni fog, hogy a bűn megtorlás nélkül ne maradjon.“

Elképzelhetjük, mi eredménye lehetett e törvénynek. Hiszen más végrehajtó közeget abban az időben képzelni sem lehetett a katonánál. S ezzel még a legfőbb hatalomnak is transigálnia kellett; megbüntetése pedig — a körülmények százféle nyomása alatt — rendkívül nehéz vala.

Nem sokkal ért többet e törvényczikk ama rendelkezése sem, hogy — ha már kárt csinálnak a katonák, legalább ha fizetést kapnak, tartozzanak azt megtéríteni. Mert ki lett volna képes végrehajtani a törvény eme rendelkezését is? Hiszen akkor nem jutott volna — a károk megtérítése után — egyetlen denár sem a katonának, s ekkor aztán elől kezdhette volna a rablást... fokozott dühvel.

Nem volt ez ellen más orvosság, mint a türelem. S mi csak azt kérldhetjük: hogyan tudott az a szegény jobbágy mégis megmaradni? De hiszen az élethez ő is ragaszkodott, a sanyaruságot megszokta, s a mig volt egy kis ereje, csak ismét felsegité magát a földről, hová a sors haragja dobta.

IV.

Bornemiszanak utasítása szerint kötelessége volt: kapitányi éve végén számadást nyújtani be a pozsonyi kamarához tiszttartói működéséről ¹⁾ Adott is be egy kivonatos jegyzéket, de a melyet a kamaránál csak

¹⁾ Lásd e fejezethez: „Expeditiones camerales“ és „Benignae resolutiones“ az 1560., 1561. és 1562. évekhez.

ideiglenesnek¹⁾ tekintettek s megvizsgálásába sem bocsátkoztak addig, míg Mágócsy a maga számadását be nem szolgáltatja. Utóbbi azonban még mindig késett.

Az 1560. év közepén érkezett volna már a Bornemisza részletes számadásának benyújtási ideje is. De ő is hallgatott. A király tehát ez év július 30-án kelt leiratával egy újabb bizottság kiküldését határozza el, mely mindkét ex-kapitány működéséről tartson újabb vizsgálatot. E bizottságba: Kun Balázson kívül Viczmándy Mátyást és Pécsy Gáspárt nevezi ki. Együttal meghagyja, hogy a kamara is küldjön ki egy alkalmas férfiút s megengedi, hogy mind Mágócsy, mind Bornemisza személyesen vagy embereik által megjelenhessenek. A bizottság aug. 11-én indult utnak; a kamara Seithery Balázst küldi ki.

A vizsgálat elég gyorsan bevégeződött. 1561. január elején már a királynak terjeszti fel a pozsonyi kamara a biztosok jelentését. Ferdinánd azonban oly parancscsal küldi ezt vissza, hogy azonnal bekívánván a két kapitány részletes számadását, ezeket a jelentéssel vessék egybe, s úgy küldjék fel véleményes jelentésükkel az összes iratokat.

A kamara fel is hívja a két kapitányt ujolag: számadásuk beküldésére, — de eredmény nélkül. Február 21-én már maga Ferdinánd király küldi rájuk parancsát — ép oly kevés sikerrel. Május 3-án még keményebb parancs megy a késlekedőkhöz, melyben a király szemökre veti, hogy süket füleknek beszélt, s ujabban 15 napot tűz ki a számadás beszolgáltatására.²⁾

¹⁾ A végleges számadás miatt egész 1560. és 1561-ik évben folyt a levelezés a király, a kamara s Bornemisza közt. Utóbbi folyvást újabb és újabb határidőkért esedezik. Végre sok sürgetésre, fenyegetésre, mi alatt folyton betegen feküdt, 1562. tavaszán benyújtá számadását, melynek 2 darabja ma is meg van a kamara levéltárában.

²⁾ Mágócsy számadása nem tartozván ide, csupán Bornemiszáét kísérik figyelemmel.

Ekkor megszólal Bornemisza. Minthogy ő beteg, fia János ír egyenesen a királyhoz. Késedelmét azzal menti, hogy nincsenek kezénél a kellő okmányok, s ugyanazért esedezik, hogy mult évben (1560) felterjesztett kivonatos számadásának, valamint a Bornemisza Tamás gyulai dicatortól a biztosok által *erőszakkal* elvett lajstromnak másolatát számára küldjék meg. Óhajtaná ezenkívül az ellene foganatba vett vizsgálat iratait is — másolatban — megtekinteni. Utóbbi kérését érthető okokból nem teljesíté a király, a másik két okirat másolatát azonban leküldeti a kamara által. Egyuttal Kerecsényi kapitánynak meghagyja, hogy *három gyulai katonát*, kik már Bornemisza alatt is szolgáltak, utóbbihoz inditson útnak: segítségül a számadás elkészítésére. Az engedélyezett újabb határidő *két hónap*.

Bornemisza azonban ezt sem tartotta meg. Szeptember végén tehát a kamara ujolag megsürgeti, de eredmény nélkül. Október 30-án már ismét Miksa ír hozzá: jelenjen meg számadásával *azonnal*.

Erre ismét megszólal Bornemisza. Kéri a királyt, ne nehezteljen rá, mert ő éjt napot egygyé tett, hogy parancsainak megfeleljen. Késedelmének az volt főoka, hogy oly hirtelen kellett Gyuláról távoznia. Íródeákjai közül egyiket elvették, másik a lázadókhoz szökött. Előbbi még most is Gyulán van Kerecsényinél, a ki nem akarja hozzá bocsátani; emezt meg hiába keresteti a Tiszántul minden zugában. Igyekezni fog azonban valahogy mégis megtalálni, s ha ez egyáltalán nem sikerül, félig-meddig elkészült számadását fogja felküldeni a kamarához. „Személyesen is megjelentem volna Felséged színe előtt — ugymond — de kimerült erőmmel még ágyamból sem kelhetek fel, ha csak nem emelnek. *Mióta Felséged udvarából visszatértem*, mindig beteg vagyok....

Csakis így mulaszthattam el Felséged parancsainak teljesítését.“¹⁾

A király e levelet véleményadás végett a kamarához küldte le, s ennek tanácsára december 15-én kelt levelében *1562. márczius elsejére* újabb határidőt enged Bornemiszának. Nincs ugyan megelégedve felhozott okai-
val, mert hiszen már csaknem két éve, hogy Gyuláról eltávozott. Tekintve azonban betegségét és hogy számvevője nincs: kegyelmesen bánik vele. Ez újabbi és utolsó határidőre azonban *bárminő állapotban* nyujtsa be számadását. Egyuttal Kerecsényinek is ír, felszólítván őt, hogy számvevőjét haladék nélkül küldje el Bornemiszához bizonyos időre — segítségül.

Az újabb határidő még le sem telt, s február közepén Bornemisza újabb *hat heti* halasztásért esedezik a királlynál. Mit tehetett mást: adott neki. Ez újabb engedményt a kamara márczius 5-én kelt levelében hozza Bornemisza tudomására, felhíván őt: ne halogassa tovább az időt, s ne mentegetődzék, mert ő felsége türelme már fogytán van.

S csakugyan úgy látszik nem is késett tovább. Mert a kamarai jegyzőkönyvek ettől fogva elhallgatnak Bornemiszáról. Számadását azonban benyújtotta, mert két darabja máig is meg van a kamara levéltárában.

Hogy Bornemiszából mi lett ezután? nem tudjuk. Ez idő óta elvész minden nyom. Semmi emlékezet róla többé . . . .

Dr. Csánki Dezső.

¹⁾ Egy 1560. okt. 21. kelt s Miksához intézett levélben szintén panasz-
kodik betegsége miatt. „Elmennék felségedhez . . . ha *halálos* betegségben (in-
firmitas) feküdnöm nem kellene.“ Ugy látszik, még 1561-ben is e bajban
szenvedett. (Benignae resolut. idézett datumhoz.)

Gyulának, a gyulai uradalomnak

és

a gyulai várnak keletkezése.

— Felolvastatott Gyulán, szept. 18. 1882. —

A harminczas években egy német író arra a végeredményre jött és azt le is írta, hogy az egyes országok történetét megírni még mindig nehéz, hanem világtörténetet írni az már könnyű dolog az már csekélység. Ugy találtam és azt hiszem minden gondolkodó fő befogja ismerni, hogy írónak jó részt igaza van, de biztosan merem állítani, hogy, ha ez állítást az országoknak és részeiknek története közt levő viszonyra alkalmazzuk, még nagyobb mértékben igaza lesz. Különben nem szándékom akár adataink gyér voltáról, akár pedig a segédeszközök hiányáról panaszkodni, csak a mélyen tisztelt közönség figyelmét akarám fölhívni e nehézségre hogy így legyen elnéző, ha értekezésem folyamában talán megtévedek, vagy ha feladatomnak egyáltalában meg nem feleltem volna. Hogy épen e tárgyat választottam, melynek kidolgozásában adat- és utmutatás hiányáról panaszkodni okom volna, azt fölkarolt tárgyam nagyjelentősége fejti meg; abban a reményben ringattam ugyanis magamat értekezésem megírásakor, hogy talán sikerül az első, legfontosabb kérdéseket városum történetében megoldanom, hogy talán irányt mutathatok szülőföldem történetének helyes megírására, irányt, melyen, ha én nem, szerencsésebb utódok a végcélt elérendik. Választhattam volna hálásabb és szebben kidolgozhatót, olyat, melyről több adatunk van,

olyat, melyről épen azért könnyebb ítéletet hoznom és mégis ezt választottam. Ezt, mert mindenki be fogja látni, hogy városom történetében mindenekelőtt e kérdéseket, t. i. a hely alapíttatását, a hozzácsatolt uradalom és vár keletkezését, kell eldönteni. Ezt választottam végre, mert míg bármely más kérdésre és időszakra nézve újabb adatok fölfödözését alaposan és joggal várhatjuk, az itt tárgyalt kérdésekre újabb és több adatot hiába várunk, előttünk lévén a müncheni oklevelek legrégibbjei. Itt az ideje tehát, hogy ott, a hol több anyagra való várakozás hiába való, hozzáfogjunk a földolgozáshoz és mutassuk meg, hogy az eddig összegyűlt történeti emlékek, mit szólnak a fölvetett kérdésekre: Gyula alapítására, a gyulai uradalom és vár keletkezésére, ki, hogy, mikor hozta létre ezeket?

Fel fog azonban tűnni a m. t. közönségnek, hogy legalább kezdetben nem arról, a mit a czím mutat, hanem az első birtokosokról beszélek. Honnan van ez? Nem másunnan, mint hogy én őket tartom alapítóknak, bennök találok városom fejlődésének, virágzásának okát. Lehet, hogy ma különösnek látszik e nézet, de igazolják mindazok, a kik hazánk falvainak, városainak viszonyait a török hódítás előtt ismerik. Itt az alföldön a helységek, városok nagyobbodására általában kedvezőtlenül álltanak az ügyek. A szétdarabolt birtokok, a kuriájában élő kisnemesség, a marha tenyésztésnek csak nem kizáró üzése, mind nem követelték a lakosság egy helyre való tömörülését. Innen aztán az a számtalan falu, kis birtok alföldünkön, melyeket alig képes figyelemmel kísérni a történetíró. Hiányzik itt a nagyobb helyeket, városokat alkotó nép is, de, a mi fő, hiányzik az egységesítő kéz, hiányzik a középpont, mely felé tartson a települő, hiányzik a férfi, kinek tehetségében állna a nagyobb szabadalmak osztogatása által azt a

várost alkotó kereskedő és iparos népet egy helyre összegyűjteni és a zord viszonyok közt, ha kell fegyverrel is, megvédeni. Ámde, ha megtaláljuk azt a férfit, a ki mind erre képes is volt és mindezt meg is tette, akkor megtaláltuk a hely keletkezésének okát, emelkedésének forrását, biztosságának titkát. Azért, ha a gyulai földesurak ismertetésén kezdem és folytatom is értekezésemet, csak kitűzött czélom felé török. Szerény tehetségemnek e czél elérése elég nehéz feladat, ne vegye tehát rossz néven a m. t. közönség, ha az ítélet hozatal talán könnyebb tisztének elfogadására áldozattal kérem.

Kezdjük a biztos adaton, vessük meg lábunkat a szilárd talajon.

Rég nem volt olyan nevezetes pünkösdi napja Gyulának, mint az Úrnak 1404-ik esztendejében. Nagy várakozásban volt, nagy dologra készült. Jó ideje már, talán esztendeje is, hogy uratlan jószág, most várta új urát. Új földesur! nagy szó akkoriban. Tőle függ a népnek jóléte, boldogsága. Nagy kérdés tehát, hogy milyen lesz? Eddig úgy is csak hírből ismerték, hogy országos ember, kitűnő, nagy hadvezér, neve talán a helyre is fényt hoz: vagy talán csak rossz hírét hallották, hogy zord és kegyetlen. A várakozás nem csalt. Alig multak el az ünnep-napok, alig jött el Szentháromság vasárnapja, királyi és káptalani emberek jönnek a helységbe, szomszéd nemesek, birtokosok gyülekeznek a statutióra avagy iktatásra, kíváncsi nép persze nem hiányzott; de nem is hiába való eme nagy mozgalom, mert ilyen iktatás ritkán esik. Nemesek gyülekezete előtt áll Maróthy János, kinél külömb vitézt keresni kell a hazában; ott van Pál kanonok is oldalán Eleki Lászlóval a király emberével, fölolvassa Zsigmond király rendeletét, mely nekik meg hagyja, hogy Maróthy János macsói

bánt Gyulának és a Gyulához tartozó helységeknek, vámoknak, jogoknak stb. birtokába statuálják azaz bevezessék. Arra a kérdésre, mi jogon kívánná e helyek birtokát, Maróthy Zsigmond király még múlt évben kiadott adománylevelét mutatja elő. Megértjük ebből, hogy egy ifju korától fogva hadban forgott férfi áll előttünk, kinek hazájáért, királyáért nem egyszer vére hullott, kinek Magyarország királya hálával, köszönettel tartozik, ki Magyarhont a törököktől, annak királyát a pártosoktól szabadítá meg. Nem mindennapi férfit látnak tehát szemeink, hős az, kinek hírét egy ország visszahangozza, az ellen féli. De most már igazán kíváncsiak lehetünk, Magyarhonnak hatalmas királya mit adhat annak a férfinak, a kinek, mint maga bevallja, talán trónját, hatalmát köszöni, vajjon minő lehet az a királyi hála és köszönet, melylyel Zsigmond, a bőkezű Zsigmond talán megmentőjének, vagy trónja leg hatalmasabb támaszának adózik. A királyi hála méltó Magyarhon fejéhez, oly uradalommal jutalmazza hősi hadvezérét, melyhez fogható a Körös-Maros közén csak egy, de az is csak talán, az országban kevés vala, a gyulai uradalommal, mely akkor épen 43 helységből állott, bár azt mondja a király, hogy Maróthy érdemeit sokkal nagyobb jutalom illeti meg. Megjárják aztán a határokat, átadják a földnek rögét, jeléül annak, hogy immár e hely tied, kezedbe van úgy, mint e föld darab és fönnszóval hirdetik, hogy kinek van kifogása Maróthy János macsói bán beigtatása ellen, szóljon. — De néma minden ajk, kicsinyes ellenmondást, hiába való halasztást itt tilt a férfira valló tekintet kinek a birtok átadandó. Nincs, nem szól az ellenmondó, nincs tiltakozó, átadják a birtokot, legyen az övé in perpetuum, örökké. Megtörténik aztán az áldomás, szétoszolnak később a vendégek, szét mennek nyugodtan, legfeljebb

egy két nagyratörő szeretné tudni a kétes jövőndöt Könnyü nekik. — Az ő tudásvágyuk ki volt elégítve, tudták, kié volt e hely azelőtt, az előjárók és öreg emberek tán még arra is emlékeztek, mint emelkedett az ő helységük, hogy ily nagy uradalom feje legyen, tudták azt is talán, ki volt e hely alapítója, mint hanyatlott el ennek ivadéka. De nekünk még előbb mindezekre meg kell felelnünk.

De a sopánkodás hiába való, kérdezzük meg a forrásokat.

Maróthy János előtt Gyulát és a gyulai uradalmat a Losonczyak birták; kitűnik ez Maróthy adomány-leveléből, melyben a király megjegyzi, hogy a gyulai uradalom Losonczy János magvaszakadtával szállott a koronára.¹⁾ Azonban az adomány-levél elég bizonytalan kifejezése kételkedést kelthetne bennünk, vajjon a gyulai uradalom nem a nagybirtoku Losonczy család ősi birtoka volt-e, és vajjon nem a Losonczy család keze alatt nőtte-e ki magát e szép birtok-csoport egy uradalom-má? Szerencsére az aradi káptalanhoz intézett királyi rendelet eloszlatja kétségünket, mert itt a kancellár nem felejté el megjegyezni, talán utasításképen a káptalan emberének, hogy a király Gyulát és a hozzátartozó falvakat ép azon határokkal és megszorításokkal adományozza, melyekkel azt Losonczy László erdélyi vajda és fia János birta.²⁾ E becses megjegyzés meg tanít bennünket először arra, hogy Gyulát a Losonczyak közül csak kettő birta és másodsor, hogy nem a Losonczyak a gyulai uradalom alapítói, hanem ők is már úgy szervezve és összekapcsolva kapták, mint Maróthy 1403-ban.

Első dolog tehát kikutatni körülbelül, mikor ke-

¹⁾ A müncheni (ansbachi) oklevél-másolatok a b.-gyulai muzeumban 8-dik sz.

²⁾ U. o. 9. sz.

rült Gyula a Losonczyak kezére. — Elöljáróban megjegyezzük, hogy a Losonczy nagy nevű és hazánk történetében oly nagy hirre vergődött család, nem békés v. zarándmegyei, nem is körös-marosközi, hanem nógárdmegyei, de csak hamar Erdélybe is elágazó család volt. Ennélfogva e helyt ősi birtoku család nem is lehetett. Később azonban a Körös-Maros-köz keleti részének leghatalmasabb birtokosai közé tartoztak, mert az övék volt Pankota, Boros-Jenő és Dézna, sőt egy ideig Gyula is tartozékaikkal együtt. E nagy terjedelmű uradalmakhoz ők a XIV. század végén jutottak. Hogy mikép, arra a hazai történet felel meg. Zsigmond ugyanis a Horváthiak és Palisnyai János által élesztett zavarok, a királynék elfogatása után, jövén hazánkba a magyar királyi trón elfoglalására, (!) drága volt a jó tanács, de még a fegyveres segítség is. Azok közt, kik Zsigmond mellett a Horváthiak ellen fölléptek, a Garayak után mindjárt a Losonczyak tették a legtöbb szolgálatot az új királynak.¹⁾ Zsigmond nem is volt háladatlan sem a Garayak sem a Losonczyak iránt. Még be sem volt végezve a Horváthiakkal folytatott háboru, Zsigmond már adományokat tesz a Losonczyaknak. Így tudomásunk van Zsigmond királynak egy 1387. február 27-én kelt okleveléről, melyben Losonczy István és László szörényi bánokat Pankota várával jutalmazza.²⁾ Ismét egy másíkról, melylyel előbbi adományát megújítva a két testvérnek adja a pankotai és déznai várakat 1387. június 2-án.³⁾ — Hogy Gyulát is ekkor kapta az említettekkel rokon, de már idősebb Losonczy László erdélyi vajda szintén oklevéllel bizonyíthatjuk. Nem más ez, mint a váradi káptalannak 1387. június 21-én kelt levele, melyben bizonyítást tesz arról, hogy az aradi

¹⁾ Horváth: Magyarország történelme. 2. kiadás. II. k. 195. 201. II.

²⁾ Pesty: A szörényi bánság története. I. k. 265. I.

³⁾ U. a. U. o.

prépost és az aradi káptalan Szentkirály és Simánd, máskép Apás nevű birtokainak eladományozását Zsigmond királynak megtiltá, az említett Losonczy testvéreket és Losonczy László vajdát pedig e birtokok elfoglalásától eltiltá.¹⁾

Szentkirály és Simánd máskép Apás közül ez utóbbi a gyulai uradalom kiegészítő része volt, a mint ezt Zsigmond 1403-iki adomány-levele kétségtelenné teszi.²⁾ A ki Simándot kapta, az kapta az egész gyulai uradalmat, mert Simánd a gyulai uradalommal járt mint rész. Mivel tehát Losonczy László 1387-ben kapta Simándot és akkor igtatta be magát — mert az aradi káptalan tiltakozása, mint rendesen történt, már a beiktatás után, de a törvényes határidő (1 hónap) alatt kelt — világos, hogy ugyanő az egész gyulai uradalmat 1387-ben kapta és abba a június 21-ét megelőző 30 nap valamelyikén vagyis a május 22-től június 21-ig tartott időközben beigtattatott. Sőt csaknem az igtatás napját is képesek vagyunk meghatározni, mert fönmaradt a vajda Losonczy Lászlónak egy levele, mely 1387. május 28-án tehát ép a kitűzött időközben „Gyulán“ kelt.³⁾ Az előbbieken után nem szabad kételkednünk, hogy a keltezés „Gyula“ helye, a mi békésmegyei Gyulánk, május 28-a pedig azt a napot helyezi, melynek táján a vajda új uradalmába való beigtatását várva Gyulán tartózkodott.

Ez eredményt, hogy t. i. Gyulának egy XIV-dik századbéli földes urát tudjuk megnevezni, csak akkor fogjuk méltányolni, ha meggondoljuk, hogy Komáromi Miklós, Gyula város hites jegyzője, 48 esztendővel ezelőtt a maga kis történetében csak a török hódítás előtti 2–3 birtokost birta megmondani, mi pedig már nagy merészen majd egész nagy Lajos koráig fölmerénk ha-

¹⁾ Fábíán: Aradvármegye leírása. Buda, 1835. 153. l.

²⁾ Müncheni oklevélmásolatok. 9. 10. sz. sz.

³⁾ Fábíán i. m. 248. l.

ladni és hazánk egyik főemberét, az erdélyi vajdát földes ura képen bemutatni képesek vagyunk.

Minthogy ekkép a Losonczyak is voltak egykor Gyulának urai, ez följososit bennünket arra a megjegyzésre, hogy a gyulai uradalmat biró Losonczyak e hatalmas családnak Dezseő vagy Dezseőffy ágából származtak. Maga Losonczy László, a ki Gyulát kapta, Losonczy István és László szörényi bánnak atyjával unoka testvér volt. Először 1372-ben tűnik föl, mikor is volt nagybátyjainak hivatalát, a székely ispánságot, viselte. 1375-ben erdélyi vajda lett és az marad 15, 16 éven keresztül. 1393. előtt legvalószínűbben 1391-ben halt meg.¹⁾ E szerint a gyulai uradalmat csak 4—5 évig birta. Utána fia, János, következett, a ki azonban 10—11 év múlva örökös nélkül halt meg, a mint Zsigmond király okleveleiben többször említi.²⁾

Ekkép eljutottunk odáig, hogy megtudtuk azt, hogy a gyulai uradalom már két ízben országos érdemek jutalmazására, előbb tisztében megőszült vajdának, utóbb az ország legkitünőbb hadfiának adatik. A kettőből azt az egy következtetést kell levonnunk, hogy a gyulai uradalom szép, nagy és jelentős birtok volt. Mert különben az ily férfiak érdeméhez nem lett volna arányos, ily gazdag földesurnak nem lett volna jutalom. Ismerkedjünk meg vele röviden, megérdemli talán a fáradságot. Igen szép összefüggő sorban huzódnak ezek Békés megye mai nyugati határától kelet felé. Szénással kezdődött, aztán jött Kondoros és Décse, ezekkel határos volt Gyúr és Berény; mindjárt ezek után következett Békés Déterrel, majd a 2 Doboz Szanával úgy jött Gyula Váriverrel és vagy 8 kis falujával; Gyürkén-Szentbenedeken és Pélen keresztül a mai aradmegyei

¹⁾ Századok 1880. évf. 741. l.

²⁾ A müncheni oklevél másolatok. 8. 9. 10. sz. sz.

Kakucs, Kamarás helységek következtek, az elpusztult Fazekas-egyházával; itt egyet kanyarodott az irány, és Veresegyházán keresztül Atyásra és Simándra ért; Kávásán és Köblyn keresztül megint az elhagyott Fehér-Köröshöz jutott és ott Somos, Hégenháza, Fajdas és Marócz helységekkel végződött. Ezekhez csatlakozott még Kerekegyház, Pitvaros és 7 ismeretlen helység, összesen 43 falu az ország és megyénk legtermékenyebb vidékén és épen a közepén Gyula ez uradalom feje. Fogjunk most már hozzá ez uradalom keletkezésének megfejtéséhez fölállítva e két kérdést: 1) mikor és hogyan keletkezett e birtokcsoport, és 2) mint lett Gyula ez uradalom fejévé?

Egy pár hozzávetés talán tisztázni fogja a dolgot és tájékoztatni fog bennünket. Első hozzávetés ez volna, hogy talán épen a Losonczy család kapcsolta össze e vidéken levő falvait egy birtok-csomóvá. — Ámde, a mint kimutattuk, a Losonczy család itt nem volt ős birtokos, itteni birtokait csak 1387-ben nyerte és a fő Zsigmond király a Maróthynak adott adomány-levéelben és méginkább az aradi káptalannak szóló rendeletben elég világosan jelzi, hogy Losonczy László a fölsorolt birtokokat épen úgy nyerte, mint a hogy Maróthy kapta, vagyis már egy uradalomba összekötve. Ehhez járul az is, hogy az uradalmak keletkezése igen messze ér fel és nagyobb időt követel. Így például sokáig azt hittük hogy Csabacsüdöt, Szentandrást és Szenttornyát Dámffy Márton kapcsolta össze egy uradalommá 1490-ben táján, pedig most kiviláglott, hogy a Hunyadiak már 1436-ban így is kapták.¹⁾

Nagyobb valószínűséggel lehetne kockáztatni azt a hozzávetést, hogy a Gyulát alapító Gyula nemzetség

¹⁾ Haan: Békésvármegye hajdana. I. k. 113. l. És müncheni oklevél-másolatok. 51. sz.

kapcsolta össze már kezdettől fogva. — De ez is tart-hatatlanná lesz, hacsak egyszer is futunk végig a gyulai uradalmat képező helységek névsorán; mert mindjárt szemünkbe ötlenek Békés, Doboz, Vári, Krakkó és Zerhet nevei. És nagy ok van rá, hogy ezek olvasásánál megállapodjunk. E helyekről ugyanis oklevélileg ki lehet mutatni, hogy ezek annak előtte királyi vár földek, vagy királyi népek falvai voltak és nem magán birtokok, ha tehát a gyulai uradalom a Gyula nemzetség birtokai-ból alakult volna, Békés, Doboz, Vári stb. ez uradalom alkatrészei nem lehettek volna, mert nem tartoztak az állítólagos Gyula nemzetség birtokaihoz. — Ez a körülmény, hogy t. i. Békés, Doboz, Vári stb. annakelőtte királyi birtokok voltak, egyrészt egész megdönti az ilyen Gyula nemzetség birtokait fölvevő hozzávetést, de másrészt helyes nyomra vezet bennünket, mert arra kényszerít nem csak engem, hanem bárkit is, hogy a *gyulai uradalom keletkezését királyaink egyikének tulajdonítsuk*. Mert, azt hiszem, senki sem fog kételkedni azon, hogy a királyi birtokokat csak a király kapcsolhatja egybe, csak ő kötheti össze, teheti egy uradalommá. Már pedig, ha egyébről nem, Békésről képesek vagyunk kimutatni, hogy egész az Árpádkoron át királyi vár föld volt, sőt a békési vár is állott mindvégig, s a várszerkezet teljes ép-ségben virágzott.¹⁾

Már most csak az időt kell meghatároznunk, melyben e birtok-összekapcsolás történt, és adatot kell fölhoznunk arra, hogy ez összekapcsolást melyik királynak kell tulajdonítanunk.

Az utóbb említett 1295-iki évszám körülbelül tájékozást nyújt arról, hogy mettől meddig kell számitanunk a gyulai uradalom keletkezését szorosán véve 1295-től 1387-ig. De mivel 1295-ben még a várszerkezet épen

¹⁾ Haan i. m. II. 11. l.

állott Békésben, egy jó darab időt kell fölvennünk, mely alatt a békési vár teljesen elpusztult, a várszerkezet megbomlott és maga Békés jelentőségét vesztvén nem lett fejévé az e vidéken elterülő és részben azelőtt hozzátartozó királyi birtokoknak, hanem maga is egy birtok-csomóhoz csatoltatott. Sőt nem alaptalan volna az a vélemény, hogy valami vihar vonulhatott végig e vidéken, hogy ily változás történt, de biztos tudomásunk erről nincs, csak sejtenünk lehet, hogy az Árpádház kihaltát követő gyászos zavarok eredménye volt az; talán a szomszéd Biharban a Tamás fiak ellen vitt háború lángjai csaptak ide át és emésztették föl Békést. Hanem 1311. után csendesebb lett a világ; vidékünkön még hamarabb mint másutt. Azért az új király is, Károly, e tájakra húzódott le; erre felé, Temesvárt, tartotta udvarát, gyakran tartózkodott Lippán, sőt át-át tekintett a Körös-Marosközbe is; nem jött idegen helyre, hisz 3 vára volt itt egymás mellett, Pankota, Boros-Jenő és Dézna.¹⁾ De voltak emezektől nyugotra egyéb birtokai, a királyi népek földjei, a gazdátlanul maradt békési, zarándi várföldek össze-vissza zilált viszonyokban, továbbá már ekkor a koronára szállott, magszakadás vagy hűtlenség révén-e, ki tudná megmondani, Gyula. Önként következik ez abból a körülményből, hogy a gyulai uradalom királyi kéz műve; ha annak a műve, akkor egykor Gyulának is a király birtokában kellett lennie. Még csak azt az érvet akarom e mellett fölhozni, melyet Pankota, Dézna és Gyula 1387-iki együttes adományozásából merithetünk. Zsigmond ugyanis, a mint említettük, 1387-ben egyszerre három uradalmat adományoz a Losonczyaknak. Hogy e három uradalom csak úgy esetleg magszakadás útján szállott volna egyszerre a koronára, azt a vélet-

¹⁾ Pankotáról és Déznáról maga Károly király írja ezt egy 1318-iki oklevelében (Zichy cs. okmánytára II. k. 132. l.) Boros-Jenő még előbb neveztetik királyi várnak. (Haan i. m. II. k. 10. l.)

lennek tulajdonítani sok volna, de meg Pankotáról és Déznáról bizonyos is, hogy azok előbb nem magán, hanem királyi birtokok voltak, a természetes összefüggés analogiája követeli már most, hogy ezt állítsuk Gyuláról is. — Károly királyunknak tehát 1311. után szép alkalom kínálkozott a Békés körül fekvő királyi javakat összesíteni, csak az a kérdés, mikép történhetett az, ki tette azt, hogy épen Gyula lett az összesített birtokok feje? Ime a második kérdéshez értünk, holott még az elsőt sem fejtettük meg egészen. De ez nem nagy baj, mert, ha a másodikat megfejtjük, fény fog derülni az elsőre is.

Egyik legkiválóbb tünemény megyénk történetében Békés várának és városának elbanyatlása és Gyulának fölemelkedése. Félig meddig megyénk politikai történetének kulcsa ez. Innen van, hogy Békésmegye nagyérdemű monographusa Haan Lajos úr is többször fölhíva érezte magát ennek okát adni olyképen, hogy azt a Maróthyaknak tulajdonítá. A mint akkoriban a dolog állott, ennyi magyarázat elégséges vala, mert adataink csakugyan erre mutattak, csak azt és annyit jeleztek, hogy Gyula Mátyás király uralkodása után szárnyalta túl Békést, de bizonyosan maga Haan Lajos úr is keveselte volna e magyarázatot, ha már akkor kezénél lett volna Zsigmond 1403-iki adománylevele, melyből kitűnik, hogy Békés már a Maróthyak előtt, sőt már a XIV. században alá volt vetve Gyulának, és már 1387-ben, mint Gyulához tartozó helység adományoztatik. E felett való csudálkozásunkat még növeli az, hogy Békés vára egész 1295 ig fönnállott, honnan tehát mégis, hogy nem ő lett a körülötte elterülő királyi birtokok középpontjává, honnan, hogy egy század sem telik belé és már egy szomszéd hely tartozékakép, függelékként jó elő? Vagy jobban mondva Gyula minek köszönheté amaz emelkedését, hogy miatta Békést figyelmen kívül hagyják, hogy

alig bomlik föl a várszerkezet, Békés neki alá vettetik, hogy a királyi birtokok fejévé lesz? Nagy dolog, nagy okot tételez fel.

De vajjon ezt a nagy okot Gyula nagyságában kell-e keresnünk? Igaz, hogy Gyula a XIV. században már meglehetősen népes hely, már két plebániája is volt, egyik a békési, másik a köleséri főesperességben¹⁾ és a plébánosok közül az egyik több adót fizetett a pápának, mint a békési, de más adat aztán nincs is egész 1387-ig. Hozzávéve ez maga is gyenge, mert nem biztos a mérték és a mi fő maga a népesség nem elégséges arra, hogy valamely hely egy uradalom fejévé tétessék. Világos nevű város nem is volt annak előtte, mégis a várához mekkora uradalom tartozott? Alig hiszem, hogy Keresztes, Mezőkövesd vagy Miskolcz ne lettek volna külön helyek Diós-Győr városánál, mégis Diós-Györhöz tartoztak. Keressük tehát másutt azt a nagyobb okot.

Hogy mily becse van sokszor egy-egy odavetett megjegyzésnek, azt a történetírók igen jól tudják; de különben is mindnyájunk előtt ismeretes, hogy egy rövidke mondat néha egész kort jellemez. Ez maga azt a következtetést téteti velem, hogy a csekély dolgokat sem kell megvetnünk. Én is csak két kelteztést (dátumot) veszek elő, a mi magában véve csekélység, mégis tárgyunkra nézve döntő bizonyosság, ha nem az egyik, akkor a másik tekintetben. Károly király két oklevele áll előttem, vagyis inkább csak a befejezésük, mert meggyénkre egész közömbös a tartalmuk, de annál érdekesebb a befejezés: „*Datum in Julamonostra circa album fluvium Crys feria quarta proxima post quindenas pentecostes. Anno Domini MCCCXIII-o.*“²⁾ Magyarul: „Kelt Gyulamonostrán a Fehér-Körös mellett a legközelebbi

¹⁾ „Decimae Sexennales Pontificiae“ című kézirat az egyetemi könyvtárban. II. k. 256. 332. ll.

²⁾ Anjoukori okmánytár. Szerk. Nagy Imre I. k. 313. l.

szerdán Pünköst tizenötöde után az Urnak 1313-ik évében.“ És ismét: „Datum in Julamonustora teria sexta proxima ante festum beati Joannis baptiste. Anno domini M-o CCC-o Tredecimo.“¹⁾ Azaz: „Kelt Gyulamonostorán Keresztelő szt. János ünnepe előtt eső legközelebbi pénteken az Úrnak 1313-ik évében.“

Először a helyiyl jöjjünk tisztába. A kancellárnak odavetett jegyzése: „circa album fluvium Crys“ „a Fehér-Körös folyó mellett“ mindjárt mutatja, hogy jó helyen járunk; Gyulamonostora nem volt nem is lehet más, mint Gyula. Mert a „monostra“ „monustora“ oly függelék régi hely neveinknél, mint az „egyháza“ „falva“ ma is előforduló ragaszték, és valamin ezeket sokszor, akkép a „monostorá“-t később el-el hagyogatták hosszasa miatt és így képződtek helyneveink részben. Hogy mégis példákat idézzünk Kanizsa-monostorából lett Kanizsa, Oroszlános-monostorából Oroszlános, Szermonostorából Szer, a későbbi Pusztá-Szer, Szerepmonostorából Szerep stb. Ép így lett tehát Gyulamonostorából később Gyula.

Ha ez időt kiszámítjuk úgy találjuk, hogy az első oklevél június 20-án, a második június 22-én kelt, természetesen mind a kettő 1313-ban. A két keltezés tehát arról a meglepő eseményről tudósít bennünket, hogy Károly királyunk 1313-ban Gyulán tartózkodott és pedig nem csak úgy átutazóban, hanem legalább is három napig.

Békésmegye területe ritkán részesült abban a szerencsében, hogy királyait láthassa. Károly királyunk 1313-iki Gyulán tartózkodása egész kivételes tünemény. Előtte csak az egy Kún-Lászlóról tudjuk, hogy megyénk területén, Szarvashalmon, tanyázott.²⁾ De jól mondja a deák: si duo faciunt idem, non est idem; (bár ugyanegy

¹⁾ U. o. 314. l.

²⁾ Haan i. m. I. k. 274. l.

tesznek mind a ketten, még sem egy az) Kún-Lászlóról, előre is tudhatjuk, hogy szomszéd kún pajtások kedvéért üttötte itt föl sátorát; de más tekintet alá esik Károly király Gyulán tartózkodása. Károly király nem a szomszédság, hanem a hely kedvéért jött, a helyet is, a hol addig akart időzni, tekintetbe vette. Ő bizonyosan vagy Temesvárról e helyt, mely még tán akkor is monostorral ékeskedett, kiránduló helyet alakított, vagy pedig a Tamás fiai ellen vezetett háború szervezésével foglalkozott. Az előbbi hozzávetés mellett bizonyít az, hogy Gyulán a régi időben 1511. előtt egy utcza palotahely nevet viselt¹⁾, a hol pedig palotahely volt, ott egykor palotának is kellett lennie. De még ha egyik hozzávetés sem állna is, áll a következtetés, hogy Károly királyunk, a mint hosszabb időzése tanúsítja, Gyulát figyelemre méltatta és *ennélfogva csak ő tette eléje a hadban, háborúban megzilált Békésnek, csak ő tette fejévé a gyulai uradalmat képező királyi helyeknek*. Mikor? Vagy 1313-ban vagy mindjárt ezután, de mindenesetre mielőtt Visegrádra tette volna át udvarát.

Ez az egyik, a mit ama két keltezés összehasonlításának, tulajdonkép pedig Károly királyunknak és az ő kancellárjának köszönhetünk. De a másikért még tán nagyobb hálával tartozunk, mert csaknem érdekesebb, jelentősebb az előbbinél: és ez Gyula eredetének, keletkezésének megfejtése. Az az egy szó, *Gyula monostora*, mindent megmagyaráz. Meg azt, hogy e helyet nem az erdélyi pogány Gyula vezér alapította, hanem *egy keresztény Gyula*, meg azt, hogy e hely nem valami várnak, a háború eszközének, hanem *egy monostornak*, a béke hirdetőjének és művének köszöni *létét, származását*. Megmagyarázza azt, hogy még sincs hiába a gyulai határban Szent-Benedek, a mellett meg Apáti. — Most már van mibe fogódzni képzelmünknek, ha e város keletkezésének

¹⁾ Müncheni oklevélmások 293. sz.

idejére föl az Árpád korba, annak is tán jó a kezdetére vissza-vissza száll. Az a Gyula, kit e hely alapítójának kell tisztelnünk, lehet, nem is tett mást itt, mint szent-Benedek fiait telepíté a vizes vadon helyre; ám, ha csak ezt tette is, legnagyobb jótevője volt; mást, jobbat nem is tehetett volna akkoriban. Az akkori szegény szerzetesek gondoskodtak aztán, hogy a többi meglegyen; irtották az erdőt, száritották a vizeket, ültették a gyümölcsfákat és egy félszázad mulva mosolygó termékeny vidék közepén vidáman emelkedett az égnek a monostor templomának kicsiny tornya, de a hely is megnépesedett, földmívelést, ipart és tudományt tanulni gyűlt ide a magyarság és bár az alapító Gyula ivadéka kihalt¹⁾ talán a monostor is utána dült a tatár járás fergetegében, meg volt vetve az alap e hely virágzásának, népesebb és népesebb lett a község és 1313-ban már Magyarországnak királyát fogadhatta keblében.

Ezeket felelik forrásaink Gyula és a gyulai uradalom keletkezésének történetére. De az utóbbinak, a gyulai uradalom keletkezésének csak épen kezdete az, amit előadtunk. De itt nem állapodott meg, hanem legalább egy ideig folyton gyarapodott és csak később jutott arra a fokra, melyen Mátyás királyunk korában és azután mintegy másfél századig állott. Hogy tehát ezt a gyarapodást figyelemmel kísérhessük, de meg, hogy a harmadik kérdésre, a gyulai várnak eredetére, magunknak az utat egyengessük, megujult erővel térjünk vissza oda, a hol értekezésünket kezdtük, az 1404-ik évre. Egész ide jöhetünk vissza, mert bár a Losonczyak 16 éves birtoklása és a király kezén való létel tekintélyes időszakra terjed, mégis hallgatással kell azt mellőznünk,

¹⁾ Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy abból, hogy Gyulán monostor állott, koránt sem kell gondolni, hogy maga Gyula is a szerzeteseké lett volna. A kisebb családi monostorok egész máskép voltak szervezve; ha volt is birtokuk, az nem szünt meg az alapító család birtoka lenni.

mert az említetteken kívül mást fölhoznunk lehetetlen. Tehát egyszerűen ismételve az eddigi eredményt, mely szerint Gyula az Árpád korban az itt épített monostor körül keletkezett és az alapítótól neveztetett előbb Gyulamónostorának, utóbb Gyulának; a gyulai uradalmat pedig Károly király alapította és azt 1387-ig a magyar király, 1387—1403-ig Losonczy László és fia János birták, átme gyünk a Maróthyak idejére.

Maróthy János folytonos hadjáratai közt eleinte nem igen gondolhatott gyulai uradalmával, egyedül az első években 1405-ben szerezte meg adományozás útján Szeghalmot és Csökmőt¹⁾ később Irázt és Böként.²⁾ Hogy e helyek a gyulai uradalomhoz csatoltattak volna, arra pozitív adat nincs, de csaknem teljes bizonyossággal lehet állítani először azért, mert a Maróthyak régibb aradmegyei birtokaikat ide csatolták³⁾ és másodszor azért, mert Maróthy János 1418-ban együttesen tiltakozik e birtokoknak és a többi gyulai uradalmat képező faluknak pusztítása ellen.⁴⁾ Különben mind a 4 falu csakhamar más urat kapott; legalább nincs későbbi adat arra, hogy ezek állandóan Maróthy birtokok lettek volna.

Nagyobb gondot fordított Maróthy itteni birtokaira 1410. körül, mikor a háboru kissé lecsendesült, de különösen 1418. után. De volt is rá oka. Mert mig ő honáért harczolva a török és az azzal szövetségzett Hervója ellen, fogságba esett és 3 évig abban szenvedett, itteni jó szomszédai kaptak a jó alkalmon, meg a gazdátlan birtokon, ki hol érte, ott élte, pusztította a gyulai uradalom földéit. Maróthy azért a mint vissza jött 1418. augusztus 24-én a csanádi káptalan előtt összes

¹⁾ Haan i. m. II. k. 36. l.

²⁾ Emliti Pesty Fr.: „Eltűnt régi vármegyék.“ I. k.

³⁾ Kovachich: Formulae styli solemnnes. 215. l.

⁴⁾ Haan i. m. II. k. 47. l.

szomszédait eltiltotta birtokainak elfoglalásától.¹⁾ Maróthy a tiltakozó levélben 73 birtokot sorol föl és bár ezek közül egy jó rész, a mint kimutatható,²⁾ csak pusztá, erdő, nádas és más határrész volt, s bár továbbá le kell számítani belőlök a már az előtt is meglevő bihar- és aradmegyei falukat, mégis a gyulai uradalom nevezetes gyarapodást mutat. Körülbelül 1410-től 1418-ig a gyulai uradalom Maróthy keze alatt Belső- vagy Dombirattossal, Kevermessel, Bodzással, Meggyessel, Lőkösházával, Keszivel, Gerendás egyházával és Tölgygyel, mai Tógyével szaporodott, zálogban birta a Czibakoktól Apátit. Látszik ebből, hogy Maróthy leginkább a Gyulától délnyugatra eső gazdag helyeket igyekezett kezére keríteni. Már csak Elek és Kétegyháza álltak utban, különben Gyulától Szent-Mártonig és Kunágotáig mind az ő földe volt. De fön is maradt nevének emléke e helyeken, Bán-kamarás, Bánhegyes, Bánkuta neveiben; és ez nem szójáték, hanem történeti tény, szükségokozta tény, mert a bán birtokait Kamarást a másik, Csató-Kamarástól, Hegyest a másik, Csákó-Hegyestől csak így különböztették meg. Ebből aztán az is kitűnik, hogy e vidéken az ő közönséges neve a „Bán“ volt; nem csoda, hisz ő, mint tősgyökeres macsói bán, különben is e czimet viselte.

A következő évben Maróthy már pörlekedik is gyulai uradalmáért a legkiválóbb békésmegyei családdal, az Ábrahámffyakkal; a Fábián-foka mellett eső kaszálók fölött egyenetlenkedtek,³⁾ de bennünket csak annyiban érdekel, a mennyiben az ez ügyben kibocsátott királyi oklevél okot és alkalmat nyújt egy kis kitérésre, arra, mely a gyulai uradalom történetére és ránk nézve

¹⁾ Haan i. m. II. 45—48. ll.

²⁾ Békésmegyei oklevéltár. 44—45. ll.

³⁾ Müncheneri oklevélmásolatok. 16. sz.

egyaránt érdekes: Mikor lett Gyula várossá? Pár szóval ehhez hozzá szólni nem lesz fölösleges.

Az idézett királyi oklevél elvitázhatatlanul bizonyítja, hogy Gyula 1419-ben város, „oppidum“, volt. De van vagy 3 érv a mellett, hogy már 1403. előtt, sőt 1396-ban is az volt. — Az elsőt mindjárt az említett 1419-iki királyi oklevélből vesszük. Ebben ily kitétel fordul elő: „Ábrahámffy Imre és István állitván, hogy az ő őseik épen úgy *kapták* elődeiktől, Magyarország dicső királyaitól, az ő falvaikat, mint a hogy *Gyula városát* Maróthy János tőlünk.“¹⁾ A szószerkezet olyan, hogy azt is kilehet belőle magyarázni, hogy Gyulát Maróthy 1403-ban városkép kapta. — Második érv az, hogy Zsigmond 1403-iki oklevelében többek közt a gyulai uradalomban tartott *vásárok jogát* (nundinae) szintén Maróthynak adja²⁾ Vásárt csak a városokban lehetett tartani, tehát a gyulai uradalom valamelyik helye és akkor első sorban Gyula, város volt. A harmadik az, hogy már 1396-ban említve van János, Miklós fia, *gyulai polgár*, a kinek Mezőgyáni Barabás fia, Miklós, egy kis földet adott a mezőgyáni határban.³⁾ Már pedig, ha a gyulai lakos polgár (civis) volt, akkor a lakóhelye meg város volt, mert falun polgár nem lakott.

De van olyan bizonyíték is, mely ezek ellen szól. Az első az, hogy Gyula az adomány- és igtató levelekben 1403-ban, 1404-ben, 1405-ben háromszor, 1418-ban ismét akárhányszor csak „possessio“ azaz falunak neveztetik, tehát nem lehetett város. A másik bizonyítékot épen Gyula városa szolgáltatja, mert hajdani pe-

¹⁾ „Quia ydem Stephanus et Emericus dictas eorum possessiones perdivos reges Hungarie nostros scilicet predecessores progenitoribus ipsorum ita sicuti prefatum oppidum Gyula ac possessiones prefatas (Békás, Berény) ipsi Johanni Wano per nos donatos fuisse asserendo“ J. sz. müncheni oklevélmásolat.

²⁾ U. o. 8. sz.

³⁾ Márki: Sarkad város története. Bpest, 1877. 129. l.

csétjén ez a körirat áll: Maróthy János bán gyulai polgárainak pecsétje. Sigillum civium de Gyula Joannis (de) Maroth Bani. Ez pedig, úgy látszik, annyit jelent, hogy Gyula lakói Maróthy János idejében lettek „civis“-ekké, vagy is polgárokká, azaz neki köszönik, hogy falujokból város lett.

Ha már most mind a két oldalról fölhozott érveket latra vetjük, azt találjuk, hogy az ellenérvek gyengék. Az a szó „possessio“ nem mindig döntő bizonyíték; nem azért, mert a középkor ingadozó terminológiája eleinte, de még a XV. század első felében is, e szót két féle értelemben használta. Jelentett falut is ellentétben a várossal és jelentett birtokot is egyszerűen tekintettel sem lévén az illető birtok községi szervezetére. Onnan van, hogy pl. Hód és Vásárhely 1446-ban „oppida“¹⁾ 1456-ban „sessiones.“²⁾ Vagy maga Gyula az említett 1419-iki oklevélben először „possessio“ másodsor „oppidum;“ előbb „possessio,“ mert csak a határjáról van szó, másodsor „oppidum,“ mert Békés, Berény és Gyúrral szemben városi szervezettel birt. — Ekkép csaknem biztosra vehetjük, hogy 1418-ban Gyula azért neveztetik „possessio“-nak, mert mindannyiszor csak a határjáról van szó; de ki biztosít arról, hogy 1403-ban és a következő években nem birtok, hanem falu értelemben használtatik ez a szó Gyuláról „possessio.“ A pecsét körirata és bennfoglalt czimer pedig csak annyit bizonyít, hogy Gyula polgárai csak Maróthy idejében kaptak szabadalmat külön pecséttel élni, mert ez a szabadalom és városi rang két külön dolog volt.³⁾

De másrészt azt sem tagadjuk, hogy a felhozott három állító vagy igenlő érv sem állja ki a sarat. —

¹⁾ Magyar történelmitár. VI. k. 28. l.

²⁾ Münchener oklevélmásolatok. 51. sz.

³⁾ Wenzel: Diósgyőr egykori történelmi jelentősége, 58. és 59. ll.

Mert az első nem elég határozott, a másodiknak élet tökéletesen elveszi az a tudósítás, hogy királyaink hetivásárokat a nagyobb városok külvárosainak is, pedig szintén „possessio“ vagy „vicus“ néven említettnek, engedtek,¹⁾ a „nundinae“ szó tehát csak ennyit jelenthet Zsigmond király 1403-iki adomány levelében. A harmadik ellen már mit sem lehet fölhozni, csak az a kár, hogy nincs meg az eredeti oklevél, és az egész tudósítás *az első névleg ismert gyulai emberről és polgárról* csak a Léélőssy család leveleinek 1746-iki jegyzékén alapszik. Azzal az eredménnyel kell tehát rövid kitérűnket befejeznünk, hogy koránt sincs megdöntve azaz állítás, melyszerint Gyula már 1403 előtt, 1396-ban város volt, de az meg bizonyos, hogy 1403-ban legalább is hetivásárai voltak és hogy pecsétjét, szabadalmait és talán évi vásárait is a Maróthyak idejében 1419. előtt kapta. Megtoldhatjuk még azzal, hogy szabadalmának jórésze, nevezetesen az, hogy szabad-királyi városok módjára leveleket állithatott ki az adás-vevésről²⁾ és hogy adóját maga szedte,³⁾ polgárai felett részben ő is biráskodott,⁴⁾ Maróthy Jánostól eredt, mert hisz nem hiába van ott városom hajdani pecsétjében az ő czimere és ha ő szabadalmakat adott Berénynek és Gyúrnak,⁵⁾ Gyulával mostohábban bánt volna?

Adós maradtam amaz állításom bővebb igazolásával, hogy Maróthy 1418. után kezdett nagyobb gondot fordítani itteni birtokaira. Ezt bizonyítja a következő birtokszerzések: 1420-ban a fővényesi Siket családtól zálogba veszi Kétegyháza felét, az Erdőhegyiektől pedig

¹⁾ Fejér: Cod. Dip. IX. III. 297. l.

²⁾ Müncheneri oklevélmásolatok. Az 1518-ik évi első oklevél.

³⁾ A békésmegyei rég. és miv. tört. társulat évkönyve. VII. k. 75. 76. ll.

⁴⁾ Az idézett 1518-ki oklevél.

⁵⁾ A békésm. rég. és miv. tört. társulat évkönyve. VII. 74 l.

a másik fél részét,¹⁾ 1424-ben a Dánfokiak murulyi (murvahelyi) részbirtokát vette zálogba,²⁾ de már két év múlva a murulyi részbirtokot örök áron szerzi meg.³⁾ Ujra a fővényesi Siket családtól a Gyula torkában fekvő Fővényest kezdte kezére keríteni. 1421-ben egyik részét, 1425-ben másik részét vette zálogba.⁴⁾ Rövid idő múlva aztán valóságosan is az övé vagy a fiáé lett és a gyulai uradalomhoz kapcsoltatott.⁵⁾

Jelentékenyen gyarapította Maróthy itteni birtokait 1429-ben. Ekkor kapta a Pozsonyban időző Zsigmond királytól az elhunyt Vadászi Farkas Illés javait. E jószágok a mai Vadász és Somoskeszi körül terültek el és számszerint 12 faluból állottak; nevezetesen: Vadász, Csegődszeg, Sámolykeszi, Besztegnyő, Belényszeg, Talmács, Hodos, Mazzagfalva, Papfalva, Káránd réve (ma Káránd,) Beleczfalva, és Csermely (mai kimondás szerint Csermő).⁶⁾ Mindezeket aztán Maróthy gyulai uradalmához csatolta; ehhez tartoztak e helyek, az egy Csegődszeget kivéve, egész a török hódolásig, sőt még azután is megemlegették a somoskesziek, hogy ők Gyulához tartoztak. A gyulai uradalom ily nagyobb mértékű gyarapodását aztán hiába keressük emlékeink közt, az egyetlen följegyzésre méltó nagyobbodás 1446-ban történt, mikor Veszét, Piskit és Fehéremet kapta a Maróthy család az egri káptalantól, cserében pestmegyei birtokaiért.⁷⁾ És akkor aztán elérte a gyulai uradalom azt a fokot, melyen túl aztán nem nagyobbodott, hanem inkább lassan-lassan fogyott. De ezt már a bán nem

¹⁾ Békésmegyei oklevéltár. 34. l.

²⁾ U. o. 38. 39. ll.

³⁾ Haan i. m. II. k. 52. l.

⁴⁾ Haan i. m. I. k. 179. 180. ll.

⁵⁾ Békésmegyei oklevéltár. 51. l.

⁶⁾ U. o. 40.—42. ll.

⁷⁾ Haan i. m. II. 60. 61. ll.

érte meg, mert még 1435. előtt meghalt ; birtokai fiára Lászlóra szállottak.

Maróthy László nevét jól ismerték már jobbágysai, mert 1418. óta nem volt iktatás, melyben az atyja neve mellett az övét is föl ne említették volna. Sőt a mi elég különös, ő 1418-ban atyjával együtt tiltakozik a csanádi káptalan előtt körös-maros-közi szomszédjainak foglalásai ellen, mintha némi részben már ő is birta volna a gyulai uradalmat, tulajdonkép pedig ez azt jelenti, hogy akkor már nagykoru volt. Ha csak 20 évesnek vesszük föl akkori korát 1435-ben, mikor atyjának rengeteg uradalmait (körülbelül akkora birtoka volt, mint az esztergomi érseknek, mert neki is két bandériumot kellett kiállítani)¹⁾ 37 éves, halálakor pedig alig 50 éves férfi volt.

Az ő idejében nagy veszedelem fenyegette Gyula városát ; de ne ijedjünk meg ; se nem török, se nem tatár, hanem csak az, hogy Maróthy László Világos várának ura lett. Azért lett volna ez Gyulára veszedelem, mert nagy kérdés, tudott volna-e versenyezni a hatalmasabb világosvári uradalommal ? Kérdés, vajjon nem Világosvár lett volna-e a Maróthy család lakóhelye, (?) mi ha megvalósul Gyula elhanyaglik ? 1440-ben ugyanis e vidéken tartózkodott Maróthy László és Brankovics György szerb despota világosvári várnagyát, a lázadó Sztépán vajdát ő fékezte meg.²⁾ Ezzel valamint Botos András temesi főispán ellen vítt csatáival annyi érdemet szerzett magának, hogy I. Ulászló királyunk 1441-ben február 2-án őt Világosvárával és az ahhoz tartozó 144 várossal és faluval ajándékozta meg.³⁾ De bár László urat a fehértvári káptalan Világosvárnak és tartozékainak birtokába be is igtatta, Világosvár még sem lett

¹⁾ Horváth : Magyarország történelme. II. 229. 1.

²⁾ Fábián : Aradvármegye leírása. 72. 1.

³⁾ U. a. n. o.

állandóan az övé, hanem visszakerült Brankovics kezére és ekkép a Maróthy birtokok főhelye megint Gyula maradt. Az eredménye László ur szereplésének csak az lett, hogy ezentul már inkább szerepelt e tájon. 1441-ben még csak aradi főispán volt,¹⁾ de a következő évben már 3 megyének, Arad, Zaránd, Békés főispánságát viseli és egyszersmind atyjának a tősgyökeres macsói bánnak tisztét a macsói bánságot is igazgatja.²⁾ De talán épen 1442—1444-ig³⁾ tartott macsói bánsága okozta, hogy ez idő alatt a gyulai uradalomról szó sincs, pedig aligha nem nagy dolog folyt itt az alatt. Hanem a várnai szerencsétlen csata után letette hivatalát és 1445-ben már itt találjuk Gyulán és pedig a gyulai várban. Gyulai vár! Másfél század történetén futottunk eddig keresztül, de eddig nevét sem hallottuk, honnan került ez most ide? Annyiszor olvastuk Gyula nevét, csak a gyulai várét nem hallottuk, talán eddig nem is létezett? A gyulai vár ne létezett volna 1445. előtti időkben? Hisz mi úgy tudtuk, hogy a maig is álló, tiszteletre méltó rom helyén vár állott már az Árpád korban, hogy itt kereset védelmet a vidék az iszonyu tárt sereg ellen, úgy tudtuk, hogy talán még a Szent-István korában élő Gyula tette le e vár alapját? Jól is esett a képzelemnek visszaszállni az ő idejére, végig nézve a daliák onnan kiszáguldó seregét. De mind hiába a képzelem játéka, a rideg valóság mást beszél. Azt mondja ez, azt vitatja, hogy a gyulai vár a Maróthyak műve. Sokszor megtörténik, hogy a történetírók másnak hiányában az ugynevezett tagadó érvet használják mellékesen, de igen jól tudják, hogy annak rendesen döntő ereje nincs, mert abból, hogy valamit az okirat hallgatással mellőz, nem következik, hogy az valóság-

¹⁾ Fábán i. m. 72. l.

²⁾ Századok 1875. évf. 460. l.

³⁾ U. o.

ban nem létezik, de azt merem kockáztatni, hogy néha a tagadó érvnek is döntő ereje, akkor t. i. ha az okirat hallgatással mellőz olyasmit, a mit okvetetlenül föl kell említenie, ha az csakugyan létezik. Ilyen tagadó érvnek, ily döntő bizonyítéknak tartom én a gyulai vár létezésére nézve a következőt. Zsigmond király 1403-ban Maróthynak adományozza a gyulai uradalmat, elszámlálja oklevelében minden, bár talán csak egy utcából álló falut, ki teszi a büngösdí halastavat, fölemlíti még a malmokat, vámokat is, de a gyulai várról hallgat. A következő 1404-ik évben az aradi káptalan beigtatja Maróthy Jánost a gyulai uradalom minden hasznavehetőségébe, nem felejtí el megjegyezni, hogy Gyulán, Váriban, Péiben, Fajdason, Simándon, Békésen és Décsen vámot szednek, de a gyulai várról hallgat. Ismét 1405-ben Zsigmond megerősíti előbbi adományát, kétszer leiratja a gyulai uradalom összes jószágait és tartozandóságait, de a gyulai várról hallgat. Tehát az okiratok, nem is egy vagy kétfő és nem is egy évben keltezett, a gyulai várról hallgatnak ott és akkor, a hol és mikor okvetetlenül említeniök kellett volna, a miből aztán elvitázhatatlanul folyik a következtetés, hogy a gyulai vár 1403. 1404-ben 1405-ben nem létezett. Igen örömet elállanék ez állításomtól, ha csak egyetlen egy adatra lelhetnék, mely azt mutatná, hogy Zsigmond korában a várakat csekélységnek oly kevésre becsülték, hogy külön felemlítését fölszlegesen tartották vagy csak a „quibuslibet pertinentiis“ formulába szorították. — De ha a dolgot alaposan vizsgáljuk, akkor csak a fentebbi tagadó érv erejét növeljük. A magyar jog nemcsak, hogy kevésbe vette volna a várakat, hanem még inkább fölőtte nagyra tartotta azt. Mutatja ezt különösen az, hogy a várak építésére különös királyi engedelem volt szükséges, és az a királyi engedelem még azt is megszabta, hogy kö-

ből v. fából legyen-e az az építendő; nem maradunk a szónál, példákat idézünk. Lajos király 1361-ben engedte Bazini Jánosnak, hogy a bazini várhoz tartozó Hedvára falujában várat építhessen kőből vagy fából, vagy sánczépitményekből.¹⁾ Bethlen Gergely 1438-ban Albert királytól eszközölt ki engedelmet, hogy Betlenben várat építhessen.²⁾ Vagy hogy közelebbi helyről vegyünk példát, a Szakolyak csak 1473-ban kaptak engedélyt Mátyás királytól, hogy a zarándmegyei Vassán helységben várat építhessenek.³⁾ Innen van aztán, hogy adomány-levelekben nemcsak, hogy soha ki nem marad a vár és erősség megnevezése, hanem mindig a legelső helyen áll és pedig egyszerűen azon okból, mert mihelyt valahol vár állott ez volt az uradalom feje, ezzel adattak a többi városok, faluk, mint hozzá tartozók. Egyetlen egy példa sincs az ellenkezőre; de számtalan van e mellett. Csak a közelebbieket említjük. Így Zsigmond király nem Dézna falut vagy Pankotát adja a Losonczyaknak, hanem a déznai és pankotai várakat.⁴⁾ Világosról fölötte sok adomány-levelünk van. 1441-ben kapta Maróthy.⁵⁾ 1444-ben a Hunyadiak.⁶⁾ 1464-ben a Báthoriak.⁷⁾ 1520-ban megint azok.⁸⁾ De sohasem Világos városa, ilyen nem is volt, hanem Világos vára a hozzá tartozó 144 helységgel adományoztatik. De ne menjünk messzebb Gyulánál. Gyulának is több ura volt még a Maróthyak után, 1482-ben kapja Corvin János,⁹⁾ 1510-ben Brandenburgi György,¹⁰⁾ de az adomány-leve-

¹⁾ Cod. Dip. IX., III., 235 l.

²⁾ Századok. 1880 ik évf. 81. l.

³⁾ Századok. 1869-ki évf. 594. l.

⁴⁾ Pesty. Szörényi bánság története. I. 265. l.

⁵⁾ Fábíán i. m. 72. l.

⁶⁾ Teleki: Hunyadiak kora. X. 160—164. l.

⁷⁾ Fábíán i. m. 74. l.

⁸⁾ U. o. 221. l.

⁹⁾ Békésm. rég. társ. évkönyve. VII. k. 73. l.

¹⁰⁾ Müncheneri oklevélmásolatok. 278. sz.

lekben első helyen áll „Castrum Gyula“, sőt 1482-ben mást nem is említ Mátyás király adomány-levele, mint a gyulai várat és annak tartozékait. Ha tehát ezeket mind tekintetbe vesszük, meg kell győződünk arról, hogy az 1403-iki, 1404-iki, 1405-iki oklevelek hallgatása a gyulai várról, bár csak tagadó érv, föl ér egy positiv adattal és tagadhatlanná teszi azt, hogy amaz években a gyulai vár még nem létezett.

Mielőtt tovább mennénk, érdemes lesz mindjárt az állításunk ellen szóló bizonyítékokat is figyelembe venni, hogy ekkép annál biztosabban haladhassunk. Oly bizonyíték, mely Gyula várának léteztéről határozottan szólna, nincs. De mégis egyáltalában ilyennek tartjuk Rogerius mesternek egy szigetről szóló részletét. Közönséges vélemény és pedig igen alapos vélemény, hogy a Rogerius mestertől leirt Tamáshidától azaz Tamásdától nem messze eső sziget a mai Gyula, mely akkoriban a sarkadi tó és a Körös kiöntése közt valóságos szigeten feküdt. De hogy akkor már valóságos vára lett volna Gyulának, azt Rogerius nem mondja, legalább én nem tudtam kiolvasni eme soraiból: „Mert az említett szigetbe be nem mehetett, hanem ha egy igen keskeny és szoros uton, úgy hogy azon az uton egy mértföldön három kapu vala toronynyal építve és ezeken kívül egy mértföldre körös-körül igen erős sánczok.“¹⁾ E szavak csak annyit jelentenek, hogy a szigetre vivő egy mértföldnyi hosszú ut három kapuval és toronynyal volt megerősítve, sőt a mint a homályos leírás mutatja azok az igen erős sánczok és csak e kapuk védelmére kívül a szigeten („ezeken kívül“ mondja Rogerius,) voltak fölhányva és nem bent a szigeten. — Erre mutat az is, hogy a mint a tatárok a kapukat bevették, többé

¹⁾ Rogerius mester siralmas éneke. Fordította: Szabó Károly. Pest 1861. 38. l.

semmit sem kellett venniök. „A tatárok más felől az őrség nélkül maradt kapukra rohanván, azokat megvívák s a szigetbe bemenvén nem találának a mieink között senkit, a ki nyilat lőtt és vagy lóháton vagy gyalog velök szembe szállt volna“¹⁾ írja kevésse alább Rogerius. De hol itt rendszeres várnak nyoma? Ha a sánczok a szigeten voltak is, épen azért mert köröskörül egy mértföldre terjedtek, nem lehettek egy olyan várnak, a mit azelőtt várnak mondtak, sánczai és a mi fő, sánczokból még nem áll ki egy szoros értelemben vett vár, oda még bástyák, árkok is kellenek. Meg is mondja Rogerius mindjárt előre az, hogy nem várat ír le, hanem védelmi helyet, mely akkoriban készült. „Mindamellett egy szigetre betérénk, *mely az ágyai nép, a gyarmati vajda és több más ezen környékbeli falvak népe által erősen el vala készítve.*“²⁾ Ha tehát a gyarmati vajda és az ágyai nép készítették el erősen a szigetet, vagyis ezek erősítették meg, hol volt a vár? Rogerius leírása tehát csak azt mutatja, hogy Gyula megerősített hely volt, és hogy az volt, már csak abból is következtethető, hogy monostora is volt, de hogy rendszeres vár lett volna, arról ott szó nincs.

De nem is lehetett, mert hisz a mint biztos történeti adat bizonyítja, Gyula egykori neve Gyulamonsztor volt³⁾ és így nem a vár, hanem a hajdani monostor fölépítőjétől kapta nevét és nem vár, hanem monostor állott itt eredetileg. Gyula hajdani nevének bizonyítéka szerintem, még azt is kizárja, hogy ott legalább eredetileg lett volna vár. De nem akarom ezt föltétlenül állítani. Ha valakinek tetszik Rogerius mester leírásából várat kiolvasni, ám tessék; a mi célunkra

¹⁾ U. o. 39, 40, 11.

²⁾ U. o. 137. 38. 11.

³⁾ Anjoukori okmánytár 1. k.

nézve ez teljesen mindegy; mert mi eme kitérésünk előtt is, most is csak annyit vitatunk, hogy Gyulán mikor a Maróthyak megkapták nem volt vár és ekkép a török ostromot látott, oly nagy hirre vergődött és jó részt ma is álló, gyulai vár az ő idejökből származik. Ha a „distingue tempora, concordabunt loca“ elvet szemünk előtt tartjuk, akkor, mint említők, állításunkat, Roger'usnak tudósítása legkevésbé sem ingatja meg, mert az egész csak azt bizonyítaná, hogy 1241-ben Gyulán vár volt, de abból következik-e, hogy 1403-ban is az volt, nem lerombolhatták-e a tatárok, nem elromolhatott-e, elpusztulhatott-e mint a békési, aradi, csongrádi, szolnoki, szabolcsi stb. várak mindjárt a várszerkezet után? Azért újra csak azt ismételjük, hogy az 1403—05-iki az adomány- és igtató-oklevelek hallgatása döntő bizonyíték arra, hogy mikor Maróthy János a gyulai uradalmat megkapta, Gyulán nem volt vár.

De bezzeg megtörik a hallgatás a gyulai várról mindjárt a második Maróthy idejében. 1445-ben egyszerre két adat is bizonyítja létezését. Minthogy pedig az alább említendő adatok bizonyítják, hogy az ő idejökben a gyulai vár állott, a dolog természetéből folyó állítás az, hogy a gyulai várat a Maróthyak építették. És erre csak időre nézve utolsó, de jelentőségre az elsőek közé tartozó érv az, hogy a gyulai vár kápolnája csak 1445. június 9-én szenteltetett föl.¹⁾ Nagyon rosszul ismeri az a közép kort, még rosszabbul a Maróthyakat, a ki azt merné állítani, hogy a gyulai vár egy századig, vagy csak két évtizedig is kápolna nélkül állott; hisz a kápolna akkoriban a várnak kiegészítő része volt és bár ha utoljára épült is, de mégis a várral egykoru volt. Ha a vár kápolnája csak 1445-ben épült, akkor bizonyosan a vár sem sokkal régeb-

¹⁾ Békésmegyei oklevéltár 48. 49. l'.

ben, mert a Maróthyakról nem lehet föltennünk, hogy ezt egy pár évig is, annál kevésbé évtizedekig elhalasztották volna. A Maróthyakat mint igen vallásos embereket ismerjük¹⁾ és ha a tudós Haan Lajos alelnök ur művében fölhozottakon kívül más adatokra is szükség volna, ilyenekkel is rendelkezünk.

A gyulai vár alaprajza teljesen erre az időre vall, mert egészen, sőt még részeiben is meg egyezik a diósgyőri várral, mely 1368-ban vagy talán csak Zsigmond király korában keletkezett.²⁾

Még egyszer visszatérünk a vár kápolnájára. Nagytiszt. Haan Lajos ur a békésmegyei oklevéltárban egész terjedelmében közölte Miklós tripolitani tiszteletbeli püspök és egyszersmind egri helyettesnek Gyulán 1445. jun. 9-én kelt oklevelét. Érdekes ez oklevél nemcsak azért, mert belőle megtudjuk, hogy a gyulai vár ekkor már állott és hogy ő ugyane nap jun. 9-én Maróthy László bán kérésére a vár kápolnáját ünnepiesen fölszentelte, hanem azért is, mert a végén oly rendelkezést tesz, mely mutatja, hogy új viszonyok keletkeztek. Oklevelének végén ugyanis megengedi, hogy az oltári szentség és a szent kenet az erre tőle megszentelt helyen tartassék, nehogy a hivek betegségükben a hely távol-sága és a vár kapuk nehéz fölnyitása miatt az utolsó szentségektől megfosztassanak.³⁾ Ez a rendelkezés a várban lakókra vonatkozik és egy részt azt mutatja, hogy ezektől a plébániai templom jól messze volt, más részt azt, hogy a várban nem volt más nagyobb szerű templom, a hol ama szentségeket különben tartották volna és hogy végre a gyulai vár nem rég az előtt épült, mert, ha már rég főnállott volna, ugyanoly okokból, mint a minőt Miklós püspök fölhoz, régen intézkedni kellett

¹⁾ Haan i. m. I. k. 156. 197. II.

²⁾ Wenzel : Diósgyőr egykori történelmi jelentősége 23. és 4. II.

³⁾ Békésmegyei oklevéltár. 49. I.

volna, mert az akkori birtokosokról ellenkezőt hinni föler egy anachronismussal.

Önkéntelenül is odáig jutottunk, hogy félig meddig már azt is előadtuk, hogy mikor épült tehát a gyulai vár. Mert ha 1403-ban 1405-ben, még nem létezett, de 1445-ben már fönnállott teljes egészen, világos, hogy az a közbe eső 40 évnvi időközben épült. De szorosabban meghatározva az 1418 és 1445. évek közé tehetjük. E hozzávetésre okot ad először, az, hogy csak 1445-ben van teljesen befejezve a vár, másodszor pedig csak ez időszak viszonyai nyujtanak elégséges fölvilágítást arra, mi vezette a Maróthyakat arra, hogy itt várat építsenek.

Mert legalább nekem úgy tetszik, hogy a Maróthyak, kik annyi szép, erős várnak birtokában voltak, nemcsak úgy építési viszketegből fogtak Gyulán várépítéshez, hanem jelentős okból. — Meglehet, hogy a 1415—18-ig tartó pusztitáson okulva, itteni birtokaik védelmére szomszédaik ellen csélszerűnek látták egy vár emelését, de még sürgetőbb oknak mutatkozik az a körülmény, hogy a Maróthyak többi várai, nevezetesen: Maróth, Valpó, Atya. későbd Velike és Megyericse mind lenn a Száva Dráva között, Valkó megyében és a mai Horváthországban feküdtek, tehát oly vidéken, melyet a lépésről lépésre feltarthatatlanul közeledő török hatalom napról-napra bizonytalanabbá tett. Maróthy János a bán, a ki oly gondot fordított ősei fészkére, bizonyára nem szívesen mozdult arról a vidékről, a hol diadalait aratta, de Hervojának és a török seregnek 1415-iki beütése és az ő fogságba esése megmutatta, hogy ő sem győzhetetlen, és ösztönt adhatott arra, hogy bátorságosabb vidékre vitesse legalább a családját. — Ujabb és újabb veszedelem fenyegette az ős Maróth vidékét 1428-ban, mikor Szerbország török hatalom alá

került, később 1438-ban, Albert királyunk szerencsétlen hadjárata után, úgy hogy a viszonyok nagyon is igazolják azt a hozzávetést, mely a gyulai vár építését 1418. és 1445. közé teszi.

Ezzel végére értem értekezésemnek. Annak, a mit előadtam, talán kevesebb tér is elég lett volna, ha azt a mit hosszasan okok és okozatok lánczolatából kellett levezetnem, egy pár positiv adat támogatja, de ismétlem, hogy ez nem az én hibám, se senkié közülünk, ha nem az elmúlt idők viszontagságainak kifolyása.

Azzal a történetírás semmi sem veszt hiteléből, hogy sokszor csak a valószínűség fokát érte el bizonyításunk; nem veszt pedig éppen azért, mert a valószínűt csak mint valószínűnek és nem bizonyosnak adja elő, fölállítja azt a valószínűséget, hogy könnyebben kideríthesse az igazságot, valamint minden büntény kiderítésénél a vizsgáló bíró gyanuba veszi azt, a kit a valószínűség gyanusnak tüntet föl, és valamint az a bíró, a ki a körülményekből nem okoskodnék, hogy valószínűleg ki a bűnös, soha vagy csak ritkán fedezné föl, ki a delinquens, a tett elkövetője, úgy az a történetíró is, a ki a körülményekből levezetett okoskodásokat, bár azok csak a valószínűség fokát érik el, figyelmen kívül hagyja, soha vagy csak fölötte gyéren fedezne föl egy hőst, egy történeti igazságot. De abban a reményben ringatom magam, hogy legalább a főbb pontokban nem hozzávetésekkel állottam elő, hanem biztos alapra épített okoskodással vetettem világot a föltett kérdésekre. Hármat akartam megfejtetni: Gyulának, az egykori gyulai uradalomnak, és a gyulai várnak keletkezését. Cuique suum. Legyen tehát Gyula alapításának dicsősége és érdeme a monostorépítő Gyuláé, a gyulai uradalom alapításának érdeme Róbert Károly királyunké, a gyulai vár fölépítése Maróthy János- és Lászlóé.

Monostortól, a béke művével, kezdődik e város régi története, a háboru eszközével, várral végződik; amaz tette népessé, boldoggá, emez nagygyá, hirnevessé, de veszedelmet is hozott rá. Mire a vár fölépült eltűnt a monostor, most már a várnak is csak pár köve int felénk, hire, dicsősége ennek is csak emlék, de szép magasztos emlék. Kössük össze a kettőnek érdemét, a béke fegyvereivel, munkával, tudománnyal, iparral, emeljük arra a dicsőségre, hirre, névre városunkat, melyen egykor vára állott.

Karácsonyi János.

Naplótöredék az 1683-iki hadjáratból.

Az itt közzétett nagyérdekű naplótöredéket ezelőtt két évvel másoltam le a maros-vásárhelyi Teleky-féle levéltárban, azon czélból, hogy ez által megyénknek azonkori viszontagságteljes, de kevésbé ismert történelméhez egy érdekes adalékkal járuljak. A szives olvasó láthatja ebből, hogy az 1683-ki erdélyi hadjárat alkalmával megyénknek nagy része a táborozás színhelye volt. Napról napra feljegyeztetett az ismeretlen szerző által a hadsereg minden mozdulata, az egyes községek részéről adott élelmiszereknek beszolgáltatása és elosztása október 20-kától kezdve 27-kéig. Ez adatok oly világosak, hogy egyáltalában nem szorultak bővebb magyarázatra.¹⁾

¹⁾ A Napló teljes czime ez : *Diarium Regestum super perceptionibus quorundam bonorum Victualium et rebus quibusdam occurrentibus, in expeditione Bellica Generali Transylvaniae, quod incipit a die 1. julii Anno 1683.*

Október 20-kán szállott a tábor Túrhoz a Berettyó mellett.

<i>Ide hoztak — u. m. — Túrról :</i>		Az abrakból :	
Fejér kenyeret	Nro. 4.	Mikes Kelemen Urnak husz er-	
Két általag bort	2.	délii vékát s felét	
Hét vágó marhát	7.	Székely László Uramnak 26 $\frac{1}{2}$.	
Két sertést	2.	Urunk számára	Nro. 80.
Százhatvan véka abrakot.		Macskási Urnak az Custos Cor-	
Öt juhot	5.	porisokkal	Nro. 60.
Négy ludat	4.	Keresztesi Uramnak	10.
Köz. kenyeret	82.	Sárosi Uramnak	5.
Tyukot	18.	Két Haller Urnak	12.
Nyolez véka lisztet	8.	Három Inczédinek	15.
Kevés vereshagymát.		Naláczi Lajos Uramnak	5.
Petreselymet.		Kendefi Pál Uramnak	6.
Ezeknek elosztása Urunk		Urunk konyhamesterének	4.
számára :		Nagy Györgynek	4.
Egy általag bort	Nro. 1.	NB. Ezen százhatvan véka	
Két vágó marhát	2.	abrakból az mi maradott, ugyan	
Egy sertést	1.	Túrról Halász-Telekhez hozott	
Öt juhot	5.	árpával edgyütt erogalódott, mely-	
Négy ludat	4.	nek divisióját keresd ide alább	
Tyukot	12.	az harmadik distantianak ren-	
Az Ur számára :		diben !	
Egy általag bort	Nro. 1.	Okt. 21. Ugyan ide Túrhoz	
Nyolez véka lisztet	8.	hoztak Debreczenből Szaniszlai	
Egy sertést	1.	Ur által :	
Hat tyukot	6.	Az Urnak két tizes aranyat !	
Madarász Ur Gyaloginak		amelynek edgyikét Apor Lázár	
Két vágó marhát	Nro. 2.	Uramnak, a szolnoki abrak árrá-	
Almási Ur Gyaloginak		ban, másikat Haller János Uram-	
Két vágó marhát	Nro. 2.	nak a both árrában atta, az Ur	
		ő Kegyelme.	

Ugyan Debreczenből :		Közkenyeret	60.
Fejér kenyeret	Nro. 20.	Az székely hadaknak kö-	
Negyven zsák árpát	40.	zönségesen hat vágó marhát	6.
Két altalag ó bort	2.	Székely László Uramnak	
Két altalag gyalult káposztát.		Fejér kenyeret	Nro. 2.
Két süveg nádmézset	Nro. 2.	Közkenyeret	40.
Két altalag boreczetet.		Madarász Uramnak	
Hat véka lencsét	6.	Fejér kenyeret	1.
Hat véka kását	6.	Inczédi Uramnak	
Negyven koszoru vereshagymát.		Fejér kenyeret	2.
Három véka borsót, retket, pet-		Donáth Uraknak fehér k.	2.
reselymet, szőlőt, dinnét, almát.		Nagyári uramnak fehér kenyeret	1.
Nyolcz vágó marhát.		Farkas Ferencz Uramnak	1.
Kenyeret	Nro. 4620.	Madarász Uram keze alatt levő	
Ezeknek divisiója :		Németh, Szemeny (?) Szász gya-	
Urunk számára :		lognak, kenyeret	Nro. 1500.
Husz köből árpát —	Cub. 20.	Ágyuk mellett levő gyalogok-	
Egy altalag ó bort.		nak	1100.
Egy altalag gyalult káposztát.		Sátrak mellett levő gyalogok.	60.
Egy altalag boreczetet.		Kővár, Szamos-Ujvár puskások-	
Három véka lencsét.		nak	160.
Husz koszorú vereshagymát.		Pruszkai Uram sereginek	100.
Másfél véka borsót.		Salis Uram sereginek	100.
Retket, petreselymet, szőlőt.		Kővári nemes seregeknek	160.
Az úr számára :		Mezei katonáknak	600.
Nyolcz fehér kenyeret	Nro. 8.	Vargyék soldosinak	400.
Husz zsák fehér lisztet.		Orlai Uram szolgáinak	5.
Husz köből árpát.		Okt. 22. Altaljövén a Kö-	
Egy altalag ó bort.		rösön a <i>szarvasi hidon</i> , szállott	
Egy altalag gyalult káposztát.		Imegh Tábor Halász-Teleke me-	
Két süveg nádmézset.		zőjén a falu mellett.	
Egy altalag boreczetet.		Ide hoztak :	
Három véka lencsét.		Az szarvasi Bégl küldött az Ur-	
Hat véka kását.		nak egy zsák árpát	Nro. 1.
Husz koszoru vereshagymát.		Három görög dinnyét	3.
Másfél véka borsót, retket, diny-		Egy pujkát	1.
nyét, almát, petreselymet, szőlőt.		Item a hidon is adott egy görög	
Mikes Uramnak :		dinnyét.	
Két vágó marhát	Nro. 2.	<i>Békésről.</i>	
Fejér kenyeret	2.	Három fehér kenyeret	Nro. 3.

Hat pulykát, ezeknek ketteit
Urunk számára, ketteit Mikes a
Székely László uraiméknak atták.

Ványáról :

Kenyeret Nro. 47.
Abrakot quart 34.
Vágó marhát 3.
Juhot 9.

Ebből attak :

Cserei Uramnak a hadnagynak
kenyeret Nro. 2.
Abrakot, két erdélyi vékát, ka-
tonáinak két kenyeret.

Okt. 22. Szállott meg a Tá-
bor *Félhalmhoz* Körös a mellett,
az hova hoztak :

Szent-Andrásról :

Egy zsák árpát Nro. 1.
Egy juhot 1.

Az ide feljebb megirt túri
abrak dividalódott itt, ez szerint :

Madarász Uramnak vékát 20.
Juhot 2.

Mikes Uramnak 12 vékát.

Székely László Uramnak 12 vékát.

Orlai Uramnak öt vékát, egy ju-
hot, öt kenyeret.

Farkas Fábián Uramnak 6 vékát.

Balla Uramnak 10 vékát.

Vay Uramnak tiz vékát.

Komáromi Uramnak 6 vékát.

Nábrádi Uramnak 4 vékát.

Kálnoki Uram szolgájának 4 vékát.

Tyukodi (?) Uramnak 3 vékát.

Gyepesi Uramnak 3 vékát.

Csatári Uramnak 4 vékát.

Balogh János Uramnak 2 vékát.

Kováts György Uramnak 2 vékát.

András Deák Uramnak 2 vékát.

Kórodinak, Mihály Deáknak.

Gergely Deáknak Székelyhidinek.

Pál Deáknak 5 vékát.

Az Ur puskásinak 10 vékát.

Dániel István Uramnak 10 vékát.

Békésről :

Egy fazék tejfelt.

Tyukfiat Nro. 6.

Tyukmonyát 31.

Ebből Urunknak :

Tyukfiat Nro. 4.

Tyukmonyát 21.

A tejfelnek felét.

Okt. 25. Szállott meg a se-
reg *Békéshez* a Fejér Körös mellett.

Ide hoztak :

Békésről

Három kosár lépes mézet Nro. 3.

Potykat 22.

Haresát 3.

Ludat 9.

Tyukot 48.

Réczét 4.

Abrakot békési vékával 400.

Kenyeret 425.

Vágó marhát 10.

Juhot 37.

Disznót 2.

Borjut 1.

Vereshagymát, petreselymet, fok-
hagymát.

Ennek divisiója.

Urunk számára.

Árpát Cub. 14.

Vágó marhát Nro. 4.

Potykat 11.

Tyukot 11.

Ludat 6.

Réczét 4.

Borjut 1.

Disznót 1.

Fokhagymát.			Dragon yoknak	100.
Az Ur számára:			<i>Dobozról:</i>	
Abrakot sax.	Cub.	10.	Árpát hét zsákkal	Nro. 7.
Vágó Marhát		6.	Tyukot	9.
Juhot		37.	Kalácsot	30.
Halat.			Sárga dinnyét	1.
Ludat		3.	Görög dinnyét	5.
Tyúkot		37.	Káposzta főt	22.
Disznót		1.	Egy esomó petrezelmet.	
Vereshagymát egy zsákkal, pet-			Egy tarisznya répát.	
rezselymet, fokhagymát.			Egy tarisznya vereshagymát.	
Urunk bejáróinak étékfogói-			Kenyeret	Nro. 5.
nak, közönségesen sax. Cub.	16.		Czipót	16.
Madarász Uramnak sax. Cub.	2.		Harsát	2.
Vay Uram lovász paripáinak s			Süllőt	2.
szolgáinak	Cub.	2.	Márnát	2
Komáromi Uramnak	Cub.	1.	Potykát.	
Farkas Fábián Uramnak 2 vékát.			Tyukmonyát	15.
Tyukodi Uramnak 2 vékát.			Disznót	1.
Kálnoki Uramnak 2 vékát.			<i>Ezeknek divisiója</i>	
Köpeczi Uramnak 2 vékát.			Urunk számára:	
Csatári Uramnak 2 vékát.			Tyukot	Nro. 19.
Gyöpesi Uramnak 2 vékát.			Sárga dinnyét	1.
András Deák Uramnak 2 vékát.			Káposztafőt	22.
Balog Jánosnak, Kovács György-			Petrezselyemnek, répának, veres-	
nek	3 vékát.		hagymának, tyukmányoknak fe-	
Korodinak, Székelyhidinak, Pál			lét-felét.	
Deáknak, Mihály Deáknak, Ger-			Harsát	1.
gely Deáknak, Nagy András-			Süllőt	1.
nak	2 vékát.		Az Ur számára:	
Vida Uramnak 2 vékát.			Disznót	1.
Az Ur puskásinak	Cub.	4 ₅ .	Tyukmonyát	7.
Az Ur szolgálinak s. Cub.	5— ₃ .		Potykát, Harsát, Márnát, Süllőt,	
Kővári nemeseknek	Cub.	8— ₂ .	egy-et-egy-et.	
Dániel István Uramnak	1— ₁ .		Kenyeret, czipót	19.
Keresztesi Sámuelnek	1— ₁ .		Kalácsot	30.
Keczeki Uramnak	— ₁ .		Petreselmeknek, répáknak, hagy-	
Mikó István Uramnak	— ₁ .		máknak felét.	
Madarász Uram gyaloginak ke-			Görög dinnyét	2.
nyeret	Nro.	350.		

Az árpából:		Kalácsot	20.
Az Ur számára nyolecz zsákkal.		Czipót	23.
Apor Uramnak egy zsákkal.		Egy pár sárga karmazin eszímát.	
Sárosy Uramnak egy zsákkal.		Ebből Urunk számára:	
Rácz István Uramnak egy zsákkal.		Egy pujkát	1.
Okt. 27. Szállott meg a		A karmasin eszímát.	
Tábor Szent Mártonhoz, a hová		Az többit az Ur számára.	
hoztak.		Ugyan ide Nyékhez küldött Ma-	
Gyulai Bégtől sárga dinnyét Nr. 3.		darász Uram az Urnak egy	
Görög dinnyét	2.	pujkát.	
Ugyan ideküldött Urunk ő Nga		Ugyanide Túrrúl hoztak	
is egy görög dinnyét.		Apaffi Miklósné asszonyomnak	
<i>Gyulavarsámból:</i>		tartozó contributiót, — ez szerint.	
Két zsák abrakot	Nro. 2.	1682-ről való contributiót	
Két kenyeret	2.	ötven forintot	50.
Urunk számára:		Sárga karmasin eszímát pár 3.	
Két zsák abrakot.		Veres karmasin kapezát pár 3.	
Donáth Uramnak két kenyeret.		Harmadfél font borsot, kilencz	
<i>Szekudvarról:</i>		tekeríték különb-különbféle színű	
Egy zsák árpát	Nro. 1.	selymet.	
Egy szekér fát	1.	Item pro 1681. való res-	
Egy szekér szénát	1.	tantiában administrantur? kar-	
Az szénát, árpát Urunk lovainak;		masin eszímát Nro. 3. kilencz	
az fát az Ur számára.		tekerítés selymet.	
<i>Szent-Királyról:</i>		Ezekből attak:	
Egy zsák árpát.		Balkan Uramnak egy pár sárga	
Egy szekér szénát.		karmasin eszímát.	
Az Ur számára szénát, árpát.		Komáromi Uramnak egy pár sárga	
<i>Ujfaluból:</i>		karmasin eszímát.	
Két zsák árpát	Nro. 2.	Gyulaffi Uram szolgájának Kar-	
Egy juhót	1.	dosnak egy pár sárga karmasin	
Ebből az Ur számára:		eszímát.	
Árpát két zsákkal.		Ugyanonnán Túrról hoztak	
Donáth Uramnak egy juhót.		az Ur számára	
Okt. 28. Szállott meg a tá-		Vágó marhát	Nro. 4.
bor Nyékhez, az hova hoztak.		Juhót	18.
Váriból:		Ludat	5.
Pujkát	Nro. 2.	Tyukot	33.
Tyukot	11.	Pujkát	2.
Réczét	2.		

Mikes Uramnak :		Vereshagymát, fokhagymát, répát,
Árpát két zsákkal	Nro. 2.	petrezselymet.
Görög dinnyét	1.	Ezekből :
Székely Lászlónak :		Urunk számára :
Árpát két zsákkal	Nro. 2.	Vereshagymát, répát, fokhagymát,
Görög dinnyét	2.	petreselymet.
Haller Uramnak 2 zsák árpát.		Balkán Uramnak abrakot
Orlay Uramnak 1 vékát.		Cub. 2.—2.
Buda Jánosnak 1 vékát.		Komáromi Uramnak —2.
Naláczai Lajos Uramnak 6 vékát.		Korodinak, Pál Deáknak.
<i>Gerláról :</i>		Székelyhidinak, Gergely Deáknak
Négy zsák árpát	Nro. 4.	Nagy Andrásnak, Mihály Deák-
Tyukot	3.	nak 2 vékát.
Galambfiat	7.	Az Ur számára :
Káposztafőt	19.	Tyukot Nro. 7.
Disznót	1.	Juhot 2.
Kenyeret	19.	Kalácsot 6.
Kevés petrezselymet, vereshagy-		Kenyeret 6.
mát.		<i>Ölyvetről :</i>
Ebből attak :		Árpát öt zsákkal Nro. 5.
Urunk számára :		Kenyeret, kalácsot, melyeket az
Galambfiat	Nro. 4.	Ur ő Kegyelme osztogatta lett
Káposztát, vereshagymát, petre-		kinek nem tudhatni.
zselymet.		Az árpát Urunk lovának 268 vék.
Az Ur számára :		Okt. 26. Szállott meg a
Disznót	Nro. 1.	Tábor Veszéhez a Fejér Körös
Tyukot	3.	parton.
Galambfiat	3.	Békésről az Ur számára
Orlay Uramnak 2 véka árpát.		vágó marhát Nro. 7.
Szebeni polgároknak 4 vékát.		Bikát 1.
Medgyesi polgároknak 3 vékát.		Ugyan az ott lakó ráczoktól :
Az Ur tyukjainak két véka zabot.		Kost Nro. 23.
Dragonyosoknak kenyeret Nr. 19.		Kecs két 6.
<i>Veszéről :</i>		Árpát tíz zsákkal 10.
Tyukot	Nro. 7.	Lisztet attak ott ben a faluban
Juhot	2.	tíz zsákkal, melynek hármát ugyan
Kalácsot	6.	odabe megsütötték, két köblöt
Kenyeret	8.	kihoztak, melyeknek hármát Gyu-
Káposztafőt	16.	laffi Uramnak adatta az Ur ő
Két zsák árpát	2.	Kegyelme.

Árpát három zsákkal	3.	Az több élés mind az Ur szá-
Kenyeret	183.	mára maradott.
Petreselymet egy vékát	1.	_____
Vereshagymát vékát	1.	29. Szállott meg a Sereg
Tyukmonyát	120.	Pál Illéshez a Marospartra; no-
Egy disznót	1.	vemberben Jenőhöz stb.
A kenyérből attak :		Közli :
Naláczi Lajos Uramnak	16.	Zsilinszky Mihály.

Békésmegye földrajzához.

(Magyarázó szövegül Békésmegye térképéhez.)

Elismert tény, hogy a földrajzi ismeretekben csak ott lehet alaposan és sikeresen haladni, hol jó térképek állanak rendelkezésre. Alig is lehet képzelni, hogy a földfelület alakulásának különféle viszonyaiban jó tájékozást lehessen szerezni pusztá leírás után, ha csak a tapasztalatok személyesen a hely színén nem lettek gyűjtve, vagy ha jó térképek alapján a hely alakjának viszonyai nem tétettek tanulmány tárgyává. A jó térkép az eszköz, mely a földfelület alakjának természetileg adott és társadalmilag nyújtott viszonyait összefüggésekben egyszerre áttekinthetőkké, s ennek következtében könnyebben felfoghatókká teszi. E körülmény ösztönzi mindenfelé a katonai táborkarokat, mennél tökéletesebb térképek előállítására, hogy szükség esetén minden kérdésbe jöhető területen biztosan tájékozni tudják magokat; s a földrajzi tudomány mai álláspontján az birja rá a tanítókat is, hogy annak tanításánál mennél jobb térképeket adjanak a tanulók kezébe, s a hol azok még nincsenek, olyanokat magok készítsenek. Ezen utóbbi körülmény ösztönözte szerzőt, hogy meggyénk térképét lerajzolja s közhasználatra kiállíttassa.

Egy tekintet a térképre azonban meg fogja ugy hiszem a szakavatott és figyelmes szemlélőt győzni arról is, hogy ezen térkép rajzolásánál nem csak szorosan vett iskolai czél lebegett a szerző szeme előtt, mert akkor egyszerűbb és kisebb méretű is maradhatott

volna az ; hanem hogy oda törekedett, miszerint hazánk, de különösen megyénk értelmesebb a földrajzi ismeretek iránt érdeklődő közönségének is nyújtson egy kézi térképet, melyen megyénk földrajzi legfőbb viszonyaira nézve tájékozást nyerhessen. Azok számára, kik e célból méltatják figyelmükre e térképet, vannak összeállítva megyénk fekvése és nagyságára vonatkozó ezen jegyzetek szolgálgának ezek is némi adalékul megyénk földrajzi és statisztikai viszonyainak ismertetésében.

Azt tapasztaljuk hazánk legtöbb megyéjénél, hogy a természet maga látszik kijelölni a határt. Tekintsünk csak fel hazánk Felföldjére, ott látjuk zárt határaik közt egy folyó völgyében hatalmas hegylánczatoktól környezve az olyan megyéket mint Liptó, Túrócz, Trencsén. Most az a kérdés támad, az alföldi megyéknél, hol nincsen hegy vagy nincsen hatalmas folyó, mely határt vetne két megye közt, mint például a Duna Baranya és Bács között, a megye határának megszabásában pusztán a véletlen vagy az emberi önkény határozott-e, vagy vannak a hegylánczatokon és folyókon kívül is oly határvető természeti alakulások, melyek a megye területének kikerekítésében hatással voltak? A figyelmesebb vizsgálódás találni fog ilyeneket, csak előre kell megjegyezni azt, hogy azok nem mindig oly rideg parancsoló természetűek, mint például a Nagy-Tátra vagy a Duna, de a megye kikerekítésénél félreismerhetlen befolyással kellett lenniök.

Mielőtt e tekintetben magát Békésmegyét tennők vizsgálódásunk tárgyává, kísértsük meg például megyénkkel szomszédos Csongrádmegyének ilyen eljrejtett természetes határait ellesni.

Csongrádmegye a Tisza mindkét partján alakult Szegvár középponttal. Miután a Tiszának mindkét partján terül, folyóvíz nem képezi határát, de hegy sem

mert területe egészen sík. Mi az mégis, mi mind a négy világtáj felé a határt jelöli? Tekintsünk először is éjszak felé. Ott találjuk a Körös folyó torkolatát. Hogy a folyók torkolata sok esetben határvető természettel bír, azt több példa fogja bebizonyítani. Ott áll határpontul Zala és Somogy közt a Mura, Esztergom és Hont közt a Garan, Pest és Jász-Kúnmegye közt a Zagyva, Zemplén és Borsod közt a Sajó torkolata. Bizton rámutathatunk tehát a Körös torkolatára, mint Csongrád megyének éjszakfelé határvető pontjára. Tekintsünk most Csongrád megye déli világtája felé, ott találjuk ugyanazon szereppel a Maros torkolatát, s így elmondhatjuk: Csongrád megye terjed éjszaktól-délre a Körös torkolatától a Maros torkolatáig. Folytassuk a vizsgálódást tovább nyugatra és keletre. A Duna-Tisza közén — a magyar Mesopotamiában — a Mátra hegysége felül egy hosszú hegyhát nyulik le egész a Ferenczcsatornáig, hol a Telecskai dombok nevezetű hullámos háttal végződik. Ezen hosszú hegyhát széleit úgy a Tisza, mint a Duna felé a folyók hosszában ismét egy-egy alantabban fekvő hosszú keskeny lapály szegélyezi. Ha már most Csongrád megye nyugati határát keressük, észrevesszük azt, hogy a határ a hegyhát lejtőjének vonala hosszában húzódik, s így bátran mondhatjuk: Csongrád megye nyugati határa a homokbuczkás hegyhát keleti lejtőjének irányában vonul. Végre keressük a keleti határt. A ki Szentestről vagy Vásárhelyről Szarvas felé többször utazott, tapasztalhatta azt, hogy különösen tavasszal sok eren, fokon, locsogón kell áthatolnia, mikor a Körössel összeköttetésben álló és sok vad víz által táplált Veker és Kórógy ereknek kanyargós mélyedésein áthatol. Ezen kanyargó vizek iránya adta eredetileg a határt Békés és Csongrád közt. Továbbá tudjuk azt is, hogy a Maros és Tisza összefolyása előtt a Maros jobb partján

egy messzeterjedő mocsárvidék terül. A mocsaras vidék a közlekedésnek mindig nagy akadálya, ez esetben is kellett határuul szolgálnia Csongrád és Csanád közt. — Most már előttünk áll egy alföldi megye Csongrád természetes határai közt. Fekszik ugyanis Csongrád a Közép-Tisza mindkét partján többnyire lapályos televény földön a Körös torkolatától a Maros torkolatáig, s a dunatiszaközi homokos földhát s a Veker-Kórógy erek mocsaras vidéke közt.

Alkalmazzuk most már ezt az eljárást Békésmegyére is. — Éjszakon Békésmegye és Bihar meg Jászkúnmegye közt terül a Berettyó Nagy Sárrétje s a Berettyó vizének tekergő erei. A Berettyó Mező-Túr alatt a Körösbe ömlik. Fő torkolata ott van, hol a vele szembe fekvő föld ma is Túrtőnek neveztetik, elárulva azt, hogy Berettyónak eredeti neve Túr vize, mint azt még II. Rákóczy Ferencz idejében is nevezve találjuk. Van azonban a Berettyó vizének egy melléktorkolata is a Simai csárda alatt a Sárkányzugnál. Biztosan feltehetjük, hogy minden nagyobb vizállásnál a Berettyó vize e torkolaton folyt le a Körösbe. Mindezeket összefoglalva látjuk, hogy Békésmegye éjszaki határát adja a Berettyó Nagy Sárrétje és kanyargó ereinek iránya a sárkányzugi torkolatig, azon tul pedig maga a Hármas-Körös. Hogy megyénk éjszaki határa e fővonal irányától itt-ott eltér, s hogy különösen Déva-Ványa e határon innen Békésmegye határába behatol, azt tulajdonítani lehet azon mocsaras területnek, mely ezt a községet a többi békésmegyei községek felé elzárja, holott éjszaknyugat felé a régi hevesmegyei községekkel nyiltabb összeköttetésben állott. Lássuk most Békésmegye keleti határát. Ott találjuk nagy kiterjedésben a Sebes-Körös Sárrétjét, mely déli irányban le egész a Fekete és Fehér Körösök folyásáig egyes fokok, erek és dere-

kak¹⁾ által van összeköttetésben. A Bihar hegység ezen három főfolyójának szétfolyása, elmocsárosodása képezi Békésmegye keleti határát. Békésmegye nyugati határán ott találjuk a Körös szakadékaiból és a vadvizekből táplálkozó Veker és Kórógy erek vidékét, mely egész tömkelegét képezi a semjékeknek. Ezen semjékek iránya adja megyénk nyugati határát. Hátra van még a déli határ. Itt a multban is legnagyobb volt az ingadozás s ma is leghatározatlanabb az irány. Különben a határvető természeti alakulást itt is megfogjuk találni, ha kissé körültekintünk. Gyula vidékétől kezdve nyugati irányban Kigyós és Csorvás puszták felé huzódik egy számtalan erekkel átfutott árterület. Ez csak csekély hézagon van elválasztva azon lapos árterülettől, mely Orosházától délre Szöllös pusztán a vásárhelyi tanya-földeken át a Mágocs, Kórógy és Veker ereivel áll összeköttetésben. Ezen árterületnek főiránya adja Békésmegye eredeti déli határát. A négy világtáj felé ekképen kimutatott főhatárvonalak közt emelkedik a háttas, mindenkor ármentes kondorosi pusztai terület, mely Békésmegye alakulásának közép-magvát képezi. Összefoglalva az ekképen kikutatott eredményt, megyénk fekvését természetes határai közt ekképen határozhatjuk meg: Békésmegye fekszik a kondorosi háttas terület körül a Nagy Sárrét és Berettyó vize vonalától délre a kigyós-szöllösi árterület vonaláig, s a Sebes-Körös sárrétjétől nyugatra a Veker-Kórógy érhálózat vonaláig. Ennyit Békésmegye természeti fekvéséről.

¹⁾ Az Alföld kanyargós vadvizeinél a nép nyelve kiválólag három elnevezést ismer; ezek: az ér, fok és derék. Közelebbi megfigyelés után tapasztalni fogjuk, hogy ezen három elnevezés szigorú fogalmi megkülönböztetésen alapszik. Az *ér* jelenti a sík földön összegyülemelő vadvizek folyásának sekélyes medrét. A *fok* jelenti, mintha a fákad szónak lenne gyöke, a folyó vízből kifakadó, kiszakadó vizet, a mit szakadéknak szoktunk nevezni. A *derék* jelenteni látszik az ér vagy fok kiszélesedett medrét. A nép

Mennyiségtanilag meghatározva Békésmegye fekszik a Keleti Hosszúság $37^{\circ}58^1$ — $39^{\circ}07^1$ s az Éjszaki Szélesség $46^{\circ}21^1$ — $47^{\circ}14^1$ között. Miután hazánk középső dél-köre K. H. $38^{\circ}13^1$ s középső egyenközű köre É. Sz. $46^{\circ}53^1$; ezen hosszúsági és szélességi körök Szarvas mellett a Kreszan szélmalma helyén szegik egymást. — Így elmondhatjuk egész megyénkről, hogy Magyarországon közepén fekszik. A megyének legnyugatibb pontja Báboczkai pusztán a Körös zugának partja, legkeletibb a Gyula-vári erdő keleti széle, legdélibb Tót-Komlós határában a Barta halom, legéjszakibb a Bucsa pusztai éjszaki csúcsa. Megyénknek fentebb jelzett földrajzi hossza 1 fok 9 percet tesz ki, a mi a 46 foknyi földrajzi szélességen $10^{\cdot}44$ mérföldet számítva egy fokra éppen 12 mérföldnek felel meg, vagyis világosabban kifejezve: Békésmegye kiterjedése nyugattól keletre 12 mérföldet tesz ki. Ugyancsak tekintve a földrajzi szélességet, kiterjedése éjszaktól délre 53 percet foglal magában, a mi egy fokra 15 mérföldre számítva $13^1\frac{1}{4}$ mérföldet ad ki. Ha tehát Békésmegye mind azt a területet elfoglalná, mely hosszúsági és szélességi vonalai közt terül s melyet a földkép előtűntet, akkor 169 □ mérföldnyi területének kellene lennie. Egy tekintet a földképre azonban meggyőz minket arról, hogy a meghatározott legszélsőbb pontok a megye területének mindenütt nagyonis kiszögellő csúcsain esnek, s hogy maga a megyének főterülete sokkal beljebb kerekedik ki egészen teljessé.

Békésmegyének tényleges területe $35^{\cdot}38$ □ miriaméter ($64^{\cdot}6$ □ g. mérföld,) a mi 8 mérföldnyi hosszú s ugyanannyi széles területnek felel meg. Magyarország, Erdélyt és Fiumét is beleértve 2804 □ miriaméter

nyelve e tekintetben következetes s egymással nem igen cseréli fel ez elnevezéseket.

M. J.

(5092.₅ □ g. mf.) területü s ez feloszlik 65 közigazgatási megyei területre. Ha minden megyénk egyforma nagyságu lenne, akkor agy-egy megyére 43 □ Mm. (78 □ mf.) esnék. Ilyen nagyságu megyék tényleg Nógrád, Pozsony, Maros-Torda, Ezen megyék nevezhetők közép nagyságu megyéknek. Békésmegye ezen területnél 8 □ miriaméterrel kisebb, tehát a kisebb megyékhez kell sorolnunk Épen olyan nagyságuak mint Békés: Borsod, Alsó-Fehér és Háromszék. Hazánkban Békésmegyénél 35 nagyobb megye van, így megyénk nagyság tekintetében a 36-ik helyet foglalja el. Hasonlítsuk össze Franciaország departementjait s Angolország grófságait a mi megyéinkkel. Franciaország 5286 □ miriameter területen 86 részre oszlik, ott tehát egy-egy megyére középszám szerint esik 61 □ Mm. Anglia 3153 □ Mmnyi területe 117 grófságra oszlik, ott egy-egy 27 □ Mm. esik. A mi megyénk általában véve a francia departement-oknál kisebbek, de az angol grófságoknál nagyobbak s így közép arányu közigazgatási területeknek mondhatók. Békésmegye még mindig nagyobb az angol grófságok területeinek közép-számánál.

Tudjuk azt, hogy valamely hely órajárását földrajzi hosszúságának fekvése határozza meg. — Minél inkább keletre fekszik valamely hely, annál korábban jár órája viszonyitva a nyugatra fekvő helyekkel.

Hogy e tekintetben a békésmegyei községek közötti órakülönbözetet birjuk, ide csatolom végül Békésmegye egyes községeinek hosszúsági fekvését s a budapesti órajáráshoz viszonyított időkülönbözetét.

	Fekvés:			Órakülönbőség:		
Öcsöd	38 fok	3 percz	5 percz	16 mpercz		
Szent-András	38	" 9	" 5	" 40	"	
Szarvas	38	" 13	" 5	" 56	"	

	Fekvés :		Órakilönbség :		
	38 fok	16 percz	6 percz	8 mpercz	
Bánfalva	38	" 20	6 "	24 "	"
Orosháza	38	" 24	6 "	40 "	"
Tót-Komlós	38	" 27	6 "	52 "	"
Endröd, Kondoros	38	" 30	7 "	4 "	"
Gyoma, Csorvás	38	" 42	7 "	52 "	"
M.-Berény, K.-)	38	" 45	8 "	4 "	"
Tarcsa, Kigyós)	38	" 48	8 "	16 "	"
B.-Csaba, Ó-Ki-)	38	" 51	8 "	28 "	"
gyós K.-Ladány)	38	" 53	8 "	36 "	"
Békés	38	" 55	8 "	44 "	"
Szeghalom és)	38	" 56	8 "	48 "	"
Kétegyháza)	38	" 57	8 "	52 "	"
Füzes-Gyarmat	38	" —	9 "	4 "	"
Doboz	39	" —			
Vésztő					
Gyula					
Gyula-Vári					

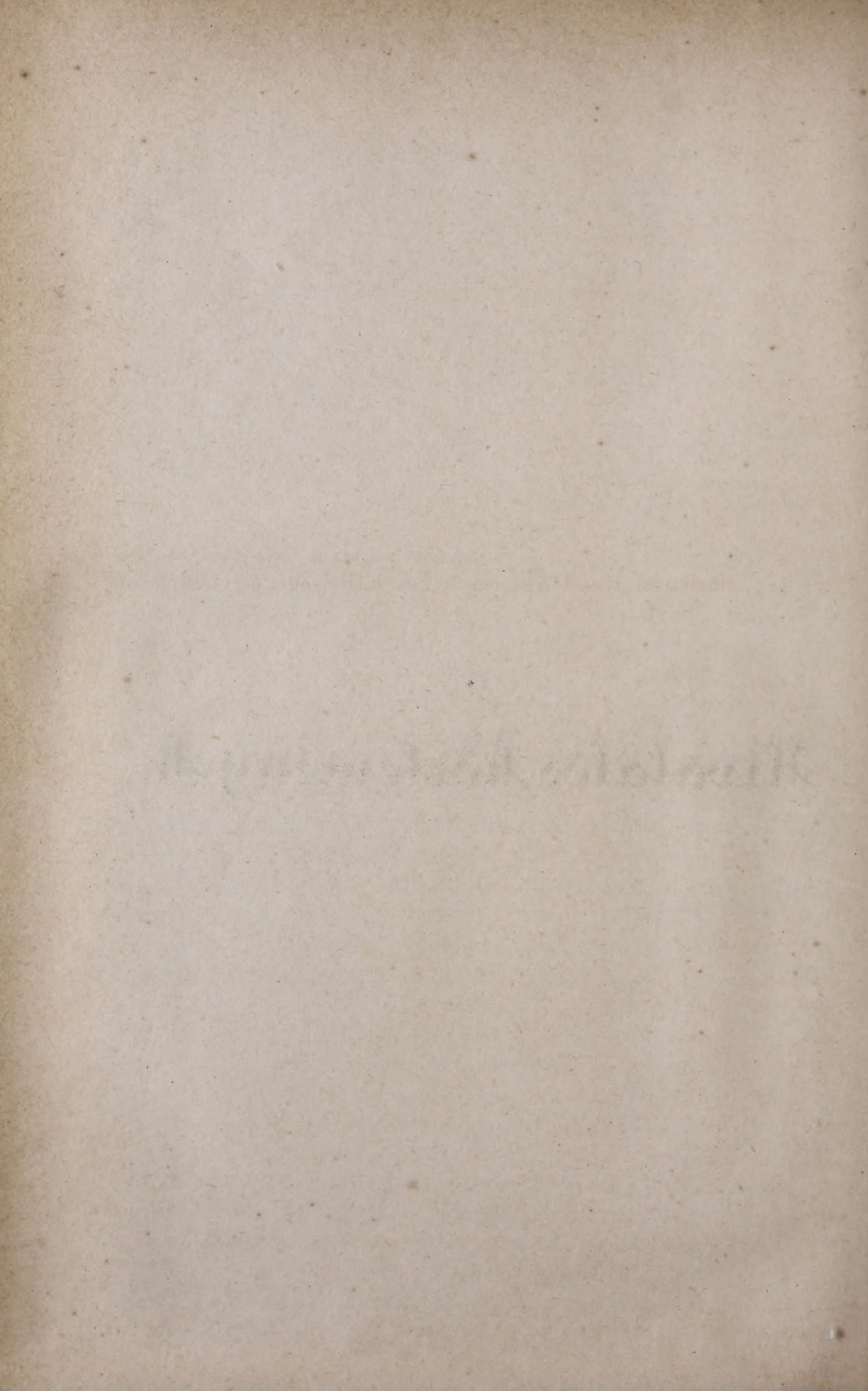
Ezen táblázatból látjuk, hogy a legnagyobb eltérés Öcsöd és Gyula-Vári órajárása közt van s az 2 percz és 48 másodpercet tesz ki.

Mihálfi József.

II.

Hivatalos közlemények.

Elnöki megnyitó beszéd.

Felolvasta : **Göndöcs Benedek** egyleti elnök. Orosházán, aug. 6-án 1882.

Mélyen tisztelt közönség !

A békésmegyei régész-művelődéstörténelmi egyletnek élénk emlékezetében él még azon lekötelező szívélyes fogadtatás és meleg érdeklődés, melyet Orosháza lelkes közönsége, egyletünknek 1877. márczius 18 án itt tartott első vándor-gyűlése iránt tanusított, s e kellemes visszaemlékezés hatása alatt, most már mint régi jó ösmerősök : örömmel jöttünk el ujra, hogy itt ez alkalommal már második vándorgyűlésünket tartsuk, — melyen mindenekelőtt sietek a legmelegebben üdvözölni és bemutatni, egyletünk kedves vendégeit *Szilágyi Sándor* urat, a magyar tudományos akademia tagját s az egyetemi könyvtár igazgatóját, hazánk egyik hírneves történészét, továbbá dr. Csánky Dezső állami levéltár tisztviselőjét, úgy az aradi Kölcsey-egyletnek küldötteként Institoris Kálmán Aradváros főjegyzőjét — a kiknek midőn egyletünk nevében előre is köszönetet mondok, hogy e vándor-gyűlésünket becses megjelenésökkal szerencsétetni és nagyérdekű felolvasással megtisztelni kegyeskedtek, van szerencsém a gyűlést ezennel megnyitottnak nyilvánítani.

Orosháza lelkes közönsége előtt eléggé ismeretes, és így nem is szükséges bővebben fejtegetnem egyletünknek célját, hivatását, működését, — hiszen egyletünknek számos ügybuzgó tagja van Orosházán, — s bizton reméljük, hogy ezek száma még jóval gyarapodni fog ; különben is elismert tény, hogy Orosháza nemcsak arról nevezetes Békésmegyében, hogy „*hazánk legnagyobb faluja*“, hanem még inkább nevezetes azért, mert művelt közönsége, derék, értelmes népe, lelkesedéssel érdeklődik, s kitartással áldozik és működik úgy a közművelődési, valamint a társadalmi és közgazdászati téren, s ennek következtében fejlődik, virágzik és halad is minden tekintetben.

A Gondviselés gazdagon megáldá Orosházát az anyatermészet javaival; tősgyökeres magyar népe jó, tiszta erkölcsű, józan, becsületes, barátságos, szorgalmas munkása a gazdálkodásnak, melynek minden ágát, a korral haladva műveli, tökéletesíti, (a mint erről oly szép tanúbizonyságot tett, a közel múltban, 1881. október 2. és 3-án, a békésmegyei gazdasági egylet által itt rendezett állat-, termény-, házi és gazdasági iparmű-kiállítás, melynek fényes eredménye a legfokozottabb várakozásnak is teljesen megfelelt); ügyes és szolid iparosai vetekednek a megyebeli legjobbakkal; gazdag televényhumus tartalmú földjének bő termését soha nem fenyegeti a megye nagyrészét eddig oly gyakran pusztított árvíz-veszély; e helyett hullámos felületű talaján oly természetes kis tavakkal bír, melyek szíksós vize kétségtelenül gyógyerejű, s már is számos szenvedőnek enyhité és gyógyítá meg betegségét, úgy hogy a közegészségügy s a szenvedő emberiség érdekében valóban érdemes lenne, ha a *Gyopárost* a megye fővárosa és a helybeli orvos urak nagyobb figyelemre méltatnák, s a község — a kendertenyésztés czéljaira a többi kisebb tavakat jelölve ki — még anyagi áldozattal is gondoskodnék e helynek rendszeres gyógyfürdővé tételéről; gyümölcsös kertjei — a nemes fajgyümölcsök nagy számát tekintve — messze vidéken híresek; — szóval: mindenben és mindenütt a becsületes munka és szorgalom édes jutalma: a jólét és előhaladás örvendetes jeleivel találkozunk; de mindezekon kívül, a figyelmes szemlélő előtt a legkellemesebben fog feltűnni még Orosházán és vidékén azon jelenség, hogy míg az Alföld éjszaki részén oly kopár, pusztá utak vezetnek, s oly érzékeny nagy hiány van az élőfákban, addig Orosháza és vidéke gondosan be van fásítva, s már messziről oly hívólag és barátságosan tűnik fel, mintha zöldelő, viruló, árnyas kertben járnánk.

A községeknek, szántóföldeknek, közutaknak befásítása oly szükséges, s oly sok előnnyel és haszonnal jár, hogy a kik e tekintetben jó példával, buzdítással elől mentek, vezérül szolgáltak, mint embertársaiknak igazi jóltevői: valóban a legnagyobb dicséretet, elismerést és hálát érdemlik.

Ily vezérférfitő volt az Alföldön a múltban — nemcsak a befásítás, de sok más egyéb hasznos és nemes törekvésben is — Orosházának szomszéd földesura, a néhai kigyósi gróf, *Wenckheim József-Antal*; — s én nem találhattam volna mai felolvasásomnak méltóbb tárgyat, mint föleleveníteni, a követésreméltó nemes

például az utókornak is átadni, megőrizni, ez érdemekben gazdag férfinak áldott emlékét.

Az életünk sorsát intéző Gondviselés akaratából, szerencsés valék több éven át gróf Wenckheim József-Antalnak közelében élni, s így alkalmam volt az ő jellemét, működését, életmódját közvetlenül megfigyelni, s életének vázlatos képét rajzolnom és szerény erőmhöz képest megörökítenem, ösztönöz nem csupán a boldogult gróf iránti személyes hála és kegyelet örök érzete, hanem azon biztos tudat és meggyőződés is, hogy az ő nemes és jó szíve, magasztos jelleme, fenkölt gondolkozása, s életének és tetteinek nemessége, valóban méltók a megdicsőítésre.

Hogy pedig megyénk jeleseinek emlékezetét megünnepelni és megörökíteni kiválólág hivatott és ezt már több ízben is gyakorolt egyletünknek nem székhelyén, Gyulán, -- mint a Wenckheim-családnak is székhelyén, — tartom ez életrajzi felolvasást, annak oka és magyarázata az, hogy gróf Wenckheim József-Antal itt élt a szomszédos kigyósi pusztán, s az ő példaadó élete és működése inkább e vidék felé irányult, a minthogy az okszerű gazdálkodás terén bizonyára hatottak, hódítottak s számos követőkre is találtak az ő eszmei, újításai és mintagazdászata.

Szabad legyen tehát a mélyen tisztelt közönség becses figyelmét kérnem, mai tulajdonképeni felolvasásomra, melynek tárgya leend: *néhai gróf Wenckheim József-Antal emlékezete.*

Elnöki zárszó.

Vándorgyülésünknek tárgysorozatát kimerítvén, kedves kötelességemnek tartom, az általam képviselt egylet nevében hálás köszönetet mondani, először is kedves vendégeinknek: *Szilágyi Sándor* úrnak, továbbá dr. *Csánky Dezső* és *Institoris Kálmán* uraknak, a kik megjelenésökkel és nagybecsű műveik felolvasásával egyletünket megtisztelni kegyeskedtek, s köszönetet mondok Orosháza lelkes közönségének, a szívélyes meghívás, megtisztelő fogadtatás, és vándorgyülésünk iránt tanusított lekötelező figyelem és nagymérvű érdeklődésért; kérem tartsák meg némes jóakarátjokat egyletünk iránt a jövőben is, lépjenek be egyletünk tagjai közé minél számosabban, hogy így közösen együtt működünk, hazánk és megyénk közművelődésének felvirágoztatásán.

Éljen a haza! — Éljen Orosháza lelkes közönsége!

Jegyzőkönyv,

felvétel a békésmegyei régészeti és művelődéstörténelmi társulat gyűlésén
Orosházán 1882. aug. 6-kán.

Jelen voltak: Göndöcs Benedek elnök, Haán Lajos alelnök, Mogyoróssy János muzeumőr, Zsilinszky Mihály főtitkár, Szilágyi Sándor, Dr. Csánky Dezső, Lehóczky József, Harsányi Sándor, Veress József, Dr. Zsilinszky Endre, Dr. László Elek, Eördögh Lajos, Székács István, Grócz Béla, Nagy Zsigmond, Mikolay István, Tavaszi János, Tatay János, Sass István, Vangyel S. Omaszta Gyula, társulati tagok; továbbá a város t. előjárósága és nagyszámu hallgató közönség.

1. Elnöklő Göndöcs Benedek, megnyitó beszéde után felolvasta „gr. Wenckheim József-Antal emlékezete“ czimű nagydékü dolgozatát, mely

az évkönyvben is közzé fog tétetni.

2. Ezután Szilágyi Sándor jeles történetíró foglalta el az előadói széket és egy nagy tetszéssel fogadott értekezést olvasott fel ily czim alatt: „A békésmegyei hódoltság történetéhez“ különösen azon körülményre hívta fel a közönség figyelmét, miszerint Békésvármegye sokszor három urat is birt egyserre.

Ezen adatokkal gazdag jeles értekezés hasonlóképen az évkönyvben fölvetni határozottatott.

3. Nem kisebb érdeklődést keltett megyénk egy ifju tudósának Dr. Csánky Dezsőnek „Hevesi Bornemisza Benedek gyulai kapitányságáról“ szóló, merőben új adatok alapján kidolgozott jeles értekezése,

mely a nagy közönség részéről is tetszéssel fogadtatván, a nagyreményű szerző iránti elismerésből külön díjazás mellett fog az évkönyvben megjelenni.

4. Elnök a közönség szíves részvételét megköszönve, lelkes éljenzés között zárta be a gyűlést.

5. Folyó ügyek tárgyalása kerülván szőnyegre, alelnök indítványozza, hogy az egyesület azon férfit, ki a mai gyűlésen való felolvasása által is bebizonyítja egyesületünk iránti jó indulatát; ki a történelmi tudomány legkiválóbb bajnokai között foglalván helyet, irodalmi érdemeinél fogva az egész nemzet elismerését bírja, t. i. Szilágyi Sándort, a m. tud. akadémia rendes tagját, a m. kir. egyetemi könyvtár igazgatóját tiszteletbeli tagul válassza meg.

A gyűlés nagy lelkesedéssel kiáltotta ki Szilágyi Sándort a békésmegyei régészeti és művelődéstörténelmi társulat tiszteletbeli tagjául, s részére az erről szóló diszokmány kiadását elrendelte.

6. Ennek kapcsában Lehóczky József válaszmányi tag a régészeti tudományok terén régidőtől fogva nem kisebb szorgalommal mint szakismerettel és eredménnyel működő Ebenhöch Ferencz győri kanonok, komáromi főesperes és tanár felé fordította a gyűlés figyelmét, és őt, mint a hazai tudományos világ egyik diszt, társulatunknak meleg lelkű barátját, s megyei múzeumunknak is bőkezű gyarapítóját, egyletünk nagyérdemű tiszteletbeli tagjai sorába fölvétetni kéri.

Ez indítvány indokainál fogva egyhangulag elfogadtatott, s ehez képest Ebenhöch Ferencz kanonok urat a békésmegyei régészeti és művelődéstörténelmi társulat tiszteletbeli tagjául hasonlóképen megválasztá, s részére az erről szóló diszokmány megküldését az elnökre és a főtitkárra bízta.

7. Alelnök egyletünk új alapító tagjai gyanánt jelenti be Karassiy Istvánt, Békésmegye volt alispánját és b. Radvánszky Bélát, zólyomi főispánt és előnyösen ismert történetirót; rendes tagul pedig dr. Csánky Dezsőt, az állami levéltár tisztviselőjét.

A gyűlés ezen új tagbejelentést örvendetes tudomásul veszi.

8. Institorisz Kálmán Arad sz. k. város főjegyzője, mint az aradi „Kölcesey-egylet“ képviselője lelkes szavakban tolmácsolván küldőinek szívélyes üdvözetét, azon óhajlásának adott kifejezést, hogy a két rokon czélu egyesület, t. i. az aradi „Kölcesey-egylet“ és a „békésmegyei régészeti és művelődéstörténelmi egyesület“ közelebbi érintkezésbe lépven egymással, karöltve és testvéri bizodalommal együttesen mozdítsák elő az alföldi szellemi életet a közművelődést, a magyar irodalmat és művészetet.

Mely testvéri fölhívást egyletünk hasonló indulattal fogadván, elhatározta, hogy

a lelkes aradi „Kölcssey-egylet“-tel, mint a szomszéd megye közmívelődésének nagyhivatásu tényezőjével, ezennel szorosabb viszonyba lép; azt minden gyűlésére meghívja, s magát viszont annak gyűlésein képviselteti; évkönyveit és egyéb kiadványait évenként megküldi, s mindezen intézkedéseiről jegyzőkönyvi kivonat közlése által értesíteni fogja.

9. Haan Lajos alelnök fölhívja az egylet figyelmét a fővárosban újabban keletkezett „heraldikai és genealogiai társulatra“ s tekintve annak tudományos célját, indítványozza, hogy egyletünk, mint ilyen, lépjen az illető társulat tagjai közé egyelőre három évre.

Az indítvány elfogadtatik, és a pénztárnok utasittatik, hogy az 5 frtnyi tagsági díjat évenként küldje meg a heraldikai társulat pénztárába.

10. Tatay János választmányi tag, addig is, míg Tót-Komlós községe hivatalos uton fogja meghívni egyletünket egy vidéki tudományos célú kirándulásra, a maga részéről felkéri a gyűlést, hogy jövő évben, lehetőleg az őszi hónapokban Tót-Komlóst meglátogatni sziveskedjék.

A gyűlés örömmel fogadván a szives meghívást előre is Tót-Komlóst jelöli ki jövő évi kirándulásainak egyik főhelyeül, mihez képest a főtitkár utasittatik, hogy az azon vidéket érdeklő történelmi és lehetőleg régészeti felolvasásról és ásatásról gondoskodják.

11. Szőnyegre hozatván a megyei muzeum helyiségének szűk és alkalmatlan volta, elhatároztatott, hogy az elnökség

külön kérvénnyel járuljon a megyei közgyűlés elé, miszerint az a célnak megfelelő új és alkalmas helyiségről gondoskodni kegyeskedjék.

12. Olvastatott id. Mogyoróssy János muzeum-igazgatónak kérvénye, melyben egy frankfurti köztársasági aranyérem megvételére szükséges pénzösszegnek kiutalványoztatását kéri.

A gyűlés mindenkor szívesen gyarapítja a muzeum tárgyait; de minthogy kellő tekintettel kell mindenkor lennie a pénztár állapotára, és arra, hogy első sorban csak Békés megye területén talált közérdekű pénzek és tárgyak vásároltassanak, a jelen kérvényt figyelembe nem veheti.

13. Székács István uradalmi felügyelő két darab, Nagy Zsigmond ref. lelkész ur öt darab, és Harsányi Sándor ev. lelkész huszonöt régi pénzdarabot ajándékoztak a muzeum számára, mit a gyűlés hálás elismeréssel fogad,

s az adományozóknak jegyzőkönyvileg is köszönetet mond.

14. Végül az elnök hálás köszönettel emlékezvén meg Orosháza kitűnő vendégszeretetéről indítványozza, hogy a község nagyérdemű előjáróságának jegyzőkönyvileg is köszönet mondassék a szives fogadtatásért,

mit a gyűlés egyhangulag elfogadván, nemcsak a község érdemes előjáróinak, hanem a rendező bizottságnak, jelesül pedig Lehoczy József bizottsági elnök urnak is hálás köszönetet mond.

15. A jelen jegyzőkönyv hitelesítésére Tatay János és Harsányi Sándor urak küldetnek ki.

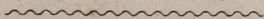
Kelt Orosházán, aug. 6-án 1882.

Hitelesítették :

T a t a y J á n o s.
Harsányi Sándor.

Jegyzette :

Zsilinszky Mihály,
egyl. főtktár.

Elnöki megnyitó beszéd.

A békésmegyei régész-mívelődéstörténelmi-egyletnek B.-Gyulán, 1882. szeptember 18-án tartott közgyűlésén

felolvasta : **Gündöcs Benedek**, egyleti elnök.

Mélyen tisztelt közönség !

Mindenkor kiváló öröömre szolgál, midőn megyénk lelkes közönségét egyletünk körében üdvözölhetem, mert minden ilyen alkalom a multnak egy-egy emléké, a megye történelmének egy-egy mozzanatát deríti fel és őrzi meg, és így minden ilyen alkalom egy-egy lépés, melylyel Békésmegye a társadalmi önképzés útján a szellemi közművelődés felvirágzásának magasztos céljához közeledik. — Midőn tehát ezuttal is, a hazafias lelkesedés őszinte örömevel üdvözlöm a mélyen tisztelt közönséget : van szerencsém a közgyűlést ezennel megnyitottnak nyilvánítani.

A békésmegyei régész-művelődéstörténelmi-egylet, a lefolyt egyleti évvel működésének nyolczadik évét fejezte be.

E működés érdemét méltányolni nem czélom és nem feladatam, mert a nagy közönség van hivatva a fölött ítéletet mondani : de talán nem fog érni a tulzás és szerénytelenség vádja, midőn azt merem állítani, hogy az egylet 8 évi működése folytonosan arról tanuskodik, miszerint helyesen fogta fel és híven tölté be hivatását s tevékenységének jótékony hatását, működésének maradandó becsü emléké, képes már is felmutatni.

És hogy ez valóban így van, elég legyen röviden arra utalnom, hogy míg egyrészt a megye különböző helyein időnként rendezni szokott egyleti vándorgyűléseink és nyilvános felolvasásaink ketségkivül élénkitik a társadalmi közszellemet, ébresztik és emelik a tudományok és közművelődés iránti érdeklődést, ápolják a hazafiságot és igaz magyar nemzeti közérzületet ; másrészt a gyűjteményeiben és látogatóiban egyaránt folyvást örvendetesen gyarapodó egyleti, illetve megyei muzeumunk szintén hatékony tényezője, sőt ugyszólván valódi iskolája a

közművelődésnek; végül pedig egyleti évkönyveink, oly számos, megbecsülhetlen értékű, s legtöbbször eddig teljesen ismeretlen adatokkal gazdagíták megyénk történetét, hogy ezek által a megye multja már is egészen más világításban, tisztább és teljesebb képen tűnik fel, s még hozzá ezenfelül elmondhatjuk, a mivel pedig kevés megye dicsekedhetik: hogy Békésmegye történelmének fáradhatlanul buvárkodó munkásainak sorában megyénk jelesein kívül, oly kitűnő szaktudósokat nevezhetünk magunkénak, a kik nemcsak szerény egyletünknek, de egész régészeti és történettudományunk díszai, büszkeségei, nevezetesen: tartott értekezéseik sorrendje szerint említve — Pulszky Ferencz, Fraknói Vilmos, Hampel József, Thaly Kálmán, Szabó Károly, Szilágyi Sándor urak, kiket az isteni gondviselés a hazai tudományok dicsőséges tovább fejlesztésére, még igen sokáig éltsen.

Áttérve egyletünknek különösen a lefolyt egyleti évben kifejtett működésére, részemről ezuttal elégnék tartom röviden és egész általánosságban csak annyit megjegyezni, hogy egyletünk következetesen haladva az eddigi irányban, az idén is igyekezett életrevalóságának és tevékenységének biztató jelét adni, s nyilvános szereplése által a megye közönségének a nemes ügy iránti érdeklődését és pártolását növelni.

Egyletünk ez évi működésének kimagasló fénypontja volt az augusztus 6-án Orosházán tartott vándorgyűlés, melyen hazánk kitűnő történet tudósa s egyletünk tiszteletbeli tagja, Szilágyi Sándor ur „Békésmegye a török hódoltság idejében“ czim alatt tartott fölötté érdekes felolvasást, ehez járult Csánky Dezső egyleti tag urnak „Bornemisza Benedek gyulai kapitányságáról“ czimű tartalmas és jeles értekezése; én pedig „Néhai Wenckheim József-Antal emlékezeté“-nek hoztam meg szerény tehetségemtől telhetőleg — a hála és kegyelet áldozatát a ma élő nemzedéknek s az utókornak is követendő példányképül állítva fel a fenkölt jellemű demokrata főurnak közhasznú tevékenységben töltött életét s nemes alkotásai által hirdetett érdemeit.

Orosháza községének s a közeli vidéknek nagyszámmal résztvett lelkes közönsége, egyletünk megjelent képviselőit oly kitüntető szívélyes fogadtatásban részesíté, s e vándorgyűlés és felolvasás iránt oly nagymérvű érdeklődést tanusított, melyért egyletünk hálás elismerését valóban méltán kiérdemelte. E vándorgyűlésünkre az aradi „Kölcsey-egyesület“ történelmi szak-

osztálya is elküldé képviselőjét, s mi egyletünk részéről hazafias örömmel fogadva a rokonszenves közeledést, a szomszéd megye közművelődésének szent ügyét szolgáló testvér egylettel barátságos jó viszonyt szívesen megkötöttük.

Ugyancsak az orosházi vándorgyűlés alkalmával a választmányi gyűlés határozatilag kimondta, hogy a Tót-Komlós községének képviselője részéről előterjesztett szivélyes meghívás folytán, az egylet jövő évi vándorgyűlése, nyilvános felolvasásokkal egybekötve, Tót-Komlóson fog megtartatni.

Érdemesnek tartom még felemlíteni, miszerint f. évi május 28-án tartott választmányi gyűlésünk egyhangu határozata folytán egyletünk nevében az elnökség megkereste a magyar tudományos akadémiát az iránt, hogy miután néhány év múlva betelik hazánk állami fenállásának ezredéve s a nemzet közvéleménye máris élénken foglalkozik eme nagyjelentőségű nemzeti ünnepnek méltó megülése és megörökítése kérdésével, de mint-hogy ugy régi, valamint újabb történészeink véleménye eltérő egymástól arra nézve, hogy tulajdonképen melyik évben ment végbe a honfoglalás, s melyik évben volt Pusztaszeren az alkotmányszerző első nemzetgyűlés? s mivel ennek meghatározására egyedül a m. tudományos akadémia illetékes, ennél fogva tehát intézkedjék az akadémia saját hatáskörében a fentjelzett kérdésnek tisztázása és végleges eldöntése s az eredménynek annak idején leendő nyilvánosságra hozatala iránt, s egyletünknek ezen megkeresése további eljárás végett kiadatott az akadémia történelmi szakosztályának, és így remélhetőleg egyletünk kezdeményező föllépésének óhajtott eredménye is leend.

A mi pedig az egyletnek a lefolyt évben való anyagi állapotát s különféle gyarapodásait illeti, ezekre nézve szabad legyen az egylet tisztviselőinek a közgyűlés további folyamán előterjesztendő jelentéseire utalnom. Részemről azonban lelkiismeretes kötelességnek tartom ezuttal is hangsúlyozni, habár egyletünknek szellemi és anyagi előhaladása mindinkább észrevehető, mindazáltal egyetemes pártolása még épen nem áll arányban Békésmegye kedvező közviszonyaival, és a megye közönségének értelmi előkelőségével s előnyös anyagi helyzetével. Megyei közéletünk szereplő férfiai közül számosan vannak még, a kik mindezideig késtek jeles tehetségeiket egyletünkkel közreműködve érvényesíteni; holott a megye minden gyermekének szent kötelessége lenne tehetségéhez képest, szellemi és anyagi pártol-

lásával elősegíteni az egylet működését; mert hisz a közművelődés nem egyesek kiváltságos haszna, hanem közös kincs, közös jótétemény, melynek áldása az egész nemzetre kiterjed.

S van még egy sajnosan feltűnő körülmény, a mit végre el nem hallgathatok és ez az, hogy megyénk művelt ifjúsága a minden szép és nemesért lelkesülni hivatott fiatal nők közélet pályáján maholnap atyáinak helyébe lépő ujjabb nemzedék, kevés kivétellel, folyvást távol tartja magát egyletünkötől, mintha nem is birna fogékonyssággal, érdekkal, hivatással a közjó szolgálatára szentelt komolyabb tanulmányok, nemesebb czélok iránt. Nehéz aggodalmakat keltő, s mélyen elszomorító jelenség ez, a melyet látva, fájdalmas érzéssel ismételhettük mindnyájan, a kik az élet delén már tul vagyunk, költőink kitörő panaszzát, hogy „Lesz-e gyümölcs a fán, melynek nincs virága?” avagy: „Elhamvadt a magzat hő szerelme, Nincs magasra vivő szenvedelme!..“

De nem! igénytelen szavam nem a szemrehányás s nem a jövő fölötti kétségbeesés szózata! mi bízunk, remélünk, s hisszük, hogy Békésmegye művelt ifjúsága méltó lesz atyáihoz s nem eltékozolni, de gyarapítani fogja szent örökségét, e megyének szellemi előhaladását. S éppen a most elmondottakból könnyen érthetőleg igazi lelki örömet érzek, midőn ez alkalommal egyletünknek egy tehetséges fiatal tagját Gyula városának szőlöttét tő Karácsony János békési segédlelkész urat úgy üdvözölhetem és mutathatom be, mint a ki a történettudományok terén egész szenvedélylyel és hivatással buvárkodva, már is figyelemreméltó munkásságot fejte ki, s jövőre nézve annál szebb reményekre jogosít.

Néhány hét előtt, midőn mint ujmisés áldozár először ajánlá fel a legszentebb vérnélküli áldozatot, én valék vezetője — manu ductora — az Ur oltáránál, s lelkemből örülök, hogy most én vezethetem be őt a nyilvános szereplés terére, amidőn ez alkalommal a közművelődés oltárára legelőször is szülővárosa iránt érzett hála és kegyelet áldozatát mutatja be „Gyulának, a gyulai uradalomnak, a gyulai várnak keletkezése“ czimű oknyomozó történelmi értekezésével, melynek felolvasására midőn ezennel felkérem, szivből kívánom, hogy szülővárosának és megyénknek dicsőségére haladjon folyvást elő a történettudományok terén, s példája lelkesítse komoly törekvésre megyénk művelt ifju nemzedékét, hogy a szent czél érdekében mindnyájan közreműködve, szellemi és anyagi egyesült erővel buzgólkodjunk kitűzött célunk elérésén Békésmegye közművelődésének felvirágoztatásán.

Levél a m. t. Akadémiához.

(A honfoglalás ezredéves jubileuma ügyében.)

Nagytekintélyű magyar tudományos Akadémia!

Néhány év mulva betelik hazánk állami fenállásának ezredéve, s a nemzet közvéleménye máris élénken foglalkozik eme nagyjelentőségű nemzeti ünnepnek méltó megülése és megörökítése kérdésével.

Azonban ugy régi, valamint újabb történészeink véleménye eltérő egymástól, arra nézve, hogy tulajdonképen melyik évben ment végre a honfoglalás, s melyik évben volt a pusztaszeri alkotmányszerző első nemzetgyűlés?

Már pedig ha az ezredéves emlékünnepe új korszakalkotó örömnepét a nemzet meg akarja örökíteni, mindenekelőtt azzal szükséges tisztába jönnünk, hogy: melyik évben telik be tulajdonképen hazánk állami fennállásának ezredéves évfordulója?

Ennek meghatározására egyedül a magyar tudományos Akadémia illetékes; — s a békésmegyei régész-művelődéstörténelmi-egylet, alulirt helyen és napon tartott igazgató választmányi üléséből /. alatt mellékelve az ülés jegyzőkönyvének ide vonatkozó határozatát — mély tisztelettel felkéri a nagytekintélyű magyar tudományos Akadémiát: méltóztassék a fent jelzett kérdésnek tisztázása és végleges eldöntése iránt, saját hatáskörében érdemlegesen intézkedni, s az eredményt annak idején majdan nyilvánosságra hozni.

Kelt a békésmegyei régész-művelődéstörténelmi egyletnek B.-Gyulán 1882. május 28-án tartott választmányi üléséből.

Jegyzette:

Bánhegyi István.

Az egylet nevében:

Göndöcs Benedek,

apát és lelkész, o. gy. képviselő,
egyleti elnök.

Jegyzőkönyv,

A „békésmegyei régész-művelődéstörténelmi-egylet“ igazgató választmányának B.-Gyulán 1882. május 28-án tartott üléséről.

Jelen voltak : Göndöcs B., Ormos J., Keller Imre, Bánhegyi Istv., Dr. Kovács Istv., Dobay J., id. Mogyoróssy J.

1. Egyleti elnök, Göndöcs Benedek apát és képviselő ur, a választmányi tagok szívélyes üdvözlése mellett megnyitván az ülést előterjeszti, hogy néhány év múlva hazánk állami fennállásának ezredéve be fog telni, s a nemzet — tudvalevőleg — máris élenken foglalkozik az ezredéves ünnepély méltó megülvése és megörökítése kérdésével, — azonban hazai történészeink véleménye egymástól eltérő lévén arra nézve, hogy mely évben ment végbe a honfoglalás és mikor volt a pusztaszeri alkotmányszerző első nemzetgyűlés? — ennél fogva a nemzet tulajdonképen most sem tudja határozottan, hogy mely évben lenne tartandó az ezredéves emlékünnepe, — s minthogy ennek meghatározására egyedül a magyar tudományos akadémia illetékes : indítványozza tehát, hogy egyletünk — még ugyanezen választmányi ülésből — intézzon feliratot a m. t. Akadémiához, az ezredéves emlékünnepe, mely évben tartásának illetékes megállapítása tárgyában.

Elnök urnak ezen indítványa egyhangu helyesléssel elfogadtatván, a m. t. Akadémiához ily értelemben intézendő felirat beterjesztésével a választmányi ülés az indítványt tevő elnök urat bizta meg.

Kelt mint fent.

Hitelesítették :

Id. Mogyoróssy János,
Ormos János.

(P. H.)

Jegyzette :

Bánhegyi István.

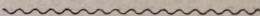
2. Olvastatott Orosháza községének átirata, melyben értesítetik az elnökség, hogy nevezett község szívesen látja a békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyesület júniushavi vándorgyűlését.

A szives meghívó örvendetes tudomásul vétetvén, az elnökségnek további intézkedés végett kiadatik.

3. Tárgyaltatott az „Országos régészeti- és embertani társulat“ átirata, melyel egyesületünk felhivatik, hogy Rossi K. János érdemei elismeréseül ő is hozzájáruljon azon aranyérem előállítási költségeihez, melyet a Societa di Archaeologia Christiana e f. évi junius 24-én neki átnyujtani szándékszik.

A választmány szívesen fogadva a felhívást, megbizza az elnökséget a 2 frt 20 krnyi járulék beküldésével. Ezzel a j. k. bezáratott. K. m. f.

Bánhegyi István,
e. i. jegyző.

Jegyzőkönyv,

a „békés-vármegyei régészeti és művelődés-történelmi társulat”-nak B.-Gyulán
1882. évi sept. hó 18-án tartott közgyűléséről.

Jelen voltak: Göndöcs Benedek apát és lelkész, országgyűlési képviselő elnöklete alatt Haan Lajos alelnök, Zsilinszky Mihály főtitkár, id. Mogyoróssy János muzeumi igazgató, Márki Lajos másodtitkár, Kőrös Kálmán pénztárnok, Asboth Kálmán muzeumi segédőr, Beliczey István, Beliczey Rudolf, Bonyhay Benjámin, Bánhegyi István, Birsy József, Jancsovics Pál, Kéry Kálmán, Hoffmann Alajos, Ormós János. Cziffra Imre, Dobay János, Kalmár Mihály, Tatay János, Tatár János, Tavaszi János társulati tagok s nagyszámu közönség.

1. Göndöcs Benedek társulati elnök, a közgyűlést emelkedett lelkes beszéddel megnyitván, felkéri a társulat vendégét, Karácsonyi Jánost, hogy a mai alkalomra bejelentett történelmi értekezését felolvasni sziveskedjék.

Mely elnöki felhívás folytán Karácsonyi János „Gyulának, a gyulai várnak és a gyulai uradalomnak keletkezéséről” szóló értekezését a közönség élénk tetszésnyilvánítása között felolvasta.

2. A lelkesen megéljenzett vendégfelolvasó értekezése után elnök az érdeklődő közönség figyelmét és a felolvasó fáradozását megköszönvén, a közönség eloszlásával a közgyűlés zárttanácskozássá alakult.

3. A zárttanácskozás során tárgyalatott s társulat főtitkárának rendszerinti jelentése, az év folyamában történt nevezetesebb intézkedésekről.

Tudomásul vétetett.

4. Bemutattatott idősb Mogyoróssy János muzeumigazgató jelentése, az egyesületi tárlat állásáról és gyarapodásáról.

Örvendetes tudomásul szolgál.

5. Id. Mogyoróssy János muzeum-igazgató figyelmeztetése folytán

megbizatik a társulati elnökség, hogy az arad-szentmártoni templomban állítólag létező Dürer-féle kép másolatának az egyesületi tárlat részére leendő megszerzéséről gondoskodják.

6. Kőrös Kálmán társulati pénztárnoknak, a pénztár állásáról általánosságban tett jelentése folytán

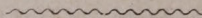
egyrészt megbizatik a társulat pénztárnoka, hogy a még hátralékban lévő tagdíjakra vonatkozó nyugtatványokat, a vidéki bizományos tagoknak beváltatás végett küldje ki; másrészt pedig méltánylandó a társulati pénztárnoknak, a számadások vezetése, különösen pedig a tagdíjhátralékok behajtása körül igényelt fáradozását, a társulat pénztárnoka részére évi 100 frtnyi tiszteletdíjt szavaz meg olyképen, hogy a csekélyebb elfoglaltatásu muzeumi segédőr 100 frt rendszeresített tiszteletdíja megvonassék, s a segédőr a teljesített munkálatok arányában esetről-esetre díjaztassék.

8. Felmerült indítvány folytán

hálásan megismervén a társulat azon ernyedetlen fáradozások értékét, melyekkel vármegyénk veterán tudós férfai, id. Mogyoróssy János ur, a megyei történelmi emlékek összegyűjtése és fentartása körül buzgólkodik; — tekintettel továbbá azon körülményre, hogy a megyei muzeumi tárlat jelenlegi gazdagsága az említett jeles tudós férfiú áldozatkészségének el nem vitázható érdeme: egyhangulag elhatározza a társulat, hogy a megyei tudományos szellem fejlesztése s a multak iránti kegyelet felébresztése körül egyébként is sokszorosan érdemesült férfiú méltó megjutalmazása s legfelsőbb helyen leendő kitüntetése iránt a szükséges lépések elnöki uton megtétessenek.

K. m. f.

Márki Lajos,
másod-titkár.

Főtitkári jelentés.

Tisztelt közgyűlés! A lefolyt egyleti év története kevés szóba foglalható össze. Nem voltak oly rendkívüli események, amelyek az érdeklődő közönség figyelmét nagyon megragadták volna. De másfelől nem voltunk oly események hijában sem, melyek — bár zajtalanul történtek — megérdemlik a följegyzés fáradságát.

Mint a rendes medrében csendesen haladó folyam, úgy a mi egyesületünk is halad a maga útján csendesen, termékenyítve közművelődésünknek, történelmünknek még nem eléggé művelt mezejét.

A tudatosan kitűzött czél megfelelő munkásságra ösztönözte tagtársainkat itt a megye határain belől úgy mint azon kívül is. A régi munkások mellett ifjabb erőket látunk örömmel feltűne-
dezni, melyek hivatva vannak nagyobb erővel és sikerrel folytatni azt, amit mi szerényen és töretlen uton megkísérlettünk. Kétségtelenül csak örömmel jelezhetem azt, hogy midőn évenként országos nevű történetírók látogatják meg szerény vidéki egyletünket; midőn tudományuk gazdag tárházából ide is elhoznak néhány becses magot, hogy az termékeny talajba vetve sokszoros gyümölcsöt teremjen: ugyanakkor szent lángra gyulad néhány ifjú ember kebele, kutatni kezdi szülőföldjének régi emlékeit s fáradságának édes gyümölcsét becses irodalmi dolgozatok alakjához hozza a hálás közönség elé.

A mai gyűlés ifjú felolvasója, mint gyulai fi, már több értekezésben bizonyította be, hogy a történelmi mult emlékei iránt fogékony kebelrel bir, s hogy komoly tanulmányainak folytatása úgy egyletünkre, mint az általa kitűzött czél elérésére nézve felette kíváncs.

Mellette, mint méltó versenytársa, emelkedik fel a f.-gyarmati Csánky Dezső, ki a mult hó 6-án Orosházán tartott egyesületi gyűlésen először lépett fel „Bornemisza Benedek gyulai kapitánysága“ czimű jeles értekezésével a megyei közönség elé.

Ez, mint az országos levéltár tisztviselője, merőben új, s eddig teljesen ismeretlen adatokat gyűjtött már Békésmegye hajdanára vonatkozólag; és hogy az ekként bányász módra gyűjtött anyagból művészi alkotásra is képes, arról örvendetes tanubizonyságot tesz orosházi felolvasása, mely a jelen évi „Évkönyv“ egyik becses darabját képezi.

Mind a két ifju megérdemli, hogy az egylet örömmel üdvözölje tagjai sorában.

De midőn ezt a jövőben vetett bizodalommal az ifjak iránt tesszük, nem szabad megfedkezünk a veteránus bajnokok érdemeiről sem, kik ez év folytában becses dolgozataikkal megörvendeztettek.

Ilyen volt koszorus történetirónk Szilágyi Sándor, a magy. tud. akadémia rendes tagja, a m. kir. egyetemi könyvtár igazgatója és egyletünknek tiszteletbeli tagja, ki ugyancsak az orosházi gyűlésen „a békésvármegyei hódoltság történetéről“ tartott éppoly alapos, mint érdekes előadást. Értekezése fölötté érdekes színben tüntette fel megyénk állapotát azon korban, midőn az erdélyi fejedelmek hatósága alatt állott; sokszor két, sőt három urnak is fizetett adót, t. i. a magyar királynak, az erdélyi fejedelemnek és a török zultánnak. Becses adatok ezek azoknak, kik a multból a jelen számára is tudnak tanulságot levonni.

Egyletünk érdemes elnöke „gróf Wenckheim József-Antal“-ról olvasott fel érdekes életrajzi adatokat, melyek megyénk ezen jószívű és gazdag főúrának jellemét híven tüntetik elé; rámutatván a társadalmi élet azon terére, melylyel a vagyonnal bíró főurak most is áldással működhetnek.

Az irodalom térén eddig felmutatott eredmény a szomszéd megyékben is lelkes barátokat szerzett egyletünknek. Az aradmegyei „Kölcey-egylet“ küldöttek által fejezte ki örömét egyletünk eredményes működése felett, s azon felhívással tisztelt meg bennünket, hogy szorosabb baráti viszonyba lépve, együtt mozgítsuk elő alföldünk közmívelődését. Ezen megtisztelő felhívást nem lehetett elutasitanunk. Készséggel fogadtuk eztel és kimondottuk a szomszédi baráti szövetséghez való hozzájárulásunkat.

Hasonló biztató jelnek vagyunk hajlandók venni működésünkre nézve azt is, hogy alapító tagjaink száma három tekintélyes férfiuval szaporodott. Jelesül alapítóvá lett Karassiy István, megyénk volt alispánja, Geiszt Gyula nagybirtokos és báró Radvánszky Béla, Zólyommegye ujonnan kinevezett főispánja, ki

a távolban figyelemmel kíséri szerény egyesületünk irodalmi működését.

Uj tagokról lévén szó, nem lehet hallgatással mellőznöm azon kevésbé örvendetes tényt, hogy a halál által sorainkból kiszakított Lonovics Ferencz, Pecz Gyula, Soltész Nándor, Hajnal Ábel és Vince Sándor tagtársaink helyei uj tagok által nem töltettek be! Igaz ugyan, hogy a fentebb említett dr. Csánky Dezső és Szimonidesz Károly urak beléptek társulatunkba; de sajnálattal kell constataínom, hogy ujabbn megyei intelligens osztályunk kevesebb érdeklődést tanusít, mint a mennyit joggal várhatnánk tőle. Mert valamint az országnak, úgy egyletünknek is az ifjúság lelkesedésében van csak reménye, s jövőjének biztosítéka.

Lehet, hogy bennünk is van a hiba, hogy nem szólítjuk, nem lelkesítjük az uj embereket úgy, mint hajdanában tettük; de mindenesetre módot kell keresnünk arra, hogy soraink meg ne ritkuljanak. E tekintetben legtöbbet tehet a pénztári hivatal, mely a tagok névsorát nyilván tartja és a tagsági díjakat beszedi.

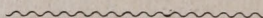
Semmi sem oly biztos hévmérője az igazi érdeklődésnek, mint a tagok szaporodása és a tagdíjak rendes befizetése. A hol a hátralékok szaporodni kezdenek, ott a hidegülés bizonyos, és az egyleti élet felakadása kikerülhetetlen. Remélem, hogy e részben a mi egyletünk t. pénztárnoka biztos és örvendetes adatokkal fog szolgálni a t. közgyűlésnek; és hogy az anyagi állapot rajza nem fog kirívó ellentétet képezni az általam fentebb vázolt szellemi állapottal.

Még egy tárgyat kell felemlitenem, mint olyat, mely élénken foglalkoztatá az egyesület tagjait, s ez a muzeum helyiségének kibővítése, illetőleg kicserélése. A muzeum t. igazgatója már több ízben jelenté, hogy az adományozott uj régiségek számára kellő helyiséggel nem rendelkezik, mi által az adományozók buzgalma is elszibbasztatik. Ennek következtében az orosházi gyűlés egy kérvényt határozott benyujtani a megyei közgyűlésnek, hogy e részben a baj orvosolva lehessen. Reméljük, hogy kérvényünk kellő méltánylásban fog részesülni a megyei közönység részéről, annyival is inkább, mert a muzeum t. igazgatója és annak t. segédje szűk és nedves helyiségben nem képesek oly tevékenységet fejteni ki, mely egy diszes muzeum tárgyaitak

kellő elhelyezéséhez és a jegyzékek szakszerű kiállításához szükséges.

Midőn e részbeni részletesebb jelentéstétel végett ezennel a t. muzeumi igazgatónak adom át a szót, tisztelettel kérem a közgyűlést, hogy ezen jelentésemet tudomásul venni méltóztassék.

Zsilinszky Mihály,
főtitkár.

Pénztárnoki jelentés.

Igen tisztelt közgyűlés!

A lefolyt 188¹/₈₂-ik egyleti évről, a pénztárnoki jelentést
van szerencsém következőkben előterjeszteni:

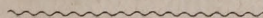
Bevételek összege tett	805 frt 02 kr.
Kiadásoké	485 frt 39 kr.
Pénztári maradvány:	319 frt 63 kr.

Vagyoni állapot:

Pénztári maradvány	319 frt 63 kr.
Alapítványi tőkék	1200 frt — kr.
Ezek utáni kamathátralékok	24 frt — kr.
Tagságidij hátralékok	625 frt — kr.
Okmányidij hátralékok	32 frt — kr.
Összesen:	2200 frt 63 kr.

Kelt B.-Gyulán, 1882. szeptember 18-án.

Kőrös Kálmán
egyl. pénztárnok.

J e l e n t é s e

a békésmegyei gyulai nyilvános muzeum igazgatójának a tárlat 1882-ik évi állásáról.

Muzeumunkat ezen egyleti VIII-ik év folyama alatt számos jeles úgy külföldi, mint hazai, vidéki és megyénbeli vendégek számszerént 253-an tisztelték meg látogatásukkal, kik közül megemlitendők : a róm. kath. elvtársak szövetsége czim alatt alakult tizenegy egyházmegyebeli zarándok vándoregylet tagjai, és pedig Lonkai Antal egyleti elnök s hirlapíróval egyetemben Gyurinka Antal nagykőrösi esperest-plebanus; Molnár evang. János czimzetes kanonok, esperes és keczeli plebanus; Agon János kun-félegyházi plebanus; Rosen Pál plebanus; Fekete Benő püspöki titkár Szatmárról; Streicher József pécsmegyei paksi lelkész; Dr. Seidel Pál pátkai plebanus Fehérvármegyéből; Vida Vilmos váci tanár; Kudelka Gellért sz. ferenczrendi áldozár és szolnoki zárdafőnök. — Továbbá Asbóth Aladár Krassószörénymegyei árvaszéki h. elnök Lugosról; Dr. Rómer Flóris Ferencz kir. tanácsos, apátkanonok; Bánó József sárosmegyei volt orsz. gyűlési képviselő és volt képviselőházi alelnök Osztrópatakról; Beöthy Andor biharmegyei alispán; H. Nagy Lajos főgymn. tanár H.-M.-Vásárhelyről; Gregus János budapesti jeles festő; Gyulai László budapesti rajztanár városunk szülötte; Kárász Emil m. kir. állami mérnök; Pap Elek karczagvárosi polgármester, Bencze István gyomai ref. lelkész; Székely József kolozsvári unitárius főtanodai tanár, Laczkovics József m. kir. p. ü. ministeri számtanácsos; Kövesdy Béla azon ministeriumi számtiszt.

Tárlatunkat a lefolyt nyolcz év alatt mintegy hat ezren látogatták meg, kik mindannyian dicsérő elismerésüket nyilvánították muzeumunk felett.

A muzeum gyarapodása az 188 $\frac{1}{2}$ -ik évben a következő, jelesül :

A) Régi tárgyakban :

1. *Nagyságos Göndöcs Benedek* apát-plebanus „Obsidián“ kőszilánkokat. 2. *Schmidt Iván* elemi tanuló, id. Mogyoróssy János gyulai Mekka nevű dűlőbeli szőlőjében 1882-ik évben talált népvándorláskori agyag orsó karikát. 3. *Reich Ilona Dr. Soós Kálmánné* Miskolczról, Zilah vidékén 1881-ik évben talált négy darab, állítólag szent László m. király kővé vált aranyát; 4. *Szekács István* urad. igazgató : a) egy avarkori ezüst fülfüggőt; b) egy IX-ik századbéli pontificale keresztet diszitő (angolalaku) bronz feszületet; c) egy ketté tört bronz karpereczet; d) két kengyelvasat, egy zablát, egy vas csattot, egy vas horgot, két vas nyilat Árpád korából, és egy 27 cm. hosszú rozsdáette lapos vaskulesot. Mindannyi Gerendás pusztai lelet. 5. *Mojsisovics Vilmos* m. kir. állami főmérnök, egyetünk alapító tagja s meggyénk szülötte, az 1870—1877-ik években a Vágfolyó szabályozása alkalmával, a nyitramegyei Farkasd m. város határbeli VIII-ik számu Vágátmetszésnél a folyó balpartján egy régi telepben talált következő őskori tárgyakat, ugymint : a) egy avar sarkantyút; b) két db. kögömböt (nucleust); c) egy bronz kardot; d) egy bronz dárdát; e) egy bronz kardvédet; f) két db. hajlitott bronz darabot; g) két db. őskori cserépedényt; továbbá h) Farkas Mihály farkasdi bíró nemesi felkelőnek I-ső Napoleon korában használt magyar fanyergét; i) a Szolnok alatti tószegi ősi lelhely czölöpépítményei közül 1881-ik évben felszínre jutott egy db. szövőszék sulyt égetett agyagból; végre k) a csejtei vár romjaiból gróf Báthory Erzsébet özv. Nádasdy Ferenczné palotája fedélzetéből egy égett gerenda darabot. — 6. *Bauer Ferencz* budapesti zenedei tanuló s gyulai fi — az ó-budai római amphiteatrum romjaiból három darab égetett agyag mozaik padozatot. 7. *Kovács Károly* — egy gyulai udvartelke mély rétegeben felfedezett mult századbéli égetett téglát „Gy : V“ jeggyel billegve. 8. *Rabovszky Ferencz* egy db. egycsővű revolvert, melyet a világosi fegyverletétel alkalmával Aradon lakott nénje, Müller Terézia asszonynál elrejtett. 9. *Ugray György* — attya, néhai Ugray János által Simándon egy ó épület romjaiban talált, oldalain felfüggesztett nyúl és vadludak ábrájával díszített letört fülű, veres színű, 17 cm. magas, hasöbölátméretben 11 cm. majolik órost; bronzirozott karimás talpán benyomott keleti betük alatt 10-szám billeg látható. 10. *Bak Adolf* bécsi lakos gyulai

fi : a) egy bronz sarlódarabot; b) két db. bronz füles véső küpüt; e) két db. bronz lándzsa köpüt; d) két db. bronz huzalt; e) egy díszcsüngőt és f) több avarkori különböző bronz tárgyak töredékeit.

B) Régi pénzek, érmek és bankjegyekben :

1. *Székács István* urad. igazgató — egy „Diva Faustina“ r. cs.; egy *Antonius* r. cs.; egy *Hadrian* r. cs. ezüst és 2 db. *Constantinus* rézpénzt; *Imre* m. kir. *scлавoniai* kis ezüst; *I. Ferdinánd* m. kir. 1541-ki s 1555-ki, és *II. Mátyás* m. kir. 1604-ki ezüst denárját; *II. Rákóczy Ferencz* „Pro libertate“ 1705-ki X-es rézpénzét; *I. Lipót* birodalmi egy krajczáros ezüst; *I. József* birodalmi három krajczáros ezüst; *IV. Károly* r. cs. 1720-ki hamburgi ezüst; *Károly olmtüzi* püspök 1662-ki ezüst; *Albert brandenburgi örgróf* 1534-ki IV-es ezüst; *III. Zsigmond lengyel király* 1600-ki ezüst és más két ismeretlen lengyel ezüst pénzt; *I. Ferencz* 1793-ik évben magyar királylyá lett koronáztatása emlékérmét, továbbá két ezüst és három török réz. végre egy 1873-iki török bankjegyet, összesen 25 darabot. — 2. *Nagy Zsigmond* ur — egy 1644-ik évi birod. ezüst egy krajczárost; két db *IV. Béla* m. kir. ismert és egy tatár rézpént. — 3. *Ngs Papólczy Janó Dalma* urhölgy — *XIII. Lajos* francia király 1664-iki ezüst; *I. Nándor* m. k. 1565-iki ezüst denár; egy *szakszoniai* három krajczáros réz; egy *Mária Terézia* 1765-iki és egy 1767-iki *romániai* réz tiz krajczárost. — 4. *Foltiny Imre* r. cath. lelkész — *György örgróf* 1715-iki ezüst egy krajczárosát. — 5. *Klimkovics* kassai muzeumőr ur — „A testvérileg egyesült szab. kir. városok Kassa es Eperjes MDCCCXXXVI. Szivesen fogadják aug. 10—16. egybegyült magyar orvosokat és természetvizsgálókat“ feliratu bronz emlékérmét. — 6. *Zabolay Császár Károly* okleveles gyógyszerész s gyulai fi — egy ismeretlen ezüst érmet. — 7. *Leöffler János* ügyvéd — *Cristián választó fejedelem* 1669-iki ezüst kis pénzét. — 8. *Ngs Göndöcs Benedek* apát — egy elkopott ismeretlen római ezüst; *III-ik János* lengyel kir. 1603-ik évi ezüst; *I. Lipót* 1664-iki ezüst XV-ös pénzét. — 9. *Forsner Ferencz* vésztői lakos — *II. Ulászló* 1506, 1508, 1509, 1511, 1513, 1515, 1518, 1520 és 1526-iki ezüst dénárját. — 10. *Főt. Kemény Sándor* gy.-varsándi plebános — *VI. Károly* 1730-iki birodalmi három krajczáros ezüst pénzét. — 11. *Gally Lajos* Prágából — egy régi csehországi *Zsigmond császár* koronájával és Csehország kettős

farku oroszlán czimerével ékesített nagy ezüst pénzét és több db osztr. birodalmi 18- és 19-ik századbéli réz pénzt; egy 1793-iki „Ossiquat de cinquante sols“ feliratu; egy 1808-iki u. n. osztrák fekete; egy 1848-iki „moneta patriottica“ egy lira una corrente; hasonlóul egy moneta patriottica lire due, végre egy lire cinque 5 correnti moneta patriottica feliratu bankjegyet. — 12. *Baksa János* gyulai földész biczerei földben talált Zsigmond I. k. ezüst garasosát és egy ismeretlen külföldi kis ezüst pénzt. — 13. *Birk-mayer Antal* — biczerei szöllejében 1882. évben talált kis lengyel pénzt. — 14. *Asbóth Aladár* fentemlitett muzeumi látogató Lugosról 1882. évben — I. Leopold 1677-iki birodalmi VI-os ezüst pénzét. — 15. *Asbóth Kálmán* muz. segédőr — egy birodalmi három kros ezüst pénzt. — 16. *Binges Mátyás* — Krisztián porosz fejedelem 1669-iki kis ezüst pénzét. — 17. *Uferbach Róza* kisasszony — Marcus Aurelius r. cs. ezüst; I. Lipót r. cs. XV-ös; 1674. és 1694-iki birodalmi magyarországi VI-os; VI. Károly r. cs. 1736-ki bir. VI-os ezüst és három db török ezüst pénzt. — 18. *Pomucz Mojsza* — Kázmér János I. kir. 1666-iki ezüst garasosát. — 19. *Eisler Leopold* — Lojola sz. Ignác római oltárt — boldog szüzet — 1697-sárga réz emlékérmét. — 20. *Christo Miklós* — Traján Hadrian r. cs. kis ezüst pénzét. — 21. *Bak Adolf* fentebb említett hazánkfia — egy kétfelé nyíló, egyik oldalán kívülről cser és olajág koszoruban „5) Lire Italiene“ — „Governo Prowisorio Di Lombardia) 1848“ köriratu, belsején „Radeczký non to vuole) másik oldala külsején („Italia Libera“) a nemzet álló hosszú dárdát tartó nemtőjét környező „Dio Lo vuole“ M köriratu tallér nagyságu ezüst pénzt. — 22. *Machek Gusztáv* 7-ik honvédszászlóaljbeli hadnagy — a) Casmir János I. kir. ezüst garasosát; b) Leopold r. cs. 1868-ki VI-os bir. ezüst pénzét; c) Károly r. cs. 1720-ki bir. ezüst bir. ezüst 3 krosát; d) II. Rákóczy Ferencz „Pro libertate“ 1705—1706-ik évi X-es rézpénzét; e) Ugyannak 1707-ik évben Nagybányán veretett réz polturáját; f) II. Ferencz r. cs. 1802-ik évi 7-tes ezüst pénzét; g) egy 1 frtos, egy 2 frtos, két 30 kros, egy 15 kros 1849-ik évi magyar bankjegyet; továbbá egy 5 és egy 10 kros komáromi helybeli államjegyet.

C) Sajtóművek és okmányokban.

1. *A magyar tud. akademia „Monumenta Hungariae“* „Az agteleki barlang mint őskori temető“ czimű művet. — 2. *Ipolyi*

Stummer Arnold besztercebányai megyés püspök úr excellentiája — a) „Magyar történelmi tanulmányok“ cz. saját művét két kötetben; b) „Veresmarti Mihály XVII-ik századbeli magyar író élete és munkái“; c) „A magyar hadtörténelem tanulmánya“ *Ipolyi Arnold*tól; d) Ugyanattól „Gr. Prokesch-Osten Antal emlékezete és Mátyás király könyvtára maradványainak felfedezése“ című művet. — 3. *Göndöcs Benedek* apát — a) Az országos magyar képzőművészeti társulat „közleményei“ IX-ik számát; b) a f. évi aug. hó 6-án Orosházán megtartott régész, művelődéstörténelmi vándorgyűlés megnyitása alkalmával mondott beszédét kapcsolatosan ismertetve néhai gróf Wenckheim József-Antal életpályáját; c) „Rövid utmutatás a selyemhernyó okszerű tenyésztésére“; d) „Egyetemes Magyar-, Erdély- és horvátországi rom. kath. egyházi névtár 1864—5-ik évre.“ — 4. *Id. Mogyoróssy János* muzeumi igazgató — „Gyulai Codex“ című I. Mátyás m. kir. utódainak kiirtásáról, a gyulai nemzetfejedelmi temetkezésekről és II. Lajos m. kir. meggyilkoltatásáról történelmi adatok nyomán irt művét. — 5. *Gally Lajos* ur Prágából postai uton küldött „Coloniae Agripinae“ MDCLXI-ben Libellus Sodalitatis : Hoc est Christianorum Institutionum“ című rézmetszetű képekkel 8-ad rétbé nyomtatott bőr hártýába kötött és csattokkal ellátott csinos ép könyvet. — 6. *Délmagyarországi történelmi társulat* f. évi közlönyének két füzetét. — 7. A *szolnoki* r. kath., a *h.-m.-vásárhelyi* helvét hitv., a *békési* helvét, a *b.-csabai* ágostai hitfelekezetű, a *gyulai* polgári tanodák és a *gyulai* r. kath. elemi iskola Értesítőjét a folyó évről. — 8. A „*Békés*“ és „*Orosházi Közlöny*“ heti lapok szerkesztői illetve kiadói lapjaiknak ez ideig megjelent számait. — 9. A „*Magyarországi Kárpátgyesület*“ évkönyve IX-ik évfolyama 1882-ik évi II-ik füzetét. — 10. *Tompos Mátyás* gyula-fehérvári papnövendék — „Schematismus venerabilis Cleri Diocesis Transsylvaniensis editus pro Anno Christo nato MDCCCLXXXII.“ művet. Végre 10. *Dobay János* gyulai polgármester kőfallal kerített Gyula város és vára 1693-ik évbeli rajzát — midőn az a töröktől a császári királyi hadak által vissza vétetett — külföldről megszerezvén, a megyei muzeum részére ajándékozta.

El nem mulaszthatom e helyen megemliteni, hogy a „*Szarvasi Ujság*“ és „*Békésmegyei Közlöny*“ című lapok szerkesztői lapjaiknak egyletünk részére további díjmentes megküldését már két év óta illetve a folyó évben kérelmezésem daczára is megvonták.

D) Szépművészeti tárgyakban :

1. *Székács István* uradalmi jószágfelügyelő: néhai Boczkó Dániel 1848—49-ki kormánybiztos, megyénk érdemteljes kisznevett fiának — *Simonyi Antal* jeles festő által a pesti újépületben, a fogházban 1852-ik évben olajba festett mellképét. 2. *Id. Mogyoróssy János* — néhai gróf Wenckheim József Antal és Ferencz testvéreknek külön könyomatu aranyozott keretbe üveg alá foglalt mellképeit; továbbá: néhai Tomcsányi József, Békésmegye egykori országgyűlési követe, s előbb Arad-, utóbb Csongrád-, végre Békésvármegye volt főispánjának szintén aranyozott keretbe, üveg alá zárt könyomatu ifjabbkori mellképét. 3. Néhai Nadányi Ferencz, utóbb Fráter Farkas özvegye, szül. *Sisáry Johanna* urhölgy, Nadányi Miklós verebéli vár főkapitányának s kir. tanácsosnak, a hajdani békésmegyei körözs-nadányi család utolsó férfi ivadékának 16-od rétű réz nyomatú mellképét kegyeskedtek megyei muzeumunk gyarapítására ajándécul adni.

Vége van szerencsém tisztelettel jelenteni, miszerént a muzeumi tárgyak leltározása — azon oknál fogva, mert azok a tárlat helyiségében már annyira felhalmozódtak, hogy nemcsak a teremnek minden részét, hanem még az irodai használatra szánt asztalokat is elfoglalják elannyira, hogy ottan dolgozni majdnem lehetetlen — csak igen lassan haladhatott előre, úgy hogy a könyvtár és pénzgyűjtemény egy része, valamint az időközben érkezett régi tárgyak még leltározásra várnak. Miért is el nem mulaszthatom — mint ezt mult évi jelentéseim alkalmával itt tettem — a tisztelt közgyűlés figyelmét ismételve arra felhívni, hogy a muzeum helyiségének czélszerű kibővítéséről hovahamarabb gondoskodni kegyeskedjék.

Kelt B.-Gyulán, 1882. szeptember hóban.

Id. Mogyoróssy János,
muzeumi igazgató.

A békésmegyei régész- és mívelődéstörténelmi egylet alapszabályai.

I. SZAKASZ.

Az egylet czíme, czélja, s eszközei a cél elérésére.

1. §. Az egylet czíme : „Békésmegyei régész- és mívelődéstörténelmi egylet“ ; — székhelye : B.-Gyula — hivatalos nyelve : magyar.

2. §. Az egylet czélja : Felkutatni és egybegyűjteni mindazt ami a tudomány, irodalom és művészet-, az ipar- és kereskedelem, a gazdaság és földművelés, a politika és közélet terén mint megyei nevezetesség tűnt fel, megszerezni e megyebeli kitűnő férfiak arcképeit, életrajzait és műveit ; — természetben, vagy legalább fényképezve megőrizni, a koronként változó megyei népviseletet ; egybegyűjteni, az állat- és növényország különböző fajainak e megyében található ritkább példányait ; — a végpusztulástól megóvni a megyében található történelmi emlékek romokat ; felkutatni a megyében elszórtan létező-, vagy a megyére vonatkozó mindennemű régiségeket, történelmi emlékeket, okmányokat, nyomtatványokat, nemesi czimereket, községek pecsétjeit, s mindezeket adományozás — esetleg vétel útján összegyűjtve az elpusztulástól megóvni, meg nem szerezhető tárgyakról lehetőleg másolatot venni, s mindezen működés eredményét, a B.-Gyulán létesítendő, s az egylet létrejövetelének napjától kezdve minden időre Békésmegye tulajdonát képező, állandó, megyei régiség- és mívelődéstörténelmi tárlatban összpontosítani, s a nagy közönség használatára, a régészet- és közmívelődéstörténelmének megkedveltetése, s az ez iránt minél szélesebb körű

érdekeltség felébresztésére, a megye által e célra felajánlott nyilvános helyiségben kiállítani.

3. §. E cél elérésére az egylet nemcsak a szakképzettek és szakkedvelők egyesítése, történelmi és közmívelődési, régiség-tudományi és statisztikai dolgozatok írása, kiadása vagy nyilvános felolvasása, hanem nyilvános gyűlések tartása, alkalmas helyeken régészeti ásatások és történelmi nyomozások eszközzése, könyv- és levéltár berendezése, nemkülönben a műemlékek, régiségek tanulmányozása és ismertetése által törekszik.

II. SZAKASZ.

A z e g y l e t t a g j a i .

4. §. Az egylet tagjai négyfélék, u. m. tiszteletbeliek, alapítók, rendesek és pártolók.

5. §. Tiszteletbeli tagokul oly férfiak választatnak, kik a régészeti és szaktudományok fejlesztése- és mívelésében maguknak kitűnő érdemeket szereztek.

6. §. Alapító tagok azok, kik az egylet céljainak előmozdításához, készpénzben vagy ezen összegnek megfelelő értékpapirban, 100 o. é. frtnyi alapítvánnyal járulnak; mely összegnek 6% kamatját kötelesek évenként mindaddig az egylet pénztárába fizetni, míg az alapítványi tőkét le nem fizetik.

7. §. Rendes tagok azok, kik három éven át, évenkénti 3 o. é. frt fizetésre kötelezik magukat; a mely fizetési kötelezettség azonban az illető tag halálával, a három év elforgása előtt is megszűnik. — Ha valamely rendes tag a három év eltelte után az egyletből ki akar lépni, köteles ebbeli szándékát az igazgatóválasztmánynak írásban bejelenteni, különben úgy tekintetik, mint ki e szakaszban kijelölt kötelezettségeit hallgatag vállalja el újabb 3 évre.

8. §. Pártoló tagok azok, kik minden további kötelezettség nélkül, az egylet pénztárába, három éven át, évenként 1 o. é. forintot fizetnek.

9. §. Minden alapító- és rendes tag az egyletbe lépése alkalmával oklevelet nyer, melyért egyszersmindenkorra 2 o. é. frtot köteles fizetni, mely összeg a tárlat felszerelésére fog fordíttatni.

III. SZAKASZ.

Az egylet kormányzata.

10. §. Az egylet ügyeit az igazgató-választmány vezeti, mely 24 választmányi tagból, s az alább elsorolandó tisztségviselőkből áll, kiket a közgyűlés az alapító és rendes tagokból 3 évi időtartamra választ.

11. §. Az egylet tisztségviselői a következők: a) az elnök b) az alelnök, c) a titkár, d) a társulati igazgató (őr,) e) a pénztárnok, f) az ügyész.

IV. SZAKASZ.

Az egylet tisztségviselőinek hatásköre.

12. §. Az elnök az egylet képviselője hatóságok és harmadik személyek irányában; ő hívja össze a közgyűlést, és a választmányi üléseket, mindezekben elnököl, s csak a szavazatok egyenlősége esetében szavaz. Sürgősebb fizetéseket 50 frt erejéig utalványoz, de ezt a legközelebbi választmányi ülésen, utólagos jóváhagyás végett bejelenti. Tiszti állásánál fogva kizárólag hivatta van jelen alapszabályok s az ügyrend szigorú megtartása fölött őrködni. Joga van az egyleti pénztárt bármikor megvizsgálni.

13. §. Az alelnök — a működésében esetleg akadályozott elnököt pótolja.

14. §. A titkár — ki az egylet pénzerejéhez képest, évenként tiszteletdíjban is részesül — a köz- és választmányi gyűléseken a jegyzőkönyvet vezeti; — ő viszi az egyletnek összes levelezéseit, az igazgató utasítása nyomán. Jelentést tesz a köz- és választmányi-gyűléseken az egylet tudományos működésének minden mozzanatáról; az egyleti tagok névkönyvét szerkeszti, kezeli, azt évről-évre kiegészíti, s abban az elhunyt tagokról is jelentést tesz; az egylet által kiadandó évkönyveket szerkeszti, s miután az egyleti tárlat a megye tulajdonát képezi, annál fogva az évenkénti közgyűlés után az egylet év- vagy jegyzőkönyvét, az elnök aláírásával, a megyebizottsági közgyűlésnek tudomásvétel végett megküldi.

15. §. A tárlat igazgatója (őre) az egyleti tárlat felett őrködik; végezi a tárgyak szakértő meghatározását, pontosan osztályozott és számozott leltárt vezet, melybe az adományozó nevét beírja, sőt értékesebb tárgyaknál az adakozó nevét külsőleg is ráírja, hogy így mennél többen birassanak adakozásra; a választmány utasítása szerint eszközzendő régészeti kutatásokat és történelmi nyomozásokat intézi, azokról jelentést terjeszt a választmány elé, s a közgyűlést megelőzőleg a tárlat állapotáról évi kimutatást, felhasználás végett a titkárral közli.

16. §. A pénztárnok az egylet pénzbeli vagyonát, bevételeit és kiadásait vezeti, s ezekről rendes naplót vezetni köteles; kifizeti az elnök által aláírt utalványokat; az évnegyedes választmányi gyűléseken általános, évenként egyszer pedig részletes számadást ad a pénztár állapotáról s azt az elnöknek még a rendes közgyűlés előtt beadja, ki annak szabályszerű megvizsgálásáról gondoskodik s jelentése kíséretében a közgyűlés elé terjeszti; végül az egylet pénztárába begyűlő pénzösszeget, a választmány utasítása szerint, a békésmegyei takarékpénztárba helyezi el.

17. §. Az ügyész, az elnöktől nyert meghatalmazás folytán, törvényes ügyekben képviseli az egyletet.

V. SZAKASZ.

Az igazgató-választmány.

18. §. Az igazgató-választmány az elnök összehívására, rendszeren évnegyedenként, — de a szükséghez képest gyakrabban is, — B.-Gyulán, vagy a körülmények szerint a vidéken máshol is tarthatja gyűléseit.

19. §. Az igazgató-választmány hatásköréhez tartoznak: az egylet belkormányzati ügyei, tiszteletbeli tagok indítványozása, és azon tárgyak, melyek jelen alapszabályok és a közgyűlés által elintézés végett hozzá utasíttatnak. A választmány köt az egylet nevében a közgyűlés által megállapított határokon belül, minden szerződést, melyek a választmány meghagyása — az elnök és a titkár által iratnak alá, az ekkép kötött szerződések az egyletre kötelező erővel birnak. A választmány kötelessége az egyleti pénztári számadásokat és a pénztár állapotát évenként megvizsgálni. A választmány határozza el, hogy az ajándékozott tárgyak a tárlatba helyeztessenek-e, vagy értékesíttessenek. A vá-

lasztmány nevezi ki szükség esetén a helyettes vagy segédtitkviselőket, s fogadja fel az egylet szolgazsemélyzetét.

20. §. A választmány határozathozatali képességéhez az elnökkel együtt 11 tag jelenléte szükséges.

21. §. Választmányi taggá az egylet bármelyik tagja megválasztható, különös tekintettel mégis a szakférfiakra.

22. §. A választmányi tagoknak jogukban áll az évnegyedes gyűléseken, az egylet szakába vágó felolvasásokat tartani, okmányokról, műtárgyakról, akár írásban, akár élőszóval értekezni, ily tárgyakat bemutatni: a felolvasást tartani akaró azonban az elnöknek az értekezést bejelenteni köteles, ki azt a választmánynyal megbíráltatja; mások által irt, s már megbírált értekezéseket felolvasni, a társulat ügyeit illető indítványokat tenni, s azokra határozó szavazattal be is folyni; s miután az egylet előhaladását óhajtják, erkölcsi kötelességök az évnegyedes ülésekre rendszeren eljárni, s az ügyek vitelében — megbízatás szerint — az ülésen kívül is munkás részt venni.

VI. SZAKASZ.

K ö z g y ű l é s e k.

23. §. A közgyűlések nyilvánosak, s évenként a tavaszi időszak alatt B.-Gyulán tartatnak. Szavazati joggal a tiszteletbeli, alapító és rendes tagok birnak.

24. §. Rendkívüli közgyűlést az elnök a választmány, vagy 10 egyleti tag írásbeli indokolt kívánatára tartozik összehívni.

25. §. A közgyűléseken a jelenlevők szavazattöbbsége határoz.

26. §. A szavazás nyilvános, de 10 tag írásbeli kívánatára titkos szavazás rendelendő el.

27. §. A közgyűlés tárgyai:

- a) titkári jelentés, az egylet évi működéséről;
- b) az évi számadások megvizsgálása;
- c) minden három évben a titkviselők és az igazgató választmány választása, és az időközben megürült választmányi tagsági helyek betöltése;
- d) új tiszteletbeli tagok választása;
- e) valamely tag kirekesztésének kérdése, mely mindenkor titkos szavazással lesz eldöntendő;
- f) a netaláni indítványok tárgyalása

g) az alapszabályok módosítása, az azonban csak 10 tagnak a megelőző választmányi gyűléshez írásban beadott indítványára s ennek véleménye kíséretébeni beterjesztése mellett tárgyalható, — mi a meghívókban mindenkor mint tanácskozási tárgy — különösen megjelölendő, s mihez az összes tagok legalább $\frac{1}{4}$ -ének jelenléte kívántatik meg; — határozatot a jelenlevők $\frac{2}{3}$ -da hoz; ha pedig a tagok kívánt $\frac{1}{4}$ -de nem jönne össze, akkor új közgyűlés hirdetendő, mikor is tekintet nélkül a számra, a jelenlevők kétharmada dönt.

VII. SZAKASZ.

Az egylet jövedelmi forrásai, vagyona.

28. §. Az egylet bevételeit képezik :

- a) az alapítványi összegek;
- b) a rendes- és pártoló tagok évdijai;
- c) felülfizetések, s lelkes ügybarátok adományai- és hagyományai.

29. §. A tagdíjak és alapítványok kamatai az egyleti kiadások fedezésére fordítatnak. Az alapítványi tőkék el nem idegeníthetők.

30. §. A felülfizetések, adományokból bejövendő összegek, amennyiben ezek alapítványi természettel nem birnak, a tárlat gyarapítására fordíthatók.

31. §. Az egylet által gyűjtött mindennemű ritkaságok, műkincsek, régiségek, okmányok, könyvek, szóval mindennemű tárgyak, az alapítványi pénzekkel együtt Békésvármegyének elidegeníthetlen tulajdonát képezik.

VIII. SZAKASZ.

Az egylet pecsétje.

32. §. Az egylet pecsétje : a megye czimere, ezen körirattal : „Békésmegyei régész- és művelődéstörténeti egylet 1874.”

IX. SZAKASZ.

Az egyesület feloszlása.

33. §. Ha a netalán valaha bekövetkezhető pártolás és részvét hiány miatt, az egyesületnek további működése és fennállása lehetetlenné válnék, az esetben annak minden vagyona a megyebizottsági közgyűlés rendelkezése alá lesz bocsátandó, a meglevő pénzösszeg pedig a megyepénztárában, külön tétel alatt lesz elhelyezendő, hogy az alapítók szándékához képest, a kamatok és egyéb jövedelmek, minden időben a tárlat fenntartása és gyarapítására fordíttassanak.

Kelt a békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyesületnek B.-Győrán, 1874. június 18-án tartott alakuló ülésében.

Zsilinszky Mihály,
egyleti titkár.

Göndöcs Benedek,
apát és gyulai lelkész, mint elnök.

A békésmegyei régész- és művelődéstörténeti társulat tagjainak névsora 1881—82-ben.

Tiszteletbeli tagok :

József főherczeg ő fensége Budán.	Nagy Iván, Horpács.
Böhm Lénárd, Fehér- templom.	Nyáry Albert báró, Bpest.
Bubics Zsigmond, N.-Várad.	Nyáry Jenő báró, Bpest.
Ebenhösch Ferencz, Győr.	Ormos Zsigmond, Temes- vár.
5. Fraknói Vilmos, Budapest.	15. Ortway Tivadar, Pozsony.
Geduly Ferencz, Budapest.	Pesty Frigyes, Budapest.
Hampel József, Budapest.	Pulszky Ferencz, Bpest.
Henszelman Imre, Bpest.	Rómer Flóris, N.-Várad.
Ipolyi Arnold, Beszter- cezbánya.	Szabó Károly, Kolozsvár.
10. Lipp Vilmos, Szombat- hely.	20. Szentkláray Jenő, T.-Becse.
	Szilágyi Sándor, Budapest.
	Thaly Kálmán, Pozsony.
	Trefort Ágoston, Budapest.

Alapító tagok.

- Apponyi Albert, gr. Budapest.
Apponyi Antal gróf, Bécs.
B.-csabai casino-egylet Csaba.
Békésmegyei takarékpénztár, Gyula.
5. Beliczey István, Csaba.
Breznyik János, Selmeczbánya.
Desewffy Emilné grófnő, Budapest.
Geiszt Gyula, Budapest.
Göndöcs Benedek, Gyula.
10. Haán Lajos, B.-Csaba.

- Horváth Sámuel, T.-Komlós.
 Justh István, Budapest.
 Karassiy István, B.-Csaba.
 Károlyi Gyula gróf, Budapest.
 15. Károlyi Tibor gróf, Budapest.
 Mogyoróssy János, Gyula.
 Mojsisovics Vilmos, Szolnok.
 Pongrácz János gróf, Szent-András.
 Radvánszky Béla báró, Besztercebánya.
 20. Ursziny Andor, Gerendás.
 Wenckheim Krisztina grófnő, Kigyós.
 Wenckheim Frigyes gróf, Kigyós.
 Wenckheim Rudolf gróf, Doboz.
 Zsilinszky Mihály, B.-Csaba.
-

- Áchim Ádám, ev. lelkész rendes tag Szarvason.
 Gróf Almássy Dénes, pártoló tag Kétegyházán.
 Gróf Almássy Erzsi, r. t. Kétegyházán.
 Gróf Almássy György, p. t. Kétegyházán.
 5. Gróf Almássy Minka, r. t. Kétegyházán.
 Alt Sándor egyházfi, Endrődön p. t.
 Ambrózy Béla, mérnök Ványa r. t.
 Andrásy Kálmán, nevelő Kétegyházán r. t.
 Andrásy Miklós, adófelügy. tiszt Gyulán p. t.
 10. Asboth Kálmán, ügyvéd Gyulán r. t.
 Asztalos István, szolgabíró Békésen r. t.
 Badics Elek, gyógyszerész Csabán r. t.
 Bak Lajos, kereskedő Gyulán p. t.
 Bakacs Lajos, Vésztő p. t.
 15. Ifj. Bakay Péter, ev. lelk. Ocsován r. t.
 Bakay Sándor, csendbiztos Szarvason r. t.
 Bánhegyi István, kir. tanfelügyelő Gyulán r. t.
 Balázsy Ferencz, ak. t. r. cath. lelkész T.-Sz.-Miklós r. t.
 Balla Mátyás, néptanító Endrődön p. t.
 20. Banner József gazdatiszt, Békésen p. t.
 Banner Béla, gazdatiszt Ó Kigyóson p. t.
 Bán Károly, Gyulavári jegyző p. t.
 Bartóky László, kereskedő B.-Csabán r. t.

- Barna János, kereskedő M.-Berény p. t.
25. Bartha Döme, gazdálkodó B.-Csabán p. t.
 Dr. Báttaszéki Lajos, ügyvéd B.-Csabán r. t.
 Batik Elek, tak. pénztárnok Gyulán p. t.
 Békési központi casino r. t.
 Beliczey Rezső, birtokos Gerendás r. t.
30. Bene István, városi tanácsnok Gyulán p. t.
 * Benedikty József, gyógyszerész Békésen p. t.
 Benka Gyula, főisk. tanár Szarvas r. t.
 Benka Pál, ev. tanító Szarvason r. t.
 Berkes János, városi orvos Gyulán r. t.
35. Dr. Berkovics Jakab, orvos Endrődön p. t.
 Birsy József, nyug. alezredes Gyulán r. t.
 Blahó József, községi jegyző M.-Berényben p. t.
 Blaskó Lajos póstamester Öcsődön p. t.
 Bogár Dániel, közs. gyám B.-Csabán p. t.
40. Bogár Lázár, földbirtokos Gyulán p. t.
 Bohus Károly, B.-Csabán p. t.
 * Bonyhai Benjamin, birtokos M.-Berényben r. t.
 Bracsok István, ev. tanító Cs. Albertin p. t.
 Braun Mihály, néptanító M.-Berény p. t.
45. Braun M. József, rendőrkapitány M.-Berény p. t.
 Breier Zsigmond, kereskedő Endrődön p. t.
 Buday József, tanító M.-Berényben p. t.
 Bulla Sándor, mérnök Békésen r. t.
 Id. Csáki János ref. lelkész Vésztőn p. t.
50. Dr. Csákly János, orvos Vésztőn p. t.
 Csapó Mihály, gazdálkodó Gyomán p. t.
 Csete György, Gyulavári p. t.
 Csermák Kálmán, ev. lelkész T.-Komlóson r. t.
 Czinkóczky Márton, ev. lelkész Cs. Albertin r. t.
60. Danes Béla, városi jegyző Szarvason r. t.
 Dáni József, urad. igazgató Kompolton r. t.
 Debreczeni Endre, szolgabíró Gyomán p. t.
 Décsey József, kereskedő Csabán r. t.
 Déghy Gyula, magánzó Orosházán p. t.
65. Denhof Antal, m. árvsz. nyilvántartó Gyulán p. t.
 Gróf Dessewfy Marczel, Fóthon r. t.
 Dérezy Ferencz, földbirtokos Kondorososon r. t.
- A *-gal jegyzett tagok az egyesület vidéki ügyvivői.

- Deutsch Fülöp, kereskedő M.-Berény r. t.
 Dobay János, polgármester Gyulán r. t.
70. Dobosfy Gyula, járásb. hiv. Szegszárd r. t.
 Gróf D'Orsay Miksa, Pozsony r. t.
 Gróf D'Orsay Emil, Pozsony r. t.
 Dinya János, r. kath. lelkész Szarvason r. t.
 Dömény Lajos, tak. pénztárnok Gyulán r. t.
75. Dömény József, magányzó Békésen p. t.
 Donner Lajos, polg. isk. tanár Csabán p. t.
 Dr. Dubányi János, megyei orvos Gyulán r. t.
 Dinya Elek, iparos Endrőd p. t.
 Dérczy Antal, birtokos Szarvason r. t.
80. Dessewfy Aurél, gróf Budapesten. r. t.
 Ecsedi János, Gyulavári lelkész p. t.
 Elek Lajos, gymn. tanár Debreczenben r. t.
 Emperl Ernő, gazdatiszt Békésen r. t.
 Endrefi Károly, szolgabíró Gyulán r. t.
85. Engel Antal, kereskedő Endrődön p. t.
 * Eördögh Lajos, szolgabíró Orosházán r. t.
 Erkel Rezső, tak. pénzt. igazgató Gyulán r. t.
 Erős János, M.-Berény p. t.
 Fábry Károly, ügyvéd Csabán p. t.
90. Farkas Béla, urad. igazgató Dobozon r. t.
 Farkas Jenő, Csabán r. t.
 Farkas Zsigmond, urad. számtartó Gyulán p. t.
 Félix Ákos, kir. közjegyző Csabán r. t.
 Fennes Pál, kincstári tiszttartó Csabán r. t.
95. Flutorovics Péter, kereskedő Szeghalmon p. t.
 Forsner Ferencz, kereskedő Vésztő p. t.
 * Dr. Fuchs Ede, városi orvos Szarvas r. t.
 Dr. Fuchs Lipót, orvos M.-Berény r. t.
 Fehér Imre, urad. tiszttartó M.-Berény r. t.
100. Gácsy János, Endrődön p. t.
 Gajdács Pál, T.-Komlóson r. t.
 Garay Lajos, bizt. társ. főkönyvvezető Prágában r. t.
 * Garzó Gyula, ref. lelkész Gyoma r. t.
 Gärtner Adolf, kereskedő Csabán r. t.
105. Gellay István, Endrőd p. t.
 Geschmey Sándor, kereskedő Endrőd p. t.
 Gremsperger József, földbirtokos Bánhegyes r. t.

Grim Sámuel, kereskedő Gyoma p. t.

* Grócz Béla, róm. kath. plebános Csorvás r. t.

110. Gubicza István, r. kath. s. lelkész Szarvas p. t.

Győry Imre, jegyző Öcsödön p. t.

Gyukics Viktor, kir. aljárásbíró Békésen p. t.

Gyoma községe p. t.

Győry Vilmos, ev. lelkész Budapest r. t.

115. Grim A. József, regálebérő Endrőd p. t.

Harsányi Dániel, jegyző Endrődön p. t.

Harsányi Sándor, tanító Orosházán r. t.

Dr. Hajnal Albert, orvos Ó-Kigyóson p. t.

Herczegh Géza, ügyvéd Orosháza p. t.

120. Hajas Pál, r. k. kántor Szarvason p. t.

* Dr. Hajnal István, orvos Békésen r. t.

Dr. Haasz Soma, ügyvéd Orosházán r. t.

Hajóssy Ottó, ügyvéd Gyulán r. t.

Haty Károly, főjegyző M.-Berényben r. t.

125. Haviár Dániel, ügyvéd Szarvason r. t.

Hagedüs Mihály, ügyvéd M.-Berény p. t.

Hajas Lajos, Sz.-Andráson p. t.

Ifj. Hoffmann Mihály ügyvéd Gyulán p. t.

Horovicz Lipót, V.-Olasziban p. t.

130. * Horvát János, póstamester M.-Berényben p. t.

Horváth Béla, néptanító T.-Komlóson p. t.

Horváth János, gymn. igazg. Csabán p. t.

Dr. Illési Jakab, orvos Öcsödön p. t.

Irányi Dániel, orsz. képviselő Budapesten r. t.

135. * Jakabfi Ignác, bérő Pusztá-Borz r. t.

Jankó János, művész Budapesten r. t.

Jancsovcics István, földbirtokos Szarvas r. t.

Jancsovcics Pál, alispán Gyulán r. t.

Ifj. Jancsovcics Pál, árv. sz. jegyző Gyulán r. t.

140. Janó Sándor, kir. ügyész Miskolczon r. t.

Jeszenszky Károly, ev. lelkész M.-Berényben r. t.

Justh Gyula, földbirtokos Torna r. t.

Kalmár József, birtokos Endrődön p. t.

Karácsony Mihály, kötélgyártó Gyula p. t.

145. Karácsonyi János, r. kath. s. lelkész Békésen r. t.

Kalocsa István, gyógyszerész Endrődön p. t.

Kovács Lajos, tanító Endrőd p. t.

- Kalmár Mihály, honvédhadnagy Endrőd p. t.
 Keblovsky Lajos, ügyvéd Gyulán p. t.
150. Keller Imre, ügyvéd Gyulán r. t.
 * Kéry Kálmán, ref. lelkész Dobozon r. t.
 Kéry Elek, jegyző Dobozon p. t.
 Kertay Zsigmond, megyei főügyész Gyulán p. t.
 Kieska Mór, ügyvéd Szeghalom r. t.
155. Kiss Ferencz, gyógyszerész Szeghalom r. t.
 Ör. Kis Bálint, Gyomán p. t.
 Kiss János, Ócsöd p. t.
 Klausz Lázár, földbirtokos Endrőd r. t.
 Kny Antal, r. kath. plebános Békés r. t.
160. Kocsiszy János, ügyvéd Csabán p. t.
 Ifj. Kohlmann Ferencz, kereskedő Gyulán r. t.
 Kontúr József, kir. járásbíró Szarvas p. t.
 Korossy Kamill, urad. igazgató Gerendás r. t.
 Ifj. Kollár János, ügyvéd M.-Berény p. t.
165. Kopányi József, M.-Berényben p. t.
 Kohn Ábrahám, Sz.-András p. t.
 Kohn Márton, kereskedő Öcsödön p. t.
 Konkoly Jenő, ügyvéd Békés p. t.
 Dr. Kovács István, megyei főorvos Gyulán r. t.
170. Kovács József, ügyvéd Békésen p. t.
 * Kovács Mihály, szolgabíró Szeghalom p. t.
 Kovács M. István, birtokos Endrődön p. t.
 Kreuchel Sámuel, urad. tisztartó Vésztőn r. t.
 Kratochvill József, tak. könyvvezető Gyulán r. t.
175. Koller Gábor, urad. tisztartó Mágoacson r. t.
 Koricsánszky Lajos, ügyvéd Csabán r. t.
 Körösi János, ref. lelkész K.-Ladány p. t.
 Környei Lajos, ügyvéd M.-Berény p. t.
 Kuczka János, ügyvéd Szarvason p. t.
180. Ladányi Áron, ügyvéd Békésen p. t.
 Lányi Gusztáv, főisk. tanár Szarvason p. t.
 Laász János, tanító, M.-Berényben p. t.
 Lavatka Béla, földbirtokos P.-Szt.-Tornya p. t.
 Id. Lavatka József, birtokos Békésen p. t.
185. Lavatka Ágoston, kereskedő Békésen p. t.
 Ifj. Lavatka József, birtokos Békésen p. t.
 * Dr. László Elek, orvos Orosházán p. t.

- Léderer Ede, mérnök Szegeden r. t.
 * Lehóczky József, r. kath. plebános Orosházán p. t.
190. Lengyel Győző, Körös-Tarcsán p. t.
 Dr. Löwi Lajos, orvos Csabán r. t.
 Lukesch István, (Inczédi) tanárjelölt Budapesten r. t.
 Lusztig Sámuel, földbirtokos Szarvason p. t.
 Löwy Antal, Csabán r. t.
195. Majercsik János, birtokos Szarvason p. t.
 Marcsek István, kereskedő Szarvason p. t.
 Mattos Endre, r. k. segédlelkész Csabán p. t.
 Márki István, kir. táblabíró Budapesten r. t.
 Márki Lajos, m. főjegyző Gyulán r. t.
200. * Márton Mihály, r. kath. plebános Szigetvárt r. t.
 Megele Bertalan, urad. tisztartó M.-Berényben r. t.
 Megele Gyula, birtokos Tarcsán p. t.
 Melczer Kálmán, gymn. tanár Csabán p. t.
 Müller Gusztáv, kir. adófelügyelő Makón r. t.
205. Mezey Lajos, jegyző Békésen p. t.
 Magdics Károly, tanító Endrődön p. t.
 * Mihályf József, főisk. tanár Szarvason r. t.
 Ifj. Mikolay Mihály, ügyvéd Szarvason p. t.
 Minich József, birtokos M.-Berényben r. t.
210. Moldoványi Gyula, Gyulán r. t.
 Dr. Molnár Antal, orvos Csabán p. t.
 Moravcsik József, néptanító Szarvason p. t.
 Moczkovcsák Károly, lelkész Besztercebányán r. t.
 Megele Béla, gazdatiszt, Gy.-Vári, p. t.
215. Nagy Ferencz, könyvkereskedő Gyulán p. t.
 Nagy Károly, árvaszéki elnök Gyulán p. t.
 Nagy István, birtokos M.-Berényben p. t.
 Nagy István, Dobozon p. t.
 Német Lajos, néptanító Csabán p. t.
220. Német Lukács, ügyvéd Gyomán p. t.
 Novák Dániel, bérlő Csabán r. t.
 Novák Kamill, törvényszéki elnök Gyulán r. t.
 Dr. Nyirády László, orvos K.-Tarcsán r. t.
 Odescalchi Arthur, herceg Budapest r. t.
225. Osztroluczky Géza, birtokos Nemes-Podhrágyon r. t.
 * Oláh Antal, ref. lelkész Öcsödön p. t.
 Id. Oláh György, városi tanácsos Gyulán p. t.

- Omazta László, birtokos Csabán r. t.
 Omazta Gyula, kir. közjegyző Orosházán r. t.
230. Ormós János, birtokos Gyulán r. t.
 Orosházi kaszinó r. t.
 Osváth Andor, m. levéltárnok Gyulán r. t.
 Palóczy Lajos, gyógyszerész Orosházán p. t.
 Papi Balogh Péter, okl. gazda Mező-hegyes r. t.
235. Pándi István, ügyvéd Kigyóson p. t.
 Papp Antal, tanító Vésztőn r. t.
 Papp Mihály, ref. lelkész Gyulán r. t.
 Papp György, Vésztőn p. t.
 Papp Sándor, birtokos P.-Sz.-Tornyan p. t.
240. Pásztor József, org. kántor Gyomán p. t.
 Peics János, Vésztőn p. t.
 Péky Antal, r. kath. lelkész Csabán r. t.
 Petneházi Imre, néptanító K.-Tarcsán r. t.
 Petrovics Döme, Vésztőn p. t.
245. Petrovics Soma, ev. lelkész Csabán p. t.
 Polgári kaszinó, Gyulán r. t.
 Pokomándi Sándor, postamester Szarvason p. t.
 Popovics Jusztin, főjegyző Gyulán r. t.
 Rác Lipót, birtokos B.-Csabán r. t.
250. Rázel István, gazdatiszt Ó-Kigyóson p. t.
 Dr. Reisz Miksa orvos Orosházán r. t.
 Réthy László, Budapesten r. t.
 Rimler Pál, gazdász Csabán r. t.
 Rimler Lajos, gazd. tiszt Ó-Kigyóson p. t.
255. Rolkó Béla, irnok Csabán p. t.
 Rosenthal Miksa, kereskedő Dobozon p. t.
 Róth Lajos, Endrődön p. t.
 Salacz Ferencz, szolgabíró Szarvason p. t.
 Salacz József, városi jegyző Szarvason p. t.
260. Salacz Géza, okl. jegyző Endrődön p. t.
 Salacz Imre, jegyző Endrődön p. t.
 Dr. Simon Pál, orvos T.-Komlós p. t.
 Sinkó Mihály, tanító H.-M.-Vásárhelyen p. t.
 Id. Sipos Sándor, kir. közjegyző Szarvason p. t.
265. Ifj. Sipos Sándor, lapszerkesztő Bekés r. t.
 Sipos Soma, lapszerkesztő Szarvason p. t.
 Solcz Ferencz, Lípótvárott p. t.

- Sárkány János, ev. lelkész Szarvason r. t.
 Schreiber Dávid, birtokos Endrődön p. t.
270. Stark Adolf, kereskedő Csabán r. t.
 Stern testvérek, kereskedők Berényben r. t.
 Stern Adolf, kereskedő Gyomán p. t.
 Dr. Stiaszny József, orvos Csabán p. t.
 Sulyok Ede, takpt. pénztárnok Orosházán p. t.
275. Schiffner Ede, r. kath. prépost Endrődön r. t.
 Schmidt Károly, mérnök Pöstyényben r. t.
 Schmidt József, tak. könyvvezető Gyulán p. t.
 St. Sulucz Sándor, kir. járásbíró Békésen, p. t.
 Such Soma, iparos Csabán r. t.
380. Suhajda Antal jegyző Öcsödön p. t.
 Dr. Schwarcz Jenő, orvos Budapesten. r. t.
 Schwarcz László, kereskedő Temesvárott r. t.
 * Szabó János, ref. esperes K.-Taresán r. t.
 Szabó Gábor, Dobozen p. t.
285. Szabó Pál, birtokos B.-Gyulán r. t.
 Szánthó Alajos, járásbíró Gyulán r. t.
 Szánthó Albert, földbirtokos Békésen p. t.
 Szebeni János, tanító Endrődön p. t.
 Szeghalom község p. t.
390. Dr. Szeberényi Gusztáv, ev. superint. Csabán r. t.
 Szeberényi István, ügyvéd Csabán p. t.
 Szeberényi József, ügyvéd Orosházán r. t.
 Szegedi Károly, ref. lelkész Békésen p. t.
 Székács István, urad. tisztartó Orosházán r. t.
395. Székér Mihály, gazd. t. Kétegyház r. t.
 Szemián Sámuel, főjegyző Csabán r. t.
 Szeremlei Samu, ref. lelkész H.-M.-Vásárhelyen r. t.
 Szerető Imre, földbirtokos Gyomán p. t.
 Szentandrassy István, közgyám M.-Berényben p. t.
400. Szentmihályi Lajos, mérnök Gyulán p. t.
 Szikes András, közjegyzői helyettes Hajdu-Böszörmény r. t.
 Szilágyi Antal, jegyző Ladányban p. t.
 Szilvássy Ferencz, magánzó Orosházán p. t.
 Dr. Szlovák Pál, orvos Szarvason p. t.
405. Szomora Bertalan gymn. tanár Csabán p. t.
 Sztojánovits Gyula, birtokos Csorváson r. t.
 Sztraka Ernő, városi mérnök Csabán p. t.

- Sztraka György, főcsendbiztos Csabán p. t.
310. Szuhanek Antal, róm. kath. plebános Solyomkeőn, p. t.
 Szucsú Béla, földbirtokos Csabán r. t.
 Szucsú Mózes, birtokos Csabán r. t.
 Tatay János, gyógyszerész T.-Komlóson r. t.
 Tatár János, ref. lelkész Szeghalmon r. t.
315. Tavasz János, ügyvéd Orosházán p. t.
 Dr. Télessy József, orvos Szarvason p. t.
 Tomcsányi Károly, földbirtokos Szarvason r. t.
 Tormássi Károly, Budapesten r. t.
 Tóth Ede, ügyvéd Békésen p. t.
320. Timár I. János, birtokos Endrődön p. t.
 Thúry László, urad. kasznár M.-Berény p. t.
 Id. Uferbach János, városi pénztárnok Gyulán p. t.
 Uhrin József, birtokos Endrődön p. t.
 Uhrinyi István, földbirtokos Csabán r. t.
325. Ujfaluassy Dezső, m. árvaszéki ülnök Gyulán p. t.
 Ujházi Sándor, éneklész Endrődön p. t.
 Urszinyi Dezső, miniszt. titkár Budapesten r. t.
 Urszinyi János, ügyvéd Csabán p. t.
 Urszinyi László, gyógyszerész M.-Berényben p. t.
330. Uzon Ferencz, vár. adóhivatali főpénztárnok Gyulán p. t.
 Varságh Béla, gyógyszerész Csabán r. t.
 Veres József, ev. lelk. Orosházán r. t.
 Vésztői casino, r. t.
 Vidovszky Ferencz, főjegyző Gyomán p. t.
335. Vidosics Antal, Endrődön p. t.
 Viskovics Ignác, birtokos Szarvason p. t.
 Vitályos Márton, jegyző Öcsödön p. t.
 * Veidinger György, kereskedő Gyomán p. t.
 * Gróf Wenckheim Géza, Gerlán r. t.
340. Végh István, könyvkötő Csabán p. t.
 Végh Vincze, r. k. segédlelkész Endrődön p. t.
 Br. Wenckheim Viktor, K.-Ladányban r. t.
 Vekele Mihály, gyógyszerész Öcsödön p. t.
 Weisz Lázár, kereskedő Gyomán p. t.
345. Wieland János, gazdatiszt Békésen p. t.
 Wolf Pál, M.-Berényben p. t.
 Walner József, takpt. pénztárnok Orosházán p. t.
 Zih Károly, néptanító Szt.-Andráson p. t.

- Zilahy László, postam. Orosházán r. t.
 355. Zimka Ferencz, Gyomán p. t.
 Zlinszky István, gazdatiszt Kondoroson r. t.
 Zsilinszky Endre, tanár Szarvason r. t.

Meghaltak :

Lonovics Ferencz,	1881—82.
Petz Gyula,	"
Soltész Nándor,	"
Hajnal Ábel,	"
5. Vincze Sándor,	"
Neudenbach Antal,	"
Uferbach Antal.	"

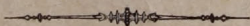
Az egyesület tisztviselői :

Elnök : Göndöcs Benedek.	Muzeumőr : id. Mogyoróssy J.
Alelnök : Haan Lajos.	Segédőr : Asbóth Kálmán.
Főtitkár : Zsilinszky Mihály.	Pénztárnok : Kőrös Kálmán.
Másodtitkár : Márky Lajos.	Ügyész : Keller Imre.

Választmányi tagok :

Gr. Apponyi Albert.	Kis Ferencz.
Asztalos István.	Dr. Kovács István.
Bánhegyi István.	Lehóczky József.
Beliczey István.	Márky István.
Beliczey Rezső.	Mihálfi József.
Bonyhai Benjámin.	Novák Kamill.
Dobay János.	Ormós János.
Garzó Gyula.	Papp Mihály.
Dr. Hajnal István.	Szabó János.
Haviár Dani.	Szemián Sámuel.
Horváth Sámuel.	Salacz Ferencz.
Jancsovics Pál.	Tatay János.
Janó Sándor.	Gr. Wenckheim Frigyes.
Kéry Kálmán.	Gr. Wenckheim Géza.

A társulat alapító tagjai egyszer mindenkorra 100 frtot, a rendes tagok évenként 3 frtot; a pártoló tagok pedig 1 frtot fizetnek.

TARTALOM.

I. Irodalmi dolgozatok.

	Lap.
1. Néhai gróf Wenckheim József-Antal emlékezete, <i>Göndöcs Benedektől.</i>	5
2. A békésmegyei hódoltság történetéből, <i>Szilágyi Sándortól.</i>	14
3. Regesták a bécsi cs. kir. állami levéltárból, közli: <i>Károlyi Árpád.</i>	27
4. Hevesi Bornemisza Benedek gyulai kapitánysága, <i>Dr. Csánki Dezsőtől.</i>	57
5. Gyulának, a gyulai uradalomnak és a gyulai várnak keletkezése, <i>Karácsonyi Jánostól.</i>	104
6. Naplótöredék az 1683. évi hadjáratból, közli: <i>Zsilinszky Mihály.</i>	137
7. Békésmegye földrajzához, magyarázó szövegül Békésmegye térképéhez, <i>Mihálfi Józseftől.</i>	145

II. Hivatalos közlemények.

1. Elnöki megnyitó beszéd aug. 6-án Orosházán, <i>Göndöcs Benedektől.</i>	155
2. Az orosházi gyűlés jegyzőkönyve 1882. aug. 6-án.	158
3. Elnöki megnyitó beszéd Gyulán, szept. 18-án, <i>Göndöcs Benedektől.</i>	162
4. Levél a magy. t. akadémiához a honfoglalás ezredéves jubileuma ügyében.	166
5. A gyulai gyűlés jegyzőkönyve máj. 28-án.	167
6. A gyulai gyűlés jegyzőkönyve szept. 18-án.	169
7. Főtitkári jelentés, <i>Zsilinszky Mihálytól.</i>	171
8. Pénztárnoki jelentés, <i>Kőrös Kálmántól.</i>	175
9. Muzeumi jelentés, id. <i>Mogyoróssy Jánostól.</i>	176
10. Az egyesület alapszabályai.	182
11. Tagok névsora.	189

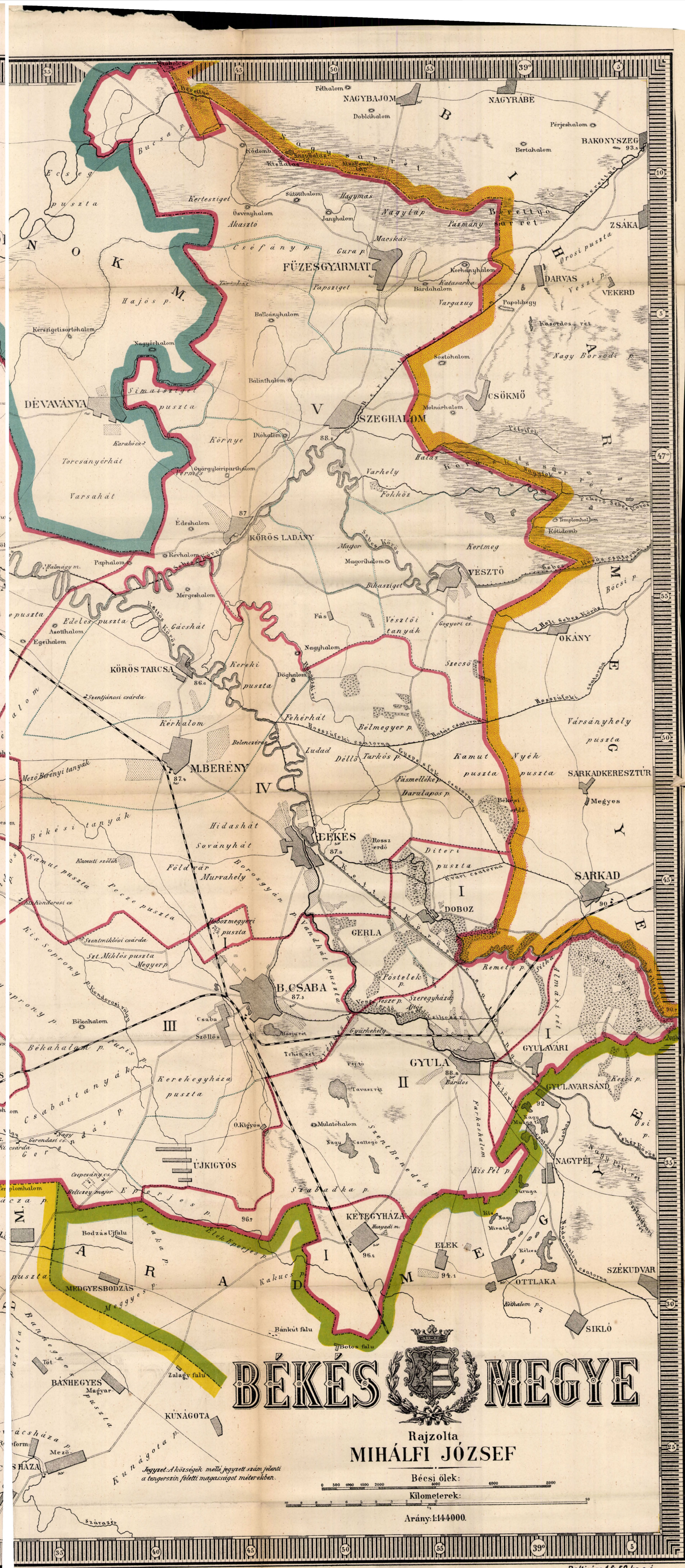
III. Mellékletek.

1. Néhai gróf Wenckheim József-Antal arczképe.
2. Békésmegye térképe.

Metsz. és nyomta Posner Károly Lajos Budapesten 1891.

BÉKÉS MEGYE

Rajzolta
MIHÁLFY JÓZSEF

Bécsi ölek:
Kilométerek:
Arány: 1:144 000.

Bolt ár: 1 ft. 50 kr. o. é.